UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra histórie

Školský systém na Slovensku v medzivojnovej Československej republike (1918-1938)

Soňa Gabzdilová

Košice 2014

Školský systém na Slovensku v medzivojnovej Československej republike (1918 - 1938)

Vysokoškolské učebné texty

Autor: doc. PhDr. Soňa Gabzdilová, CSc., FF UPJŠ v Košiciach

Recenzenti: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., FF PU v Prešove

doc. Attila Simon, PhD., PF UJS v Komárne

© 2014 doc. PhDr. Soňa Gabzdilová, CSc.

Za odbornú a jazykovú stránku tejto vysokoškolskej učebnice zodpovedá autor. Rukopis neprešiel redakčnou ani jazykovou úpravou.

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Umiestnenie: http://www.upjs.sk/pracoviska/univerzitna-kniznica/e-publikacia/#ff

Vydanie: prvé

Rok vydania: 2014

Dostupné od: 07.05.2014

Počet strán: 80

Počet AH: 3,5

ISBN 978-80-8152-142-3

Obsah

Úvod 4

I. ŠKOLSTVO v UHORSKU 6

II VZDELÁVACÍ SYSTÉM V ČESKOSLOVENSKLE REPUBLIKE 10

1. Riadiace orgány školstva 11

2. Školský systém 24

3. Problém „československého“ jazyka 46

4. Vzdelávanie národnostných menšín 49

5. Otázky menšinových škôl a činnosť Slovenskej ligy 52

6. Učitelia 55

7. Stredoškolskí profesori 64

8. Učiteľské organizácie 68

9. Učebnice 72

ZÁVER 76

POUŽITÁ LITERATÚRA 78

Úvod

Vzdelávací systém (školstvo) je jedným z najúčinnejších nástrojov formovania mladej generácie v každej vyspelej spoločnosti. V školách sa utvára nielen vzdelanostná báza, nutná pre plnenie požiadaviek v hospodárstve a v spoločenskej sfére, ale taktiež sa formuje národná a ideová identita každého člena spoločnosti. Škola má určujúci podiel na tvorbe pozitívnych hodnôt, ale môže byť aj živnou pôdou xenofóbie a rasistických postojov.

Nezastupiteľnú úlohu má škola vo vytváraní národného povedomia, stotožnenia sa s vlastným národom, jeho históriou, hrdinskými činmi predkov a so zmyslom existencie.

Po rozpade Rakúsko-Uhorska došlo v strednej Európe k fundamentálnym geopolitickým zmenám. Jednou z nich bol vznik Československa, štátu založeného na radikálne odlišných princípoch než bolo predvojnové Uhorsko. Zakladatelia Československej republiky (ČSR), osobnosti, ktoré rozhodujúcim spôsobom určili charakter politického zriadenia v novovzniknutej republike, nepatrili k privilegovaným vrstvám predošlého režimu. Na rozdiel od Uhorska, kde takmer bez výnimky kontrolovala politickú moc šľachta, elitu v Československu tvorili muži, ktorí boli radikálnymi kritikmi Rakúsko-Uhorska. Výstižným príkladom bola najvplyvnejšia osobnosť medzivojnového Československa, prezident Tomáš Garrigue Masaryk. Napriek svojmu pôvodu Masaryk bol Čechmi i Slovákmi vnímaný ako zakladateľ štátu, legendárna postava, ktorá politickým a spoločenským vplyvom ďaleko presahovala právomoci prezidentského úradu. Protikladom ku konzervatívnemu Uhorsku bolo Československo štátom, kde najmä v prvých rokoch dominovali ľavicové idey. Nemenej hlboké boli zmeny v politickej a národnostnej rovine. Československo sa stalo parlamentnou demokraciou, v rámci ktorej pôsobili politické zoskupenia organizované na ideovom, konfesionálnom i etnickom princípe. Mocenským, politickým a spoločenským centrom republiky sa stal tzv. československý národ, súručenstvo Čechov a Slovákov. Česi a Slováci, vnímaní ako „vetvy“ jednotného národného celku, boli definovaní ako „štátotvorný národ“, ipso facto, oprávnení k určujúcej úlohe v štáte. Československá republika sa takto stala národným štátom, napriek skutočnosti, že obyvateľstvo tvorili aj početné komunity Nemcov a Maďarov. Na Slovensku v dôsledku maďarizácie, t. j. transformácie mnohonárodnostného Uhorska na etnicky homogénny štát, nezohrávala inteligencia tak významnú úlohu ako tomu bolo v Čechách. Štátne orgány preto úsilie zacielili predovšetkým na „poslovenčenie“

Slovenska. Významná, vari najvýznamnejšia úloha v uvedenom procese pripadala výstavbe školského systému, ktorý by dokázal vychovávať mladú generáciu v súlade s ideologickými cieľmi a hospodárskymi potrebami republiky.

I. ŠKOLSTVO v UHORSKU

Štátne orgány rakúsko-uhorskej monarchii sa o vzdelávanie mladej generácie začali systematickejšie zaujímať v období panovania Márie Terézie. Postupné formovanie občianskej spoločnosti si aj vo sfére školstva vynútilo osobitný vládny rezort. Ten určoval základné pravidlá školského systému a sčasti hradil aj jeho financovanie. Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní oblasť školstva zabezpečovali vlády a parlamenty oboch častí monarchie.

Cieľom dlhodobej koncepcie školskej politiky maďarských vlád bolo na školách prostredníctvom vzdelávania a výchovy v maďarskom jazyku upevňovať jednorečový uhorský národ a viesť žiakov k uhorskému patriotizmu. Proces pomaďarčovania nemaďarského obyvateľstva bol veľmi zložitý a súvisel nielen s rozvojom nového výrobného spôsobu v Uhorsku, s utváraním jednotného trhu, ale aj s upevňovaním štátnej moci. Bol to postup na jednej strane spontánneho a na strane druhej organizovaného formovania jazykovo a ideovo jednotného Uhorska. Zasiahol všetky sociálne vrstva obyvateľstva, predovšetkým však inteligenciu, ale aj obchodníkov a remeselníkov, najmenej rurálne obyvateľstvo. Značnú úlohu zohral stupeň závislosti jednotlivých skupín obyvateľstva od vládnych, župných, cirkevných, školských a iných orgánov. Maďarizácia, aj napriek značnému úsiliu štátnych úradov, nedosahovala vo všetkých oblastiach Uhorska predpokladané výsledky.

Tabuľka č. 1

Vzťah medzi učiteľmi a znalosťou maďarčiny v jednotlivých župách na Slovensku v roku 1910.

	Podiel po maďarsky hovoriaceho slovenského obyvateľstva v % v župe	Počet učiteľov	Učitelia neschopní vyučovať maďarský jazyk
Orava	4,1	150	25
Tekov	13,4	279	11
Ostrihom	44,0	188	-
Hont	23,3	225	1
Liptov	6,5	155	18
Novohrad	32,5	434	42

Nitra	10,4	809	21
Bratislava	11,4	526	16
Trenčín	4,2	492	70
Turiec	8,5	155	13
Zvolen	11,1	237	36
Gemer	27,3	419	3
Šariš	6,3	316	42
Spiš	9,6	362	82
Zemplín	9,6	532	23
Užhorod	13,0	290	10
Spolu		5 596	413

Uvedené údaje dokladajú, že maďarizácia v oblasti vzdelávania neprebiehala v súlade s predpokladanými zámermi maďarskej štátnej administratívy. Cenzus v roku 1900 ukázal, že 83,2% nemaďarského obyvateľstva nehovorilo po maďarsky. Vládne kruhy v Budapešti vyvinuli cieľavedomé úsilie, aby skorigovali tento, podľa ich presvedčenia nepriaznivý stav. Dominantnú úlohu v procese premeny multiligválneho obyvateľstva Uhorska na politicky, kultúrne a jazykove jednotný uhorský národ mali popri štátnych orgánoch zohrať aj vzdelávacie inštitúcie. To bol dôvod k prijatiu nových školských zákonov.

Maďarizačný tlak v oblasti vzdelávania vrcholil začiatkom 20. storočia. Od roku 1901 vo všetkých vládnych vyhláseniach o školskej politike a opatreniach vlády i štátnych orgánov na poli školstva sa na prvom mieste zdôrazňovala zásada maďarskej národnej výchovy. Mala sa realizovať striktne na všetkých stupňoch a vo všetkých typoch škôl. Maďarizácia v oblasti školstva vrcholila najmä na konci prvého decénia 20. storočia, keď uhorský snem v roku 1907 prijal zákonné články XXVI a XXVII a v roku 1908 článok XLVI uhorského zákonníka (Lex Apponyi). Ich hlavné opatrenia sa týkali zavedenia základného školstva bez poplatkov a zvýšenia miezd učiteľom. Právne a príjmové pomery pedagógov boli upravené tak, že štátna podpora pre neštátne školy sa viazala na celý rad prísnych podmienok. Neštátne školy národností a cirkví boli postavené pod štátny dozor. Vo všeobecnosti školy boli povinné realizovať maďarsko-patriotickú výchovu budúcich uvedomelých uhorských občanov. Maďarčina sa dôsledne preferovala ako vyučovací jazyk. Aj deťom nemaďarských národností

sa sprostredkúvali poznatky v štátnom jazyku tak, aby už po skončení štvrtého ročníka zvládli maďarčinu slovom a písmom. Vláda tým sledovala zmenu stavu, keď 40% obyvateľstva Uhorska neovládalo maďarský jazyk, a z tých, ktorí neuvádzali maďarčinu ako svoj materinský jazyk, hovorilo v roku 1910 po maďarsky len 22,5%.

V rámci maďarizačnej politiky patrili školské zákony k najtvrdším. Maďarská vláda chápala vzdelávacie inštitúcie ako jeden z najefektívnejších a najrozsiahlejších nástrojov asimilačnej politiky. Žiaci získavali základy vzdelania, primárne pojmy nie v materinskom jazyku, ale v maďarčine. Na druhej strane sa prostredníctvom detí mohlo pôsobiť aj na ostatných členov rodiny. Takáto politika vytvárala možnosti pre rýchlejšie zvyšovanie podielu maďarizovaných osôb na celkovom počte obyvateľov štátu. Okamžitým účinkom Apponyiho zákonov bol pokles počtu nemaďarských škôl. V roku 1876 sa učilo na 2 016 slovenských školách, do roku 1913 klesol ich počet na 354. V školskom roku 1912/1913 bolo na Slovensku celkove 3 864 ľudových škôl, pričom až v 3 478 (90%) sa vyučovalo v maďarskom jazyku, len 354 škôl (9,2%) malo vyučovací jazyk slovenský, v 22 (0,6%) sa učilo nemecky a v 10 (0,2%) bol vyučovacím jazykom jazyk ukrajinský. Podstatne nepriaznivejšia bola situácia na úseku odborného a stredného školstva. Kým v 976 (94%) školách sa vyučovalo po maďarsky, slovenská nebola ani jediná. Slovenské školy boli takmer všetky cirkevné, ale v súlade s Apponyiho zákonmi sa aj na týchto školách časť predmetov vyučovala po maďarsky.

Uhorské zákony, vrátane školských, označované ako zákonné články, boli číslované rímskymi číslicami. Od roku 1868 boli uvádzané v úradnej zbierke zákonov *Országos Törvénytár* v autentickom texte maďarskom, potom v prekladoch - nemeckom, slovenskom, srbskom, rumunskom a talianskom. Okrem zákonov boli od roku 1867 vydávané aj nariadenia v úradnej zbierke nariadení *Magyarországi Rendeletek Tára* výhradne v maďarčine, niektoré tiež len v úradných vestníkoch jednotlivých ministerstiev.
Podľa uhorského zákonného článku XXXVIII/1868 do základného systému výchovy a vzdelávania patrili :
detské opatrovanie, t. j. materské školy, pre deti 3 až 6 ročné
a štyri druhy škôl:
1. elementárne ľudové školy, 6 triedne, povinné pre mládež od 6. do 12. roku, a ako ich súčasť opakovacie školy,

2. vyššie ľudové školy, zriaďované obcami, ktoré mali nad 5 000 obyvateľov, chlapci ich navštevovali 3 roky, dievčatá 2 roky,

3. meštianske školy, žiaci sa v nich mohli vzdelávať po ukončení 4. triedy elementárnej školy, resp. po zložení prijímacej skúšky, pôvodne pre chlapcov 6 ročné, pre dievčatá 4 ročné,

4. učiteľské ústavy, 3 ročné pre učiteľov ľudových škôl, na ktoré nadväzovali odborné kurzy, po absolvovaní ktorých sa skladali odborné skúšky pre učiteľov meštianskych a vyšších škôl.

Žiaci po ukončení 5. ročníka ľudovej školy (v 11. roku života) mohli pokračovať vo vyšších ročníkoch ľudovej školy (6. – 8. ročník), alebo nastúpiť do 1. ročníka štvorročnej meštianskej školy, po absolvovaní ktorej mohli pokračovať v štúdiu na strednej, odbornej resp. učňovskej škole. Žiaci, ktorí mali v budúcnosti záujem o vysokoškolské štúdium, nastupovali po ukončení 5. ročníka ľudovej školy na osemročné gymnázia, ktorých absolvovanie bolo jediným spôsobom prípravy na vysoké školy.

Na území Uhorska na základe zákonného článku XXX/1883 boli až do roku 1918 osemtriedne gymnázia a osemtriedne reálky. Popri štátnych školách existovali cirkevné, obecné a súkromné školy v závislosti od zriaďovateľa.

Rozvoj školstva v Uhorsku nenapredoval rovnakým tempom ako v rakúskej časti monarchie. Príčin bolo niekoľko. Úlohu zohrával nízky počet štátnych škôl v pomere k cirkevným. Ďalším faktorom bola nejednotnosť a často konzervatívnosť vydržiavateľov škôl. K tomu pristupovala chudoba obcí i obyvateľstva a v neposlednom rade v prípade nemaďarských národností nemožnosť uplatniť sa v materinskom jazyku v školách. Uvedené faktory celkom zjavne determinovali rozdielny stav gramotnosti, resp. negramotnosti. Kým v českých krajinách negramotnosť v roku 1910 dosahovala medzi obyvateľstvom 2,34%, v slovenských župách to bolo 34,90%.

II VZDELÁVACÍ SYSTÉM V ČESKOSLOVENSKLE REPUBLIKE

Slovensko v roku 1918 vstupovalo do novovzniknutého štátneho útvaru – Československej republiky ako krajina, ktorá sa v mnohých oblastiach politického, hospodárskeho, správneho a kultúrneho života podstatne líšila od západnej časti štátu. Diferencie medzi českými krajinami a Slovenskom vyplývali predovšetkým z ich odlišného politického, hospodárskeho, a spoločenského vývinu v rakúsko-uhorskej monarchii. V plnom rozsahu to platilo aj vo sfére školstva. Kým v Čechách a na Morave pred rokom 1918 pôsobili všetky stupne vzdelávacích inštitúcií aj s vyučovacím jazykom českým, na Slovensku výuka prebiehala v jazyku maďarskom, s výnimkou niekoľkých cirkevných ľudových škôl, kde sa časť predmetov učila po slovensky.

Národný výbor československý, z dôvodu postupného a nerušeného prechodu dovtedajšieho právneho poriadku k novému, nariadil zákonom č. 11/1918 Zb. z. a n., že všetky dovtedajšie zemské a ríšske zákony i nariadenia zostávajú v platnosti, podobne všetky úrady samosprávne, štátne a župné, ústavy štátne, zemské, okresné a obecné úradujú a konajú dočasne podľa dovtedajších platných zákonov a nariadení. Na území Čiech, Moravy a Sliezska platili teda zákony a nariadenia bývalého Rakúska, na Slovensku bývalého Uhorska. V oblasti vzdelávania v praxi fungovali staré uhorské zákony z rokov 1868 a 1891. Doba ich platnosti bola závislá na dobudovaní legislatívy československého štátu.

Situáciu negatívne ovplyvňoval povojnový stav hospodárstva, všeobecný nedostatok predmetov dennej potreby a základných potravín. Vojnové pomery veľmi sťažili, niekde úplne obmedzili vyučovací proces. Nová školská správa sa stretla s nedostatkom učebných priestorov. Staré školské budovy zväčša nevyhovovali ani hygienickým, ani pedagogickým požiadavkám a mnohé z nich boli v dôsledku vojnových pomerov spustnuté, najmä na východnom Slovensku. Po roku 1918 bolo budovanie nových škôl, predovšetkým ľudových, akútnym problémom. Z dôvodu obmedzených finančných a technických možností sa od konca roka 1918 otvárali pri existujúcich ľudových školách nové učebne a prístavby pri starých školách, stavebné práce sa obmedzili len na rekonštrukcie. Vznikali provizórne miestnosti, či núdzové umiestnenia v budovách, ktoré v mnohých prípadoch neboli vybavené ani základnými zariadením. Nemali napr. toalety, či zborovne. Miestnosti na vyučovanie prepožičiavali napr. kaštiele, učilo sa aj v budovách postavených pre potreby armády.

Školstvo a vzdelanie sa vždy formovali v konkrétnych politických, spoločenských a hospodárskych podmienkach, ktoré ich determinovali, čo v plnom rozsahu platilo aj

v podmienkach československého štátu. Československá republika bola budovaná ako liberálnodemokratický štát so silným vplyvom politických strán, ale súčasne postavená aj na centralistických základoch s jediným zákonodarným zborom, so silnou centrálnou vládou a len s obmedzenými právomocami miestnej a regionálnej samosprávy. Uvedené štátnopolitické faktory podmieňovali celý život v Československej republike a nemohli zásadným spôsobom neovplyvňovať výchovu a vzdelávanie na všetkých stupňoch vzdelávacej sústavy, ktorá formovala nové generácie v novovzniknutom štátnom útvare. Kreovanie výchovno-vzdelávacieho systému bolo primárnou vecou parlamentu, vlády, resp. Ministerstva školstva a národnej osvety (MŠaNO) Československej republiky.

Pri spojení dvoch nerovnomerne rozvinutých častí republiky v slovenských podmienkach to bola práve oblasť vzdelania a kultúry, kde sa pomerne rýchlo prejavili pozitíva, ktoré v tejto oblasti prinášal so sebou vznik československého štátu. Výchova novej slovenskej inteligencie bola jedným zo základných predpokladov rozvoja kultúrnej úrovne na Slovensku, ale tiež existencie štátu a jeho mocensko-administratívneho aparátu.

1. Riadiace orgány školstva

Ako v iných oboroch štátnej správy, tak aj v školskej, boli riadiace úrady organizované stupňovite pre jednotlivé územia, na ktoré bol rozčlenený štát. Rozsah kompetencií sa viazal na veľkosť územia. Centrálnym školským úradom bolo Ministerstvo školstva a národnej osvety Československej republiky s pôsobnosťou pre celé územie štátu. Subordinovanými školskými úradmi na Slovensku boli Referát MŠaNO v Bratislave, ako expozitúra pražského ministerstva školstva, školskí inšpektori a politické úrady s kompetenciou pre okresy. Základným článkom boli školské stolice a kuratória pre jednotlivé obce.

Ministerstvo školstva a národnej osvety ČSR

Vznikom Československej republiky sa na Slovensku skončila právomoc uhorského Ministerstva kultu a výučby v Budapešti. Národný výbor československý, niekoľko dní po vyhlásení ČSR, zriadil zákonom č. 2/1918 Zb. z. a n. z 2. novembra 1918 najvyššie správne úrady československého štátu, medzi nimi aj Úrad pre správu vyučovania a národnej osvety. Jeho názov bol upravovaný, pomenovanie Ministerstvo školstva a národnej osvety pretrvalo až do zániku Československej republiky. Prvým československým ministrom školstva a národnej osvety bol Gustav Habrman (1918-1920). Túto funkciu vykonávali

v medzivojnovom období aj Slováci - Vavro Šrobár (1921-1922), Ivan Markovič (1924-1925), Milan Hodža (1926 – 1929), Anton Štefánek (1929) a Ivan Dérer (1929 – 1934).

Rozdiely existujúce v organizácii školstva v dôsledku odlišností rakúskych a uhorských školských zákonov sa postupne odstraňovali v prvých rokoch Československej republiky. Organizácia a pôsobnosť školských úradov v predmníchovskom Československu bola definitívne upravená zákonom č. 292/1920 Zb. z. a n. zo dňa 9. apríla 1920. V súlade so zákonom (§ 1) najvyššia správa celej výchovy, vyučovania a školského dozoru patrila štátu. Štát spravoval školy prostredníctvom MŠaNO, ktoré bolo centrálnym riadiacim orgánom školstva. Zákon upravoval tiež organizáciu a pôsobenie školských úradov od ministerstva až po jednotlivé školské obce a zároveň určoval i dozor nad vzdelávacími inštitúciami. Zemské školské rady v Prahe a v Brne, na Slovensku školský referát v Bratislave riadili a kontrolovali nižšie typy škôl (ľudové, meštianske a pomocné) prostredníctvom školských inšpektorov sídliacich v okresných mestách. Školský dozor na strednými školami patril do kompetencie ministerstva školstva, ktoré na Slovensku realizovalo prostredníctvom ministerských školských inšpektorov. Ministerskí inšpektori vykonávali generálnu inšpekciu na každej strednej škole raz za šesť rokov. Každá stredná škola mala svojho referenta. Odborné predmety mali na starosti koreferenti, predmety výchovného charakteru osobitní inšpektori, ktorí funkciu vykonávali popri praxi stredoškolského profesora. V oblasti administratívy prešla právomoc uhorských župných úradov do kompetencie okresných úradov. Najnižším správnym orgánom národných škôl bola školská stolica, pri štátnych školách pôsobili kuratóriá. Zmeny štátnej správy však neboli prenesené do oblasti udržiavateľov národných škôl. V tomto smere naďalej platili uhorské zákony, podľa ktorých udržiavateľom škôl boli štát, cirkev, súkromná osoba alebo inštitúcia.

Ministerstvo školstva a národnej osvety sa členilo na odbory (sekcie) a tie na oddelenia. Pôvodne malo ministerstvo osem odborov, neskôr sedem:

I. odbor - národné školstvo

II. odbor - stredné školstvo

III. odbor - odborné školstvo

IV. odbor - vysoké školy

V. odbor - národná osveta (veda a umenie, ľudová výchova)

VI. odbor - cirkevné záležitosti

VII. odbor - legislatívne záležitosti, sociálna starostlivosť, starostlivosť o študentstvo

VIII. odbor – kultúrne styky s cudzinou.

Na ministerstve fungovalo samostatné V. slovenské oddelenie, ktoré viedol sekčný šéf Jaroslav Vlček, profesor Karlovej univerzity v Prahe, popredný literárny vedec, prvý predseda slovenského spolku Detvan, rodák z Banskej Bystrice. Zvláštne postavenie na ministerstve mala prezidiálna kancelária (prezídium), do kompetencie ktorej patrili záležitosti spoločné celému ministerstvu. Pôsobnosť MŠaNO sa týkala všetkých vzdelávacích inštitúcií, okrem škôl poľnohospodárskych, odborných škôl vojenských a škôl pre trestancov v štátnych väzniciach, ako aj všetkých záležitostí národnej osvety (starostlivosť o ochranu pamiatok, o ľudovú výchovu, o pestovanie vied a umení) a tiež cirkví a náboženských spoločností.

Kompetencie ministerstva školstva vo vzťahu k vzdelaniu a výchove boli rozsiahle, najpodstatnejšie z nich boli:

- príprava všetkých legislatívnych aktov zákonného a podzákonného charakteru (zákony, nariadenia, vyhlášky), ktorými sa riadilo školstvo,
- v rámci platných zákonov vydávanie všeobecných smerníc vzťahujúcich sa ku školstvu,
- schvaľovanie noriem vydávaných podriadenými inštitúciami a ústavmi (napr. rokovacie poriadky akademických senátov a profesorských zborov vysokých škôl),
- rozhodovanie o rozpočte v rámci rezortu školstva,
- rozhodovanie o systematizácii miest v školách,
- vydávanie skúšobných poriadkov,
- rozhodovanie o čestných názvoch škôl,
- ustanovovanie ministerských inšpektorov.

Legislatívne normy sa vo sfére školstva podobne, ako vo všetkých iných oblastiach spoločenského, politického, kultúrneho a i. života, klasifikovali do dvoch základných skupín:

1. normy prvotné - zákony
2. normy druhotné, odvodené – nariadenia, výnosy a predpisy štátnych úradov i orgánov, resp. orgánov iných verejných zväzkov (napr. obcí).

Ministerstvo školstva a národnej osvety v rámci svojej pôsobnosti vydávalo od roku 1919 *Věstník ministerstva školství a národní osvěty,* v ktorom boli publikované všetky zákony a nariadenia v oblasti školstva, ale tiež obecné výnosy MŠaNO. Vestník bol distribuovaný každej správe alebo riaditeľstvu verejnej školy.

V prijímaní legislatívnych noriem v oblasti vzdelávania existovali počas trvania Československej republiky rozdiely, najmä čo sa týka schválených zákonov pre jednotlivé stupne škôl. Najviac zákonov prijal zákonodarný orgán pre ľudové školy a meštianky. Fungovanie stredných a odborných škôl sa riadilo predovšetkým cez prijaté vládne nariadenia, dokonca mnohé z nich sa týkali jednotlivých stredných škôl. Vo vzťahu k vysokým školám prijal parlament zákony počas prvých troch rokov existencie republiky. Týkali sa prevažne vzniku nových škôl, resp. zmien postavenia a pôsobenia už existujúcich. Parlament v 30. rokoch legislatívne normy vo vzťahu k pôsobeniu a činnosti vzdelávacích inštitúcií všetkých stupňov prijímal zriedkavo. Ministerstvo ich riadilo predovšetkým nariadeniami a vyhláškami.

Na vedúcom poste rezortu školstva a národnej osvety pôsobilo počas dvadsaťročnej existencie československého štátu dvanásť ministrov. Dvaja z nich boli uznávaní univerzitní profesori - historik Jozef Šusta a právnik Jan Krčmář, jeden dlhoročný vysoký funkcionár ministerstva – Engelbert Šubert. Ostatní ministri boli priamymi nominantmi politických strán. Štyria patrili k československej sociálnej demokracii, Gustav Habrman, Rudolf Bechyně, Slováci Ivan Markovič (bol poverený riadením rezortu) a Ivan Dérer. Republikánsku stranu zemedelského a maloroľníckeho ľudu vo funkcii ministra školstva zastupovali Vavro Šrobár, Otakar Srdínko (lekár a univerzitný profesor), Milan Hodža a Anton Štefánek, národno socialistickú Emil Franke. Boli to reprezentanti silných politických subjektov v koaličných vládach. Jednotliví stranícki ministri však nemohli v plnom rozsahu presadzovať predstavy a záujmy svojich politických strán v školskej oblasti, zvlášť pri prijímaní zákonov. Rozhodujúce boli dohody koaličných partnerov. To síce obmedzovalo politický vplyv strán, ale vytváralo širší konsenzus pre stabilnejšiu politiku vo sfére výchovy a vzdelávania. Tak sa prijímali najmä vládne nariadenia. Ministri však svojou politickou orientáciou a odborným názorom mohli určovať koncipovanie legislatívnych návrhov. Od ich politickej zručnosti v značnej miere záviselo, či návrhy zákonov schváli vládny kabinet, prijme parlament a či následne budú uvedené do praxe. Všetci ministri MŠaNO pôsobili v určitých sociálno-politických podmienkach, ktoré vyznačovali základné úlohy rezortu.

Referát Ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave.

Zatiaľ čo koncom roka 1918 centrálne orgány v Prahe vcelku úspešne pokračovali v stabilizácii pomerov v českých krajoch a zabezpečovaní suverenity nového štátu, situácia na

Slovensku v novembri i decembri 1918 bola stále nejasná. Pomery na slovenskom území mala riešiť tzv. skalická dočasná vláda, ktorú 4. novembra menoval a vyslal na Slovensko Národný výbor v Prahe. Jedno z jej prvých vyhlásení zo 6. novembra 1918 zrušilo vyučovanie v jazyku maďarskom v slovenských obciach.

Dočasnej skalickej vláde, Slovenskej národnej rade a ani československým vojenským jednotkám sa nedarilo rozšíriť štátnu moc na celé územie Slovenska. Národné zhromaždenie tak 10. decembra 1918 prijalo zákon č. 64/1918 Zb.z. a n. o mimoriadnych, prechodným ustanoveniach na Slovensku, na základe ktorého bol zriadený Úrad ministra s plnou mocou pre správu Slovenska. Minister s plnou mocou pre správu Slovenska, Vavro Šrobár, mal rozsiahle, spočiatku takmer diktátorské právomoci. Ak to situácia vyžadovala mohol meniť aj uhorské právne normy prevzaté novou štátnou mocou, vrátane školských. Prvoradou úlohou úradu, v tej dobe bežne nazývaného aj Šrobárova vláda, bola konsolidácia pomerov na Slovensku a podriadenie správneho a súdneho aparátu československej štátnej moci. V súlade so zákonom č. 64/1918 Zb. z. a n. § 3 z 10. decembra 1918 sa slovenčina stala úradným jazykom na Slovensku. Text uvedeného paragrafu ďalej stanovil, že k právu používať iné „domáce reči“ bude vydané zvláštne nariadenie.

Šrobárova vláda pozostávala zo 14 referátov – úradov pre jednotlivé oblasti politického, hospodárskeho a kultúrneho života, ktorých štruktúra zodpovedala štruktúre pražských rezortných ministerstiev. Jedným z nich bol školský referát, ktorý pracoval pod vedením Antona Štefánka, dovtedy redaktora *Národních listů* v Prahe. Jeho zástupcom a administratívnym správcom bol Václav Müller. MŠaNO poverilo A. Štefánka funkciou školského komisára pre Slovensko ešte pred vydaním zákona č. 64/1918 Zb. z. a n. o mimoriadnych prechodných opatreniach na Slovensku, čo akceptovala aj dočasná Šrobárova vláda. A. Štefánek nemal síce ukončené pedagogické vzdelanie, ale bol uznávaným znalcom pomerov v Uhorsku. Poznal dôkladne problémy kultúry a školstva na Slovensku, najmä po dlhodobom pôsobení politiky uhorských vlád na túto oblasť spoločenského života. V ďalších rokoch vo vedení referátu pracovali Karel Jelínek, Bohumil Pluhař, Ján Halla, František Mašek a František Písecký.

Do správy referátu školstva patrili pôvodne všetky stupne vzdelávacieho systému – predškolská výchova, ľudové školy, meštianky, stredné a odborné školy i učiteľské ústavy. V prvých mesiacoch zasahoval aj do riešenia otázok súvisiacich s bývalou uhorskou Alžbetinou univerzitou v Bratislave. Správa referátu sa však postupne zužovala.

Referát bol prvou slovenskou inštitúciou, ktorá mala spravovať školy na Slovensku, vrátane vzdelávacích inštitúcií s maďarským, nemeckým a ukrajinským vyučovacím jazykom. Od svojho vzniku v systéme riadenia školstva plnil funkciu expozitúry ústredného pražského MŠaNO, avšak jeho činnosť podliehala priamo Ministerstvu pre správu Slovenska a v rámci neho ministrovi V. Šrobárovi. V praxi to vyzeralo tak, že všetky zásadné otázky v oblasti personálnej politiky a organizačnej činnosti sa vykonávali so súhlasom ministra s plnou mocou pre správu Slovenska.

Školský referát začal Ministerstvu školstva a národnej osvety v Prahe priamo podliehať po vydaní výnosu 8. februára 1922, keď bol vyňatý z právomoci ministra s plnou mocou pre správu Slovenska a pretvorený na Referát MŠaNO v Bratislave. Proti rozhodnutiu referátu však nebolo možné sa odvolať na ministerstvo školstva, ale bolo potrebné podať sťažnosť na Najvyšší správny súd. Ministerstvo školstva a národnej osvety v Prahe predstavovalo pre všetky typy škôl najvyšší stupeň riadenia. Pre slovenské školy vybavovalo agendu zásadného charakteru. Pracovníci referátu školstva, na rozdiel od ministerstva, neriešili koncepčné úlohy, ale operatívne a dozorné. Referát okrem pedagogických otázok a kontrolnej činnosti plnil aj úlohy v oblasti administratívy a personalistiky, ktoré v českých zemiach patrili priamo do kompetencie ministerstva. V rámci administratívy sa jednalo hlavne o rozpočtové, investičné a úverové presuny, v personalistike o prijímanie profesorov do pragmatickej služby, prepúšťanie suplujúcich a dočasných profesorov, ustanovovanie definitívy, systematizáciu miest celkovo.

Hlavné úlohy Referátu Ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave

Činnosť pracovníkov referátu školstva sa v roku 1918 sústredila predovšetkým na **prevzatie vzdelávacích inštitúcií do správy Československej republiky**. Nutné bolo zabezpečiť plynulosť vyučovania na Slovensku na školách všetkých stupňov po materiálnej i personálnej stránke a kreovať príslušné inštitúcie v oblasti riadenia vzdelávacieho procesu.

Začali sa pripravovať i podmienky pre **postupnú unifikáciu školstva**, pretože, ako už bolo uvedené, medzi školskými systémami oboch častí republiky existovali rozdiely. K podstatným patrili:

- V roku 1918 na Slovensku neexistovali vzdelávacie inštitúcie s vyučovacím jazykom slovenským, pretože uhorské zákonodarstvo umožňovalo vzdelávanie len v maďarčine. Po slovensky sa učili iba niektoré predmety na cirkevných školách. V Čechách a na Morave české školy fungovali od najnižších až po vysoké.

- Povinná školská dochádzka trvala v českých zemiach osem rokov, na Slovensku len šesť.
- Z aspektu zriaďovateľa na území celej republiky fungovali štátne, obecné, cirkevné a súkromné školy. Na Slovensku veľkou mierou prevažovali cirkevné.
- V Čechách na elementárnu (obecnú) školu nadväzovala meštianka s troma ročníkmi, na Slovensku so štyrmi.
- Relevantné rozdiely boli aj v strednom školstve. Školy umeleckého zameranie na Slovensku neexistovali. Kým v Čechách vyučovanie prebiehalo na štyroch typoch gymnázií, na Slovensku boli len dva typy. Odlišnosti existovali na úrovni odborného a učňovského školstva a boli determinované predovšetkým rozdielnou úrovňou hospodárstva.
- Vybavenosť škôl bola tiež značne odlišná. Kým v Čechách a na Morave existovalo len 28,74% jednotriednych škôl, na Slovensku ich počet presahoval 63,7%. Takéto školy mali zvyčajne len jedného učiteľa, ktorý musel v jednej učebnej miestnosti učiť súčasne žiakov viacerých ročníkov.

Stúpenci unifikácie presadzovali zjednotenie školskej sústavy, reorganizáciu školských zákonov a predpisov, riadenia a správy škôl v Čechách a na Slovensku. Od zjednotenia očakávali odstránenie rozdielov vo vyučovaní zdedených z Rakúsko-Uhorska, ako aj zavedenie nových spoločných princípov vzdelávania pre celú Československú republiku. Tie mali byť podporou vytváraného školského systému.

Dôležitou úlohou referátu školstva bolo i **odstraňovanie negramotnosti**, ktorá podľa výsledkom cenzu z roku 1910 bola vysoká.

Dedičstvom uhorskej školskej správy bol vysoký stupeň negramotnosti na Slovensku. Dochádzka detí do škôl, najmä v čase jarných a jesenných poľnohospodárskych prác bola veľmi nepravidelná. V roku 1910 dosahoval v 16, prevažne slovenských župách, priemerný počet negramotných osôb 34,90%. V tom období bolo medzi Čechmi len 2,34% a medzi Nemcami 2,19% osôb, ktoré nevedeli ani čítať, ani písať. Po roku 1918 sa stav v tomto smere upravoval pomalým tempom.

Pri cenze v roku 1921 sa okrem iných faktorov sledoval aj údaj, či sčítaná osoba ovláda jazyk slovom a písmom, teda informácia o gramotnosti, resp. negramotnosti. Na základe toho je možné získať aj údaje o počte negramotných osôb, ktorý v roku 1921 predstavoval 394 087 osôb.

Tabuľka č. 2

Negramotnosť vo vzťahu k národnosti v roku 1921.

Počet negramotných celkove	394 087	
z toho národnosti	počet	podiel v %
slovenskej (československej)	280 713	71,23
Maďarskej	58 107	14,74
Nemeckej	12 131	3,07

Ako vyplýva z údajov uvedených v tabuľke, najvyšší podiel v skupine negramotného obyvateľstva na Slovensku v čase konania cenzu, t. j. 3 roky po vzniku Československej republiky dosahovali s 71,23 % zastúpením príslušníci slovenskej národnosti, čím vysoko presahovali podiel Maďarov i Nemcov v skupine obyvateľstva, ktoré neovládalo ani verbálnu ani písomnú formu jazyka (buď svojho materinského, resp. iného). V tomto smere povinná školská dochádzka bola základom pre odstránenie uvedeného negatívneho javu.

Po vzniku Československej republiky bolo na území Slovenska 3 298 maďarských obecných škôl, 140 slovenských, 7 nemeckých a 186 jazykovo zmiešaných. Primárnou úlohou bratislavského školského referátu sa preto stalo **zavedenie slovenčiny ako vyučovacieho jazyka** na všetkých stupňoch a typoch škôl. Podobný proces prebiehal v celej štátnej a školskej správe na Slovensku.

Špecifickým problémom vzdelávacích inštitúcií bol nedostatok pedagógov a slovenských učebníc. Preto už počas prvých letných prázdnin v Československej republike referát školstva usporiadal kurzy slovenského jazyka, ale aj školenia pre učiteľov zemepisu, dejepisu a pedagogiky, ktoré sa tešili širokému záujmu. Ich obsah okrem odborných tém jednotlivých predmetov tvorili aj aktuálne informácie o okolitých novovzniknutých štátoch a o vnútropolitickej situácii v Československej republike. V druhej polovici 20. rokov boli frekventovanejšie témy z didaktiky jednotlivých vyučovacích predmetov.

Dôležitou úlohou školskej správy bolo preškoliť učiteľov vo vyučovacích predmetoch, osnovy ktorých boli po roku 1918 ovplyvnené zmenou oficiálnej ideovo-politickej línie československého štátu. Ministerstvo školstva a národnej osvety, ako aj iné inštitúcie tak organizovali rôzne kurzy. Niektoré z nich umožňovali aj v pomerne krátkom čase získať kvalifikáciu pre ľudové školy, čím sa aspoň čiastočne riešil nedostatok učiteľov. Väčšinou boli

organizované pre učiteľov slovenského jazyka, dejepisu, zemepisu, vlastivedy a pedagogiky. V slovenských podmienkach mali zvláštny význam kurzy pre učiteľov odborných škôl spadajúcich pod rezort poľnohospodárstva. Mnohé okresné osvetové zbory usporadúvali pod správou a dohľadom školského referátu Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska prednášky a kurzy (náukobehy) pre učiteľov občianskej náuky.

Medzi zamestnancami referátu z aspektu etnickej identity od počiatku prevažovali českí úradníci a odborní pracovníci, čo bolo, hlavne po vzniku Československej republiky determinované nedostatkom kvalifikovaných slovenských pracovníkov v rezorte školstva. Zo Slovákov na referáte pôsobil Karol A. Medvecký – referent Šrobárovej vlády pre veci rímsko-katolíckej cirkvi, Ján Šimkovič – cirkevný referent pre veci evanjelickej cirkvi, významný slovenský architekt Dušan Jurkovič. V rokoch 1918 – 1920 na referáte pracovali len dvaja úradníci s definitívou, ostatní boli zmluvní, t. j. prijatí na dohodu alebo priradení. Počas svojej takmer 20 ročnej existencie školský referát v Bratislave neustále zápasil s nedostatkom pracovníkov. Neobsadené boli nielen miesta radových pracovníkov, ale aj vedúcich odborov. Práce na systematizovaní miest začali koncom roka 1921, ale táto oblasť zostala nedoriešená až do konca ČSR.

Závažnou zmenou v školskej oblasti bolo zrušenie úradu Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska v Bratislave na základe zákona 125/1927 Zb. z. a n. o organizácii politickej správy (známy tiež ako organizačný zákon alebo zákon o krajinskom zriadení), ktorý vstúpil do platnosti 1. júla 1928. Na Slovensku bolo zavedené krajinské zriadenie, ustanovený krajinský prezident. Okresy, ako menšie správne jednotky, ostali. V tom čase bola existencia referátu školstva ohrozená. Podľa Ministerstva vnútra v Prahe školský referát stratil opodstatnenosť existencie, pretože sa skončila činnosť Ministerstva pre správu Slovenska. Ministerstvo vnútra v Prahe zastávalo názor, že referát školstva bol len dočasnou inštitúciou a jeho existenciu do zmeny v štátnej správe legislatívne ošetroval zákon č. 64/1918 Zb. z. a n. o mimoriadnych prechodných ustanoveniach na Slovensku. Školský referát podal sťažnosť v septembri 1928 a najvyšší súd v tom istom roku uznal legalitu bratislavského referátu. Tvrdenie ministerstva vnútra, že agendu referátu by dokázalo zastať ministerstvo školstva, neobstálo. Aj MŠaNO dokázalo opodstatnenosť pôsobenia bratislavského referátu proti názoru ministerstva vnútra. Vo veciach školských, mimo disciplinárnych, bola právomoc bývalých žúp a Krajinského úradu vládnym nariadením prenesená na okresné úrady, čím

vznikol nižší stupeň riadenia školstva. Činnosť bratislavského školského referátu sa skončila v roku 1938, po konferencii v Žiline.

Nižšie školské úrady

I. Krajinský úrad

Po zriadení Krajinského úradu sa jeho kompetencia v oblasti školstva týkala hlavne rozhodovania o odvolaniach proti rozhodnutiam, ktoré vo veciach školských vydali okresné úrady.

II. Školské úrady v okresoch

A Školské inšpektoráty, školskí inšpektori

Hlavnými úlohami školských inšpektorov bezprostredne po vzniku republiky boli: 1.zriadiť školské inšpektoráty a v rámci ich obvodu uskutočniť súpis škôl a pedagógov na základe dodaných dotazníkov, 2. odmaďarčovať školy a preškoľovať učiteľov, 3. povznášať národné vedomie a kreovať príslušnosť k Československej republike. V tom období bolo potrebné navštíviť a prehliadnuť čo najvyšší počet škôl, aby školská správa získala reálny obraz o objektívnom stave. Po skonsolidovaní pomerov sa práca inšpektorov zamerala na kvalitu vzdelávania, voľbu vyučovacích metód, dodržiavanie rozvrhu hodín, učebných osnov, dochvíľnosť učiteľov a žiakov na vzdelávacom procese.

Na Slovensku sa zavádzal analogický systém, ktorý platil v českých krajinách – systém školských inšpektorov s pôsobnosťou spravidla pre jeden okres. Počas roka 1919 bolo na Slovensku zriadených 25 školských inšpektorátov a v rokoch 1920 - 1921 k nim pribudli ďalšie. Ich územná pôsobnosť sa nezhodovala so slúžnovskými úradmi. Aj keď Referát MŠaNO v Bratislave vyvíjal veľké úsilie pre zriadenie školských inšpektorátov vo všetkých okresoch, kvôli nedostatku kvalifikovaných učiteľov sa mu to nedarilo. K 1. októbru 1920 bolo v 128 slúžnovských okresoch len 55 školských inšpektorátov, z nich iba desať vykonávalo pôsobnosť na území príslušného okresu. Ostatné pôsobili na území dvoch i viacerých slúžnovských okresov.

Situácia sa nezmenila ani po tom, keď na Slovensku 1. januára 1923 nadobudol platnosť zákon č. 126/1920 zb. z. a n. o župnom zriadení. Územnú pôsobnosť školských inšpektorov sa podarili stotožniť len v rámci novo vytvorených žúp, nie politických okresov. Výnos referátu školstva z 28. mája 1923 určil školským inšpektorátom aj novú územnú

pôsobnosť, ktorá sa mala uskutočniť k 1. júlu 1923. Vybudovaním siete školských inšpektorátov v politických okresoch sa zreorganizovala školská správa v duchu zákona č. 292/1920 zb. z. a n. Inštitúcia župných školských inšpektorátov zanikla súčasne so zánikom stavovských žúp, t. j. 31. decembra 1922. Podľa nového usporiadania školské inšpektoráty podliehali priamo Referátu MŠaNO v Bratislave, ktorý im určoval náplň činnosti.

Spôsob obsadzovania miesta školského inšpektora upravoval výnos MŠaNO z 15. júla 1925, v zmysle ktorého mohol byť funkciou školského inšpektora poverený len učiteľ alebo profesor zapísaný do zoznamu čakateľov na miesto okresného školského inšpektora, vedeného na MŠaNO. Do zoznamu mohli byť zapísaní učitelia, ktorí mali skúšku spôsobilosti pre meštianske školy. Pôsobili v školskej správe najmenej 15 rokov po vykonaní skúšky spôsobilosti pre školy ľudové, pedagógovia učiteľských ústavov a stredných škôl najmenej 12 rokov po vykonaní skúšky spôsobilosti. Žiadatelia, ktorí mali vyššiu školskú spôsobilosť s iným školským jazykom ako štátnym, museli preukázať znalosť štátneho jazyka slovom i písmom. V prípade, keď sa uvoľnilo miesto školského inšpektora, prihlásili sa záujemcovia na oznámenie publikované vo *Věstníku MŠaNO*. Zoznam záujemcov bol zaslaný okresnému školskému výboru, ktorý podával odporúčanie. Zemská školská rada odporúčanie predložila ministerstvu s 3-členným návrhom, na základe ktorého minister školstva vymenoval okresného inšpektora. Ku skvalitneniu inšpektorskej činnosti od roku 1932 prispelo zavedenie štátnych skúšok pre čakateľov na funkciu školských inšpektorov. Systém školských inšpektorátov fungoval v období Československej republiky bez väčších zmien.

Pôsobnosť školských inšpektorov sa vzťahovala na a, detské opatrovne; b, ľudové školy; c, meštianske školy; d, sirotince a charitatívne ústavy pre školopovinné deti; e, iné inštitúcie, ktoré mali za úlohu výchovu školopovinných detí.

Právom a povinnosťou okresných školských inšpektorov bolo najmenej jedenkrát do roka navštíviť každú národnú školu (štátnu a obecnú), presvedčiť sa, či dodržiavajú školské zákony, nariadenia a výnosy. Inšpektori kontrolovali dodržiavanie učebných osnov, dohliadali, či sa vyučujú všetky povinné predmety, monitorovali používanie učebníc a iných pomôcok. V prípade, keď zistili, že sa používajú neschválené, resp. zakázané učebnice a pomôcky, ich povinnosťou bolo zistený stav nahlásiť na okresný úrad, aby boli zabavené a aby bolo v tomto smere zahájené trestné pokračovanie. Dozerali aj hygienické podmienky v školách, sledovali stav školských budov. Vo vzťahu k štátnym i obecným školám mali právo nariadiť opatrenia na odstránenie nezákonného stavu. Dispozičné právo voči školskej správe

cirkevných škôl bolo však obmedzené len na možnosť urgencií a výziev k odstráneniu zisteného nezákonného stavu, pretože školskí inšpektori nemali právo nariaďovať cirkevným školským vrchnostiam. Vo vzťahu k štátnym školám boli v postavení úradu služobne priamo nadriadeného.

B. Okresné úrady

Primárna úloha okresných úradov spočívala v kontrole obecných a cirkevných školských stolíc i školských inšpektorov v rámci územia okresu.

III. Miestne školské úrady

A. Obecná školská stolica. Obecnú školskú stolicu bola povinná zriadiť každá obec, ktorá udržiavala obecnú školu. Tvorili ju a, členovia zvolení zastupiteľstvom obce; b, duchovní správcovia; c, zástupcovia učiteľstva; d, zástupcovia zdravotnej správy. Voľby do školskej stolice mali platnosť tri roky. Školská stolica bola povinná:

1. voliť učiteľov obecnej školy,
2. dohliadať, aby školopovinné deti boli všetky evidované a aby všetky chodili do školy,
3.napomínať rodičov, resp. zákonných zástupcov detí, ktoré zanedbávali školu a spolupôsobiť pri trestnom pokračovaní pre zanedbávanie školskej dochádzky,
4. dozerať nad vyučovaním a presným dodržiavaním školských zákonov a nariadení, najmä, či učitelia dodržujú vyučovací čas, či vedú predpísané úradné výkazy, či žiaci majú potrebné učebnice a iné učebné pomôcky, každý člen školskej stolice mal právo vzdelávaciu inštitúciu navštíviť, byť prítomný na vyučovaní, nazerať do triednych kníh a v prípade, že pedagóg nedodržiaval vyučovací čas, jeho povinnosťou bolo nahlásiť uvedenú skutočnosť školskému inšpektorovi,
5. dozerať, ako sa hospodári s obecným školským fondom a v dohovore s obecným predstavenstvom sa starať o jeho navyšovanie,
6. v dohode s obecným predstavenstvom sa starať o opatrovanie a udržiavanie školskej budovy, vybavenie školy učebnými pomôckami, presnú výplatu učiteľov,
7. v prvej inštancii rozhodovať o sťažnostiach týkajúcich sa sporov medzi učiteľmi a rodičmi, resp. vo veciach školskej disciplíny,
8. požadovať od kurátora zloženie účtov a skontrolovať ich,
9. aspoň raz do roka podať obci správu o svojom pôsobení, v dôležitých prípadoch i častejšie,
10. členovia obecnej školskej stolice mali byť prítomní pri výročných skúškach,

11. ak sa v obci nachádzala detská opatrovňa, pôsobenie školskej rady sa vzťahovalo aj na jej činnosť.

Členovia školskej stolice sa schádzali aspoň raz mesačne. Uznesenie prijaté školskou radou však bolo možné vykonať len po schválení školským inšpektorom. V prípade, že školský inšpektor uznesenie neschválil, školská stolica bola povinná ohlásiť do ôsmych dní, či na ňom trvá, ak áno, v spornej veci rozhodoval okresný úrad. Školská stolica volila **kurátora**, ktorý spravoval podľa jej pokynov majetok školy, staral sa o školskú budovu a jej zariadenie, výplaty. Účty skladal školskej stolici, ktorá ich po preskúmaní predložila obci a tá zaslala okresnému úradu. O sťažnostiach strán voči školskej stolici rozhodoval okresný úrad.

Cirkevná školská stolica mala byť zriadená v každej cirkevnej obci, ktorá udržiavala cirkevnú školu. Mala päť členov, ktorých volilo zo svojich radov zastupiteľstvo cirkevnej obce. Zriadenie a úlohy cirkevnej školskej stolice určovala na základe ustanovení platných pre obecné školské stolice cirkevná školská vrchnosť.

B. Kuratóriá štátnych škôl. V každej obci, kde bola štátna národná škola, malo byť pre ňu zriadené kuratórium. V obciach, kde sa nachádzalo viac škôl, mohlo existovať jediné spoločné kuratórium. Na druhej strane tam, kde bol nedostatok vhodných osôb, od zriadenia kuratória bolo možné odstúpiť a to buď trvale, alebo dočasne. V tom prípade pôsobnosť kuratória vykonával učiteľský zbor, resp. školský inšpektor. Kuratórium tvorili:

1. členovia z úradnej povinnosti – starosta obce, duchovní správcovia náboženských obcí recipovaných, ak mali v obci aspoň 5% obyvateľstva, správcovia štátnych škôl, obecný alebo obvodný lekár,
2. zástupcovia pedagogického zboru, ak bolo na škole aspoň šesť učiteľov zvolili si jedného zástupcu, ak 15 volili dvoch zástupcov, a ak viac ako 30 volili troch zástupcov,
3. menovaní členovia - tam, kde školu udržiaval výlučne štát, menoval okresný úrad štyroch až 26 členov kuratória tak, aby ich bolo viac než členov z úradnej povinnosti a učiteľstva dohromady. V miestach, kde na udržovanie školy prispievala obec alebo cirkevná obec, vyslali ich zastupiteľstvá do kuratória polovicu členov, ktorí by ináč mali byť menovaní a len zvyšnú polovicu stanovil okresný úrad.

Členovia kuratórií boli menovaní, resp. volení na šesť rokov. Úlohou kuratória bolo dozerať na majetok štátnej školy a na riadnu školskú dochádzku, disciplínu v škole, na presné plnenie a zachovávanie školského poriadku. Ak bola v obvode i štátna detská opatrovňa, kuratórium dozeralo aj na jej činnosť. Uznesenia kuratória musel schváliť školský inšpektor,

len v tom prípade sa mohlo podľa nich postupovať. Ak školský inšpektor neschválil uznesenie, oznámil svoje rozhodnutie kuratóriu s výzvou prijať nové rozhodnutie. Ak kuratórium zotrvalo na pôvodných záveroch, oznámilo to školskému inšpektorovi, ktorý vec predložil okresnému úradu na rozhodnutie.

2. Školský systém

Na celom území Československej republiky fungovala trojstupňová štruktúra školského vzdelávacieho systému.

Prvý stupeň tvorili národné školy, kde patrili detské opatrovne, ľudové školy, meštianky. Osobitným typom škôl 1. stupňa boli špeciálne školy.

Druhý stupeň vytvárali stredné školy a odborné školy.

Tretí stupeň predstavovali vysoké školy.

Prvý stupeň vzdelávacieho systému

Detské opatrovne

Detské opatrovne môžeme považovať za predchodkyne dnešných materských škôlok**.** Na Slovensku vznikli v prvej polovici 19. storočia. Zriaďovateľmi detských opatrovní bol štát, alebo politická obec. Výchova v nich sa realizovala v maďarskom jazyku. V septembri 1918 na území Slovenska fungovalo 241 maďarských detských opatrovní, v piatich štátnych (oblasť školského inšpektorátu Tisovec) sa výchova realizovala v jazyku slovenskom i maďarskom. Po roku 1918 boli detské opatrovne miestom, ktoré poskytovali priestor pre upevňovanie znalosti slovenského jazyka.

Uhorské detské opatrovne, nazývané aj ovody, zrušilo nariadenie MŠaNO v septembri 1921. Do štátnych opatrovní vychovávateľky vyberala štátny správa, do neštátnych ich zriaďovateľ. Opatrovne na Slovensku vznikali len pomaly a s ťažkosťami, čo vyplývalo aj z nedostatku kvalifikovaných síl, ale tiež z prevládajúceho názoru slovenskej spoločnosti, že jedine správna výchova dieťaťa je realizovaná v rodine, predovšetkým matkou. Od roku 1921 učiteľky pre detské opatrovne získavali vzdelanie na špeciálnom oddelení slovenského rímsko-katolíckeho učiteľského ústavu v Trnave, ktoré spravovali členky rehoľníckeho rádu Uršulíniek. Sieť predškolských zariadení sa postupne rozširovala, v roku 1930 ich bolo v prevádzke 132.

Ľudové školy

Po vzniku Československej republiky fungoval na Slovensku v rámci prvého stupňa vzdelávania uhorský systém – detské opatrovne, ľudové školy, vyššie ľudové školy, meštianky a učiteľské ústavy. Postupne sa pripravovali dôležité legislatívne normy a nariadenia, ktoré do praxe vniesli zmeny vedúce k unifikácii vzdelania v českých krajinách a na Slovensku.

Reorganizáciu v štruktúre národných škôl na Slovensku priniesol zákon známy aj ako malý školský zákon, ktorý Národné zhromaždenie prijalo 13. júla 1922. Na základe uvedenej legislatívnej normy boli na Slovensku zrušené vyššie ľudové školy. Ďalšia zmena sa týkala meštianskych škôl, ktoré boli prispôsobené českým meštiankam. V súlade so zákonom tak existovali dva stupne národných škôl:

1. nižší stupeň – ľudové školy (v Čechách nazývané obecné),
2. vyšší stupeň – meštianske školy, na Slovensku patrilo tomuto typu školy v štruktúre školstva významné miesto.

Podľa zákona č. 226/1922 Zb. z. a n. k národným školám patrili ďalej:

detské opatrovne, zvláštne špeciálne školy (tzv. pomocné) pre postihnuté deti, učebné kurzy a pokračovacie školy.

Národné školy sa delili na štátne a neštátne (obecné, cirkevné, súkromné).

Uvedená legislatívna norma uzákonila koedukáciu chlapcov a dievčat, rovnosť učiteliek a učiteľov. Zákon stanovil, že na Slovensku sa zavedie 8 ročná povinná školská dochádzka najneskôr od školského roka 1927/1928. Zavedenie osemročnej školskej dochádzky vyžadovalo nové školské priestory, väčší počet učiteľov, nové učebnice a učebné pomôcky, čo predstavovalo veľkú finančnú záťaž pre každého zriaďovateľa.

Učebné predmety na ľudových školách boli jednak povinné, ale tiež nepovinné, na výuku ktorých sa žiaci prihlásili dobrovoľne. Povinnými predmetmi na školách ľudových boli: náboženstvo, občianska náuka a výchova, čítanie a písanie, vyučovací jazyk, počty „s náukou o tvaroch meracích“, prírodopis, prírodospyt, zemepis, dejepis (s prihliadnutím na domov a vlasť), kreslenie, spev, ručné práce a telesná výchova. Dôležitou zmenou bolo zavedenie nových povinných predmetov - občianska náuka a výchova, ručné práce aj pre chlapcov. Náboženstvo bolo síce povinným predmetom, ale z jeho vyučovania mohli byť oslobodení žiaci bez vyznania, alebo s vyznaním, ktoré neuznával štát, tiež žiaci, ktorých rodičia (zákonní zástupcovia) na začiatku každého školského roka písomne požiadali o oslobodenie z hodín náboženstva. Náboženstvo sa vyučovalo vo všetkých ročníkoch po dve hodiny týždenne.

Učebné osnovy ustanovovali cirkevné vrchnosti, ktoré spolu s učiteľmi náboženstva boli povinné dodržiavať školské zákony a predpisy.

Medzi nepovinné predmety patrili: druhý jazyk, poľné hospodárstvo, hudba, tesnopis, strojopis. Druhým jazykom na školách s vyučovacím jazykom slovenským bol jazyk nemecký, maďarský a ruský, na školách s iným vyučovacím jazykom ako slovenským (teda maďarským, nemeckým) nepovinným jazykom bola slovenčina.

Jednotlivé predmety mali byť v rozvrhu hodín usporiadané tak, aby sa v popoludňajších hodinách učila telesná výchova, ručné práce a spev. V školách s deťmi rôzneho náboženského vyznania sa mali hodiny náboženstva v rozvrhu nachádzať buď na prvom alebo poslednom mieste.

Učebné osnovy vydávalo MŠaNO, platili pre všetky ľudové školy na Slovensku. Boli označované aj ako normálne učebné osnovy. Na základe nich sa potom pod dozorom školského inšpektora upravovali podrobné učebné osnovy pre jednotlivé školy. Na štátnych ľudových i meštianskych školách sa mohli používať iba učebnice schválené MŠaNO. Zoznamy schválených učebníc boli publikované vo *Věstníku MŠaNO.* Učebnice pre cirkevné školy schvaľoval príslušný vrchný cirkevný úrad. Avšak cirkevné školy podporované štátom mohli pre predmety vyučovací jazyk, počty, zemepis, dejepis a občianska náuka používať len učebnice schválené ministerstvo školstva.

Školský zákon č. 226/1922 Zb. z. a n. (tzv. malý školský zákon) určil počet žiakov pre jednu triedu a počet tried na ľudovej škole sa riadil počtom detí. V školských rokoch 1922/1923 - 1926/1927 sa mohlo v jednej triede na ľudovej škole vzdelávať až 80 detí, v školských rokoch 1927/1928 - 1931/1932 sa počet znížil na 70 a potom od školského roka až do zániku ČSR na 60 žiakov. V jednotriedkach bol počet žiakov určený spočiatku na 65, od školského roku 1932/1933 stanovený najviac na 50.

Na základe uvedenej právnej normy boli upravené najnaliehavejšie problémy národného školstva. Vzrástol počet učebných predmetov, znížil sa počet žiakov v triedach, určili sa zásady obsadzovania učiteľských miest a organizácia meštianskych škôl na Slovensku a Podkarpatskej Rusi sa prispôsobila českým krajinám, predĺžila sa povinná školská dochádzka na osem rokov a určili sa základné pravidlá pre pokračovacie kurzy mládeže od 14 do 18 rokov. Nové metódy vyučovania nútili žiakov k samostatnej práci, na rozdiel od minulosti, keď boli zvyknutí na otázky odpovedať zborovo, celá trieda. V skutočnosti však základné zákony nenahradzovali pôsobnosť rozdielnych rakúskych a uhorských zákonov

úplne a neunifikovali v plnom rozsahu štruktúru národného školstva, jeho financovanie a zriaďovacie povinnosti pre Čechy, Slovensko a Podkarpatskú Rus.

V Čechách a na Morave sa pokladala podľa § 2 zákona 62/1869 r. z. za verejnú každá obecná a meštianska škola, na ktorej založenie alebo vydržiavanie prispieval z časti štát, krajina alebo obec. Školy založené alebo vydržiavané iným spôsobom boli súkromné. Podľa tohto zákona aj školy vydržiavané cirkvami boli súkromné. Na Slovensku však zostávalo v platnosti pôsobenie §§ 10 a 17 zákonného článku XXXVIII/1868, v súlade s ktorým boli verejnými školami ľudové a meštianske školy zriadené a vydržiavané buď náboženskými spoločnosťami, obcami alebo štátom. Na základe uvedeného sa národné školy na Slovensku členili nasledovne:

verejné – zriaďovateľom bol: štát (štátne školy)
obce (obecné)
cirkvi a náboženské spoločnosti (školy konfesionálne)
spolky a jednotlivci so schválením štátnym

súkromné – zriaďovateľom boli jednotlivci a spolky.

V Čechách podľa § 1 zákona č. 22/1870 r. z. verejná škola musela byť zriadená všade tam, kde v osade alebo v niekoľkých osadách v obvode 1 míle bolo podľa päťročného priemeru viac než 40 školopovinných detí, ktoré by inak museli chodiť do školy ďalej ako pol míle. (Od roku 1876 bola pre Čechy a Moravu vzdialenosť zmenená na 4 km). Pre Slovensko a Podkarpatskú Rus z § 23 zákonného článku XXXVIII/1868 vyplývala povinnosť zriaďovať obecné (ľudové) školy priamo pre obec len v prípadoch, ak v obci nebola vyhovujúca cirkevná škola. Na rozdiel od českých krajín zákon pre Slovensko explicitne ukladal povinnosť zakladať školy priamo obciam a nevylučoval iniciatívu cirkví pri zriaďovaní konfesionálnych škôl , ktoré v Čechách neboli považované za verejné školy. Aj keď § 15 zákonného článku XXXVIII/1868 pripúšťal, aby v obciach, v ktorých cirkvi neboli schopné vydržovať školu a odstrániť zistené nedostatky, ministerstvo mohlo nariadiť zriadenie školy, ale značný počet obcí v dôsledku nedostatku finančných prostriedkov nebol schopný realizovať potrebné investície.

Rok 1925 bol medzníkom, v ktorom na základe uznesenia vlády o odstránení stavebných nedostatkov, nastalo zintenzívnenie investičnej výstavby v oblasti národného školstva na Slovensku. Realizáciou uznesenia bola poverená medziministerská komisia pre zriaďovanie a budovanie škôl na Slovensku. V porovnaní s rokom 1924 vzrástol počet

novostavieb z celkového počtu 14 na 32. Štatistický prehľad investičnej výstavby dokladá narastajúci trend až do roku 1935.

Schvaľovanie projektov nových škôl podľa uznesenia vlády a proces rozhodovania v medziministerskej komisii sa od roku 1925 podstatne zjednodušili. Skutočným stimulom urýchľujúcim výstavbu národného školstva však bola nová skutočnosť, že štát začal stavať budovy čiastočne z vlastných zdrojov. Napriek celkovému rozvoju národného školstva jeho výstavba nebola riadená plánovite s cieľom, aby sa vyrovnali rozdiely v tejto oblasti medzi Slovenskom a českými krajinami. Vyrovnávanie úrovne národného školstva v jednotlivých častiach republiky predpokladalo dôkladnú a plánovitú realizáciu na základe zákonom podloženej unifikácie predpisov pre projektovú prípravu školských budov, ako aj noriem pre ich vybavenie z hľadiska zdravotných, pedagogických i priestorových potrieb.

Počas trvania medzivojnovej Československej republiky zostávali však pre Slovensko a Podkarpatskú Rus v platnosti staré stavebné postupy a normy. Pri českých školách sa budovali telocvične, byty pre učiteľov, školské záhrady a ihriská. Školské kabinety boli zabezpečené potrebným vybavením. Pri hodnotení výstavby slovenského národného školstva je potrebné brať do úvahy, že sa jednalo predovšetkým o riešenie jeho základných problémov, nie o urýchlenie jeho modernizácie v pravom slova zmysle. Úlohou investičnej výstavby národného školstva bolo predovšetkým umožniť umiestnenie všetkých školopovinných detí v triedach tak, aby ich počet zodpovedal nariadeniam malého školského zákona, ktorý stanovil už uvedené maximálne počty detí v jednej triede. Trend znižovania počtu detí v triedach určený malým školským zákonom bol investičnou výstavbou národného školstva postupne realizovaný.

Náklady na udržovanie škôl pozostávali z vecných a osobných výdavkov. K vecným patrili: 1. náklady na stavby a udržovanie školských budov; 2. nájomné za prenajaté priestory; 3. vykurovanie, osvetlenie, upratovanie, odmeňovanie školských zriadencov, školníkov, kuričov a i.; 4. zriaďovanie a udržovanie školských záhrad a pozemkov; 5. obstarávanie a udržovanie školského nábytku a náradia; 6. obstarávanie vyučovacích potrieb a pomôcok. Medzi vecné náklady patrili i výdavky na obstaranie bytu pre správcu školy a učiteľov. Osobné náklady zahrňovali všetky služobné platy a iné odmeny pedagógov v činnej službe, výdavky na služobné cesty učiteľov a trovy spojené so sťahovaním učiteľov.

Z aspektu štrukturálnych zmien najväčší prírastok, 559 škôl, zaznamenalo štátne školstvo, obecné vzrástlo o 143 škôl, ubudlo 71 škôl rímskokatolíckych, ale cirkevné školstvo

ako celok ostalo na nezmenenej úrovni. V školskom roku 1937/1938 bolo na Slovensku 4 297 ľudových škôl s 11 709 triedami a 529 731 žiakmi, pôsobilo na nich 11 496 učiteľov.

Meštianske školy

Po vzniku Československej republiky sa aj na meštianske školy na Slovensku vzťahovali príslušné uhorské zákony. Zákonný článok XXXVIII/1868 (§67) ukladal obciam s počtom obyvateľov nad 5 000 zriadiť vlastným nákladom namiesto vyššej národnej školy meštianku, ktorá by poskytovala vzdelanie pre potreby každodenného života. Kde obec nemala podmienky pre zriadenie meštianskej školy, zriadil ju štát na svoje náklady. Zákon dával príslušnú právomoc nielen obciam a štátu, ale tiež konfesiám, súkromným osobám a spolkom. Pôvodné štúdium trvalo šesť rokov pre chlapcov, štyri roky pre dievčatá a prihlásiť sa do nich mohli žiaci, ktorí ukončili štvrtý ročník ľudovej školy. Zákon nepovoľoval koedukáciu. Organizácia meštianskych škôl na Slovensku bola odlišná od podobného typu škôl v českých krajinách, kde platili rakúske zákony (č. 62/1869 a č. 53/1883 r. z.), čím je možné vysvetliť veľké rozdiely v organizácii i počte meštianskych škôl v obidvoch častiach republiky. Meštianske školy v českých krajinách boli trojročné a žiaci do nich nastupovali po ukončení piateho ročníka ľudovej školy.

Učebné osnovy meštianskych škôl v Uhorsku sa približovali osnovám nižších stredných škôl aj s voliteľnými predmetmi. Žiaci si tak mohli vybrať napr. francúzsky jazyk a latinčinu a v takom prípade mohli prestúpiť na nižšiu strednú školu, resp. študovať na vyššej strednej škole. Súčasťou výuky meštianskych škôl bola aj administratíva, takže ich absolventi sa mohli v praxi uplatniť aj ako úradníci.

Organizačnému zjednoteniu meštianskych škôl v českých krajinách a na Slovensku predchádzalo vládne nariadenie č. 64/1925 Zb. z. n. zo 4. apríla 1925, ktoré sa týkalo aj ľudových škôl. Stanovilo učebné predmety v obidvoch stupňoch škôl, klasifikovalo ich na povinné a nepovinné, určilo rozsah a rozdelenie učiva, riešilo otázku vyučovania náboženstva, zriaďovanie a rušenie tried, účasť školských lekárov na zabezpečovaní zdravotnej starostlivosti žiakov a pri telesnej výchove, zaraďovanie postihnutých deti do špeciálnych tried, pravidlá pre vznik zmiešaných škôl, ktoré sa mali zriaďovať v takých obciach, kde neboli podmienky pre samostatné chlapčenské a dievčenské školy. Rozdelenie na chlapčenskú a dievčenskú školu, ak mali počas troch školských rokov viac ako 300 žiakov, sa ponechávalo na zriaďovateľoch.

Organizačne boli meštianske školy zjednotené v roku 1925 na základe vládneho nariadenia č. 137/1925 Zb. z. a n. z 18. júna. Organizácia meštianskych škôl na Slovensku sa prispôsobila školám v Čechách, na Morave a v Sliezsku. Na Slovensku boli zrušené štvortriedne meštianske školy (uhorský zákon) a zriedené boli trojtriedne ako v českých krajinách (rakúsky zákon). Vládne nariadenie vstúpilo do platnosti začiatkom školského roku 1925/1926 a štvortriedne meštianske školy na Slovensku zanikli v školskom roku 1927/1928. Pred unifikáciou mali meštianky na Slovensku počet vyučovacích hodín a predmetov porovnateľný s počtom predmetov a hodín so školami končiacimi maturitou. Meštianky tak svojou skladbou predmetov a počtom hodín dávali absolventom možnosť získať maturitu, v prípade, že budú pokračovať na inom, vyššom type školy, prípadne mohli sa zamestnať ako študenti končiaci školy s maturitou. Po zavedení unifikácie ukončenie štúdia v treťom ročníku znamenalo z praktického aspektu aj stratu možnosti pokračovať v štúdiu na strednej škole s maturitou. Počet hodín a skladba premetov sa už nezhodovali s počtom a skladbou predmetov potrebných pre štúdium končiace maturitou. Unifikácia meštianskych škôl zmenila výberový charakter slovenských meštianok na všeobecný. Meštianske školy mali teda poskytovať vzdelanie vyššie ako ľudové školy, so zameraním na potreby praktického života. Poskytovali aj predbežné vzdelanie pre vstup do ústavov a škôl, ktoré nevyžadovali prípravu zo stredných škôl.

Mnohí učitelia nepovažovali niektoré zmeny za správne, podľa ich názoru viedli k poklesu úrovne vzdelania, ktoré poskytoval tento typ školy. V štvrtom ročníku meštianskych škôl sa vyučovali všeobecnovzdelávacie predmety a žiaci po jeho zrušení boli ochudobnení o poznatky z uvedených oblastí. Väčšina žiakov meštianskych škôl pochádzala zo sociálne slabších vrstiev, v štúdiu tak pokračovala na učňovských a odborných školách, kde bolo vyučovanie po obsahovej stránke zamerané na príslušné remeslo, či odbor, na rozdiel od gymnázií, s dôrazom na všeobecnovzdelávacie predmety. Uvedený nedostatok sa mal kompenzovať zriaďovaním jednoročných učebných kurzov, návšteva ktorých ale nebola zo zákona povinná. Úlohou kurzov bolo upevniť a prehĺbiť vedomosti a zručnosti nadobudnuté v troch triedach meštianskej školy, zdokonaliť znalosť vyučovacieho jazyka slovom aj písmom, znalosť cudzích jazykov a naučiť sa tesnopis a algebru.

30. septembra 1925 bol pre meštianske školy vydaný nový školský a vyučovací poriadok. Na meštianskych školách sa mohli používať len učebnice, ktoré schválilo ministerstvo. Školský inšpektor po prerokovaní na učiteľskej konferencii príslušnej školy

rozhodol, podľa ktorých schválených učebníc sa bude v škole vyučovať. Pri cirkevných školách učebnice schvaľoval ich zriaďovateľ. Každá škola musela byť zabezpečená najnutnejšími vyučovacími pomôckami, ktoré stanovilo Ministerstvo školstva a národnej osvety. Správca školy mal titul riaditeľ, okrem neho museli v škole pôsobiť 3 učitelia, ktorí zastupovali 3 odborné skupiny predmetov. Učiteľ, ktorý mal pôsobiť pre jednu alebo niekoľko odborných skupín sa nazýval odborný učiteľ. Okrem riaditeľa a odborných učiteľov mohli byť podľa potreby ustanovení ďalší učitelia, napr. náboženstva, učiteľky ručných prác a i.

Do prvej triedy meštianskej školy boli prijímané deti bez prijímací pohovorov, ktoré vedeli preukázať školským vysvedčením, že ukončili piaty ročník ľudovej školy. Ak malo dieťa, ktoré bolo spôsobilé postúpiť do meštianskej školy z vyučovacieho jazyka a počtov podľa priemeru ostatných štyroch rokov známky „sotva dostatočne“ alebo „nedostatočne“, jeho prijatie záviselo od výsledku prijímacej skúšky. V prípade, že dieťa malo 11 rokov, keď ukončilo len 4. triedu ľudovej školy, mohlo byť prijaté do 1. triedy meštianky na základe výsledkov prijímacej skúšky z učiva 5. ročníka, ktorá bola spoplatnená sumou 30 korún. Ak išlo o dieťa pochádzajúce z chudobných pomerov a nemajetnosť jeho rodičov bola preukázaná, mohla učiteľská konferencia alebo školský inšpektor úplne alebo čiastočne poplatok odpustiť. Žiak meštianskej školy na konci každého polroka dostával vysvedčenie.

Povinné predmety na školách meštianskych boli: náboženstvo, občianska náuka a výchova, jazyk vyučovací s náukou o písomnostiach, zemepis, dejepis, prírodopis, prírodospyt, počty s jednoduchým účtovníctvom, „merba“ a rysovanie**,** kreslenie, krasopis, spev, ručné práce a telesná výchova Nepovinné predmety: iný jazyk, tesnopis, strojopis, hudba.

Obce s viac ako 5 000 obyvateľmi, ktorým to prostriedky dovoľovali, boli povinné zriadiť obecné školy meštianske bez rozdielu náboženského vyznania. Okrem toho MŠaNO malo právo a povinnosť všade, kde to bolo potrebné, zriadiť meštianku nákladom štátu ako štátnu školu. Náboženské spoločnosti, jednotlivci a spolky mohli zriaďovať meštianske školy podobne ako ľudové.

Vláda ČSR mala záujem na zvýšení počtu meštianskych škôl na Slovensku. Otázkou meštianskych škôl sa postupne zaoberali ministri školstva Ivan Markovič (1924-1926), Milan Hodža (1926 – 1929), Anton Štefánek (1929) a Ivan Dérer (1929 – 1934). Počas pôsobenia I. Markoviča na poste ministra školstva bola organizácia meštianskych škôl na území

Československej republiky legislatívne zjednotená vládnym nariadením č. 137/1925 Zb. z. a n., na základe ktorého došlo k zrušeniu jednej triedy v školskom roku 1925/1926 a pripojeniu na piaty ročník ľudovej školy. Meštianska škola sa stala povinnou i na Slovensku. Idey reformy meštianskych škôl sa na ministerstve školstva ďalej rozpracovávali pod vedením rezortu M. Hodžom. A. Štefánek, riadil ministerstvo školstva krátku dobu a do činnosti vzdelávacích inštitúcií hlbšie nezasiahol. Meštianske školy výrazne podporil minister I. Dérer zriadením prvej štátnej pedagogickej akadémie v Bratislave, pri ktorej boli organizované vysokoškolské kurzy pre vzdelávanie pedagógov meštianskych škôl. Má zásluhu i na zavedení nových školských osnov nazývaných aj ako Dérerove nové osnovy. Rozpracoval legislatívnu normu o obvodných meštianskych školách, ktorú Národné zhromaždenie ČSR schválilo neskôr, v roku 1935 ako zákon č. 223/1935 Zb. z. a n., keď vo funkcii ministra školstva pôsobil Jan Krčmář (1934-1936). V súlade so zákonom vznikali štátne obvodné meštianske školy, ktoré povinne navštevovali deti z obvodu piatich kilometrov. Zriadiť novú obvodnú meštiansku školu mohli len štát a obec, cirkvi túto možnosť nemali. Legislatívna norma tak predpokladala vznik nových meštianskych škôl. Zákon nemal na Slovensku pozitívnu odozvu, predovšetkým v cirkevných kruhoch, ktoré v jeho realizácii videli poškodzovanie svojich záujmov. Žiaci vyšších ročníkov cirkevných škôl totiž povinne nastupovali do prvého ročníka meštianskych škôl, čo pri nízkom počte viedlo k zatváraniu cirkevných škôl.

V roku 1918 bolo na Slovensku 83 meštianskych škôl, z toho 41 štátnych, 10 obecných, 27 cirkevných (15 rímskokatolíckych, 1 gréckokatolícka, 7 evanjelických a. v. a 4 židovské) a 5 súkromných. Vo všetkých sa učilo po maďarsky. Prvé meštianske školy, v ktorých sa učilo v slovenskom jazyku boli vzdelávacie inštitúcie v Brezovej pod Bradlom (január 1919), v Martine (február 1919) a v Piešťanoch (marec 1919), do konca roka sa po slovensky učilo na 102 meštiankach. Trend rozvoja meštianskych škôl bol v podstate zhodný s ľudovými. K 1. septembru 1931 ich počet vzrástol na 150, pričom 121 z nich bolo štátnych , 4 obecné, 24 cirkevných a 1 súkromná. Pokles obecných škôl determinovala neschopnosť obcí realizovať finančne náročné udržiavanie škôl. Obce okrem toho zákon nezaväzoval k udržiavaniu meštianskych škôl v rovnakom zmysle, ako v prípade ľudových škôl. Chudobné obce prenechávali tak povinnosť vydržiavať školy štátu bez väčších problémov. Iný postoj k poštátňovaniu školstvu však mali cirkvi. Aj keď ich možnosti vydržovať a zakladať meštianske školy boli tiež obmedzené, pôsobenie na verejnosť prostredníctvom školstva pokladali už tradične za svoje právo.

Počas medzivojnovej Československej republiky sa nepodarilo realizovať zámer o vyrovnaní kvantitatívnej i kvalitatívnej úrovne ľudových a meštianskych škôl na Slovensku úrovni v Čechách, na Morave a v Sliezsku. Zatiaľ čo v českých krajoch pripadala jedna meštianska škola na 5 000 obyvateľov, v slovenských na 16 000. Meštianske školy sa v Čechách ďalej rozvíjali, modernizovali, čo zvyšovalo ich úroveň vzdelania. Rozdiel medzi českými a slovenskými meštianskymi školami tak narastal.

Druhý stupeň vzdelávania

Druhý stupeň vzdelávania tvorili stredné školy a odborné školy. Do kategórie stredných škôl patrili gymnáziá, reálky, reálne gymnáziá, reálne reformované gymnáziá a učiteľské ústavy. K odborným školám sa radili priemyselné, hospodárske, obchodné a vzdelávacie inštitúcie umeleckého zamerania.

Stredné školy

Členenie a organizácia stredného školstva na území Slovenska boli pred rokom 1918 rovnaké ako v celom bývalom Uhorskom kráľovstve. Do roku 1918 boli osemtriedne gymnáziá a reálky zakladané podľa zákonného článku XXX/1883, štvorročné učiteľské ústavy v súlade so zákonným článkom XXXVIII/1868. Na ústavy pre opatrovateľky sa vzťahoval zákonný článok XV/1891 a vyššie dievčenské školy boli organizované podľa ministerských výnosov. Slováci, po zániku troch slovenských gymnázií v Martine, Revúcej a Kláštore pod Znievom v 70. rokoch 19. storočia, stratili možnosť získať stredoškolské vzdelanie vo svojom materinskom jazyku na viac ako 40 rokov.

Od roku 1918 sa paralelne s povinným základným školstvom rozvíjalo výberové stredné školstvo, ktorému bola v školskej sústave venovaná najväčšia starostlivosť. Zákonom č. 293/1919 Zb. z. a n. z 27. mája 1919 boli stredné a vyššie odborné školy na Slovensku unifikované podľa organizácie škôl v Čechách. Zákon stanovil, že pokiaľ pre stredné školy a ústavy na Slovensku neexistujú výnimky, platia vo vzťahu k učebným osnovám, učebniciam, prijímaniu žiakov, skúšaniu a klasifikácii, školským prázdninám, skúšok dospelosti (maturity), služobného pomeru pedagógov a i. príslušné ustanovenia, ktoré platia pre stredné školy a ústavy v Čechách, na Morave a v Sliezsku.

Stupeň unifikácie školského systému na strednom stupni vzdelávania sa tak výrazne prejavil v štruktúre vyučovacích predmetov, v zjednotení učebných osnov slovenských a českých stredných škôl, ku ktorému došlo u väčšiny predmetov. Zostávajúce rozdiely boli

determinované kultúrnymi a svetonázorovými tradíciami obyvateľov oboch území. Špecifické slovenské podmienky pôsobenia učiteľov vyžadovali, aby často okrem svojho povolania vykonávali aj funkcie organistov, preto na rozdiel od českých učiteľských ústavov bolo na Slovensku ponechané rozšírené vyučovanie hudby. Podstatnejší rozdiel v osnovách bol vo vyučovaní náboženstva. Na stredných školách v Čechách a na Morave od výučby náboženstva v posledných troch rokoch najvyšších ročníkov upustili, na Slovensku sa náboženstvo vyučovalo počas celého štúdia, pretože slovenská spoločnosť bola zvlášť citlivá na zásahy do oblasti náboženských tradícií vo vyučovacom procese.

Uvedený zákon č. 293/1919 Zb. z. a n. bol podkladom pre odmaďarčovanie stredných škôl a realizovanie reformy vyučovania v súlade s novou štátnou ideológiou. Ustanovenia bývalých uhorských zákonov o stredoškolských typoch škôl a ich organizácii, o dozore nad strednými školami, správe i zriaďovaní stredných škôl a učiteľských ústavoch však nezrušil. Ich platnosť bola anulovaná legislatívnou normou č. 292/1920 Zb. z. a n. z 9. apríla 1920 o úprave školskej správy. Zmeny v školskom dozore nad strednými školami a učiteľskými ústavmi boli zavedené až v roku 1931 na základe výnosu MŠaNO z decembra 1930. Výnos bol služobnou inštrukciou pre zemských školských inšpektorov a poveroval ich na slovenských stredných školách vykonávať rovnakú pôsobnosť, akú mali zemskí školskí inšpektori v Čechách, na Morave a v Sliezsku.

Dozorom nad slovenskými strednými školami boli poverení štyria zemskí školskí inšpektori, pridelení II. odboru Školského referátu MŠaNO v Bratislave, ktorý mal podobnú pôsobnosť ako zemské školské rady v Prahe a v Brne.

Pod československú správu prešli v prvom roku republiky len tri stredné školy – v Skalici, Trenčíne a Žiline, ďalšie počas rokov 1919 a 1920. V prípade skalického gymnázia to bolo z toho dôvodu, že mesto bolo sídlom dočasnej slovenskej vlády, ktorá hneď po príchode do mesta 6. novembra 1918 vymenovala nového správcu školy. Škola bola pomenovaná Masarykovo prvé štátne československé reálne gymnázium v Skalici.

V rámci slovenských stredných školách sa v dvadsiatych rokoch uskutočňovali mnohé organizačné zmeny. Kvôli nedostatku profesorov sa jeho „odmaďarčovanie“ spomalilo, slovenčina ako vyučovací jazyk sa na viacerých školách zavádzala len postupne po jednotlivých triedach, resp. ročníkoch.

Podmienky, v ktorých prebiehalo vyučovanie na stredných školách po vzniku republiky boli oproti českým pomerom zaostalé. Väčšina škôl bola umiestnená v budovách,

ktoré nevyhovovali priestorovo, niekedy ani po stránke statiky, boli vlhké, napadnuté plesňami. Stavby boli budované v časoch, keď maximálny počet študentov v škole dosahoval 300 osôb, s výnimkou vzdelávacích inštitúcií v Bratislave a v Košiciach. V prvom decéniu Československej republiky sa počet študentov na stredných školách podstatne zvýšil, no kapacita budov ostala na tej istej úrovni.

Postupne sa realizovali sa aj prestavby školských budov, vznikali tiež nové, čo umožnilo nárast študentov. V porovnaní s prvým povojnovým školským rokom 1918/1919, keď sa na stredných školách vzdelávalo 15 354 poslucháčov, v školskom roku 1937/1938 to bolo 29 519, ich počet sa teda takmer zdvojnásobil. Aj napriek takmer 100% nárastu, stredné školstvo nedosahovalo úroveň tohto typu škôl v Čechách, na Morave a v Sliezsku. Na Slovensku pripadala jedna stredná škola na 69 400 obyvateľov, v Čechách na 48 000.

Vyššie školské vzdelanie a úplný dozor nad ním, patrili v súlade s koncepciou školskej politiky, predovšetkým do kompetencie štátu. Preberanie stredoškolských vzdelávacích inštitúcií do štátnej správy v určitých prípadoch napomáhala aj ochota cirkví odstúpiť od finančnej záťaže spojenej s vydržiavaním škôl. Zoštátnenie každej školy prebiehalo samostatne, väčšinou na základe žiadosti udržiavateľov s tým , že o poštátnení, na základe návrhu ministerstva školstva, rozhodla vláda svojim uznesením. Poštátňovacia zmluva zahrňovala konkrétne podmienky. Štát spravidla preberal financovanie pedagogického personálu, a tým aj začlenenie školy pod štátnu školskú správu a jej dozor. Najčastejšie sa však realizovalo úplné poštátnenie ústavu. V rokoch 1919 – 1928 bolo úplne poštátnených šesť evanjelických gymnázií a jedno katolícke. Čiastočné poštátnenie prevzatím osobných nákladov prebehlo u dvoch gymnázií. V 30. rokoch sa proces poštátňovania síce spomalil, ale celkovým výsledkom bola radikálna zmena štruktúry stredného školstva na Slovensku. Väčšina škôl patrila štátu, časť konfesionálnych škôl podliehala štátnej správe čiastočne, iné úplne. V roku 1937 vzdelávanie prebiehalo celkove na 46 gymnáziách, z toho na 36 štátnych, 2 mestských a 8 cirkevných. Vyučovalo sa tiež na 17 učiteľských ústavoch, v rámci ktorých bolo 12 štátnych a 5 podliehalo čiastočne správe cirkví.

Počas medzivojnovej Československej republiky fungovali 4 typy gymnázií – gymnáziá, reálne gymnáziá, reformné reálne gymnáziá a reálky. K stredným školám okrem gymnázií v školskom systéme ČSR patrili učiteľské ústavy. Niektoré gymnáziá zanikli kvôli nedostatku žiakov, na iných miestach vznikli nové, menili sa aj ich typy, väčšinou v prospech reálnych gymnázií. Kvalifikovanými silami oprávnenými vyučovať na stredných školách boli

stredoškolskí profesori, čo bolo oficiálne označenie pre pedagógov na tomto stupni vzdelávacích inštitúcií.

Gymnáziá boli výberovými vzdelávacími inštitúciami. Do prvej triedy gymnázia mohol byť prijatý len žiak, ktorý dovŕšil 10 rokov pred začiatkom školského roka, resp. do konca príslušného kalendárneho roka. V prvých triedach všetkých štyroch typov gymnázií sa mohli študenti začať vzdelávať až po úspešnom vykonaní prijímacej skúšky. Štúdium bolo zavŕšené maturitnou skúškou, označovanou aj ako skúška dospelosti. Všetci žiaci študujúci na gymnáziách boli zo zákona povinní platiť ročné školné, ktoré sa odvíjalo od príjmu ich rodičov.

Tabuľka. č. 3

Školné na štátnych stredných školách v ČSR od roku 1925.

Stupeň	Ročný príjem rodičov v Kč	Školné na jeden školský rok v Kč
0	do 20 000	0
1	20 000 - 40 000	100
2	40 000 – 60 000	200
3	60 000 – 80 000	300
4	80 000 – 100 000	400
5	100 000 – 120 000	500
6	120 000 – 150 000	600
7	150 000 – 170 000	700
8	170 000 – 200 000	800
9	200 000 – 300 000	1200
10	300 000 – 500 000	2000
11	500 000 a viac	3000

Sociálna skladba obyvateľstva na Slovensku determinovala rozvoj stredných škôl, pretože prevažujúcu väčšinu dospelej populácie tvorili robotníci a roľníci, ktorí len s ťažkosťami mohli podporovať štúdium svojich detí na vyššom stupni škôl.

Gymnázium poskytovalo všeobecné vzdelanie žiakom, ktorí chceli pokračovať v štúdiu na univerzite, na ekonomickej, poľnohospodárskej, alebo veterinárnej fakulte. Ak sa chcel absolvent gymnázia prihlásiť na školu technického smeru, musel navyše absolvovať skúšku z deskriptívnej geometrie a kreslenia. Keď boli začiatkom 30. rokov vydané nové učebné osnovy, pribudol na gymnáziu od 1. ročníka latinský a od 5. ročníka grécky jazyk. Počas medzivojnového obdobia počet klasických gymnázií výrazne klesal (zo 111 na 16) najmä z toho dôvodu, že sa absolventi nemohli hlásiť na všetky typy vysokých škôl. Štúdium na klasickom gymnáziu tak uprednostňovali najmä záujemcovia o štúdium na teologických fakultách, kde bola nevyhnutná znalosť latinského a gréckeho jazyka.

Vzdelávanie v **reálkach,** na rozdiel od gymnázií realizované v siedmich ročníkoch, bolo orientované na prírodné vedy a pripravovalo študentov na vysoké školy technického zamerania. Do vzdelávacieho procesu na reálkach nebol zaradený ani jeden klasický jazyk, ale v druhom ročníku sa vyučoval anglický alebo francúzsky jazyk. Po absolvovaní štúdia na reálkach však študenti mali možnosť vykonať skúšku aj z latinského a gréckeho jazyka a v tom prípade sa hlásiť aj na univerzitu humanitného zamerania. V medzivojnovej Československej republike sa počet reálok postupne znižoval, pričom väčšina z nich sa transformovala na reálne gymnáziá.

Reálne gymnáziá, vnímané ako moderný ekvivalent klasického gymnázia, boli najrozšírenejšie a tešili sa aj najväčšiemu záujmu. Ich popularita bola determinovaná tým, že vzdelávanie po obsahovej stránke umožňovalo absolventom pokračovať v štúdiu tak na univerzitách, ako i na vysokých školách technického zamerania. Jedinou výnimkou boli teologická a filozofická fakulta, na ktorých musel študent vykonať doplnkovú skúšku z gréckeho jazyka. Na reálnych gymnáziách bol v piatom ročníku anglický, resp. francúzsky jazyk nahradený gréčtinou a v posledných dvoch ročníkoch bola zaradená deskriptívna geometria.

Reformné reálne gymnáziá boli kombináciou reálok a reálnych gymnázií. V prvých štyroch ročníkoch sa výuka realizovala v súlade s učebnými osnovami reálok, v piatom a šiestom ročníku pribudli latinský a francúzsky jazyk s tým , že v siedmom ročníku latinčinu nahradil tretí jazyk – anglický, taliansky, či jeden zo slovanských. Popularita reformných reálnych gymnázií, považovaných za prototyp unifikovaného školského systému, však na rozdiel od reálnych gymnázií mierne klesala.

Učiteľské ústavy. Problém slovenských pedagógov pre národné školy riešil štát vytváraním stredných pedagogických škôl známych po zaužívaným pojmom učiteľské ústavy, ktoré pred rokoch 1918 patrili k národným školám, v Československej republike k stredným. Delili sa na koedukačné, chlapčenské a dievčenské. Vzdelávanie po štyroch rokoch bezplatného štúdia uzatvárala maturitná skúška, na základe ktorej sa absolventi ústavov stali dočasnými učiteľmi ľudových škôl. Po ukončení 20 mesačnej praktickej služby vo verejnej, alebo súkromnej službe mali právo sa prihlásiť na skúšku učiteľskej spôsobilosti, absolvovanie ktorej bolo jedným z predpokladov na získanie definitívy. Prví absolventi učiteľských ústavov dostali do rúk maturitné vysvedčenie v roku 1924. V prvom desaťročí existencie Československej republiky sa na slovenských učiteľských ústavoch vzdelávalo vyše 11 500 študentov. Učiteľské ústavy spravoval buď štát, alebo cirkvi. Konfesionálne učiteľské ústavy boli síce do istej miery samostatné, ale ich organizácia spočívala na zásadách spoločných pre celú republiku a od štátu dostávali značné podpory. V roku 1923/1924 bolo na Slovensku celkove 16 vzdelávacích inštitúcií tohto typu, z nich sedem konfesionálnych - štyri rímskokatolícke (Bratislava, Levoča, Spišské Podhradie, Trnava), dve evanjelické a. v. (Banská Štiavnica a Prešov) a jeden gréckokatolícky (Prešov). Sieť učiteľských ústavov sa rozrastala aj v tridsiatych rokoch, v školskom roku 1936/1937 ich bolo 23.

V októbri 1930 bol vydaný nový skúšobný poriadok pre získanie riadnej učiteľskej alebo profesorskej spôsobilosti. Stanovil požiadavku ukončenia štúdia strednej školy s následným povinným aspoň osemsemestrovým započítateľným štúdiom na filozofickej resp. prírodovedeckej fakulte univerzity. Pre vyučovanie niektorých odborných predmetov určil absolvovanie štúdia na vysokej škole technického zamerania. Na Slovensku technická vysoká škola, ani prírodovedecká fakulta neexistovali, a tak adepti museli štúdium absolvovať na českých vysokých školách.

Pre vzdelávanie učiteliek detských opatrovní a učiteliek domácich náuk slúžili tzv. odborné učiteľské ústavy, ktoré sa od roku 1936 zriaďovali pri učiteľských ústavoch.

Odborné školy

Významné miesto v štruktúre stredného školstva mali odborné školy, ktoré pripravovali kvalifikovaných pracovníkov pre výrobnú sféru. Aj pri tomto type vzdelávacích inštitúcií boli evidentné podstatné rozdiely v Čechách a na Slovensku, determinované hospodárskou úrovňou oboch zemí. Rozvinutá priemyselná výroba v Čechách a na Morave mala tradíciu odborného školstva, ktoré dosahovalo vysokú kvalitu. Nízka

úroveň rozvoja priemyslu a ekonomiky bývalého Uhorska, ako aj maďarizačný tlak spôsobili nerozvinutosť tohto typu vzdelávacích inštitúcií na Slovensku. Napriek podstatným zmenám v oblasti slovenského odborného školstva v medzivojnovej Československej republike jeho kvantita, ale predovšetkým kvalita zaostávala za českými odbornými školami. Odborné školy vychovávali špecialistov, úradníkov, technikov, majstrov a kvalifikovaných remeselníkov, bez ktorých nebol možný ďalší vývoj hospodárskej výroby. Štruktúru odborných škôl na Slovensku po roku 1918 tvorili hospodárske, obchodné, priemyselné, odborné školy pre jednotlivé odvetia priemyslu, odborné školy pre ženské povolania a učňovské školy.

Hospodárskym školám patrilo v školskom systéme Slovenska významné miesto. V čase vzniku Československa mali svoju tradíciu. Medzi najznámejšie z nich patrili horárska škola v Liptovskom Hrádku (1886), Poľnohospodárska akadémia v Košiciach (1906) a vinárska škola v Bratislave (1884). Okrem toho fungovala Vysoká škola banícka a lesnícka v Banskej Štiavnici (1763).

V rámci hospodárskych škôl bolo možné získať vzdelanie na viacerých typoch. Patrili k nim *vyššie hospodárske školy*, ktoré vychovávali samostatných poľnohospodárskych podnikateľov. Štvorročné štúdium malo teoretický a praktický charakter. Absolventi mohli pokračovať v štúdiu na poľnohospodárskom odbore vysokej školy.

Ďalším typom stredných hospodárskych škôl boli *roľnícke školy*, ktoré vychovávali samostatných poľnohospodárskych podnikateľov pre menšie a stredné poľnohospodárske jednotky. Boli dvojročné a vyučovanie malo teoretický a praktický charakter. Pomenovanie škôl zdôrazňovalo ich odborné zameranie napr. roľnícko-dobytkárska, roľnícko-zeleninárska, roľnícko-krmovinárska škola.

K hospodárskym školám ďalej patrili dvojročné *zimné hospodárskej školy,* ktoré mali podobné poslanie ako roľnícke. Navštevovali ich deti maloroľníkov len počas šiestich zimných mesiacov, od 1. novembra do 30. apríla.

Samostatným druhom hospodárskych škôl boli *špeciálne hospodárske školy,* a to vyššia vinársko-ovocinárska a záhradnícka, melioračná a družstevná škola. Vyučovanie trvalo jeden až dva roky.

Hospodárske školstvo spravovalo ministerstvo poľnohospodárstva.

Lesnícke a drevárske školy mali dva typy vzdelania. Štúdium na nižšom type trvalo jeden rok, na vyššom štyri roky. Na Slovensku jediná vyššia lesnícka škola bola v Banskej Štiavnici. Jej úlohou bolo okrem všeobecného vzdelania poskytnúť aj praktické vedomosti, ktoré

potrebovali správcovia polesia na úspešné vykonávanie práce lesného hospodára. Poskytovala vzdelanie aj štátnym zamestnancov v drevárskom priemysle. Nižším typom bola škola pre lesných hájnikov v Liptovskom Hrádku, ktorá vznikla v 18. storočí a bola prvou svojho druhu v Uhorsku. Poskytovala personálu ochrannej a pomocnej lesníckej služby odborné vzdelanie, ktoré malo zabezpečiť kvalifikovaných zriadencov v lesnom hospodárstve, v rozličných lesných priemyselných podnikoch a v obchode s drevom.

Ľudové školy hospodárske sa zriaďovali na základe zákona č. 75/1920 Zb. z. a n. a ich úlohou bolo prehlbovať všeobecné vzdelanie získané na ľudových školách. Pri zakladaní škôl sa vo väčšine zohľadňoval poľnohospodársky charakter krajiny. V miestach, kde bol založená ľudová hospodárska škola, museli ju povinne navštevovať žiaci z obvodu šiestich kilometrov, ak po ukončení národnej školy nenavštevovali školu vyššieho stupňa. Ľudové hospodárske školy sa zriaďovali podľa požiadaviek obyvateľstva. Riaditeľmi a učiteľmi ľudových hospodárskych škôl boli zväčša pedagógovia miestnych národných škôl.

Obchodné školy**.** V Československej republike bola realizovaná unifikácia obchodného školstva na základe zákona č. 73/1922 Zb. z. a n. V súlade s legislatívnou normou vznikol jednotný typ štvortriednej obchodnej akadémie, dvojročnej obchodnej školy, jednoročných obchodných kurzov, jednoročných abiturientskych kurzov a dvojročných kupeckých pokračovacích škôl. Najnižším typom obchodných škôl boli odborné školy obchodné, ktorých úlohou bolo dopĺňať praktický výcvik učňov v obchodnej činnosti teoretickými vedomosťami tak, aby v danej oblasti dosiahli ucelené vzdelanie a výučný list.

Ďalším typom obchodných škôl boli verejné jednoročné obchodné kurzy pre výcvik pomocného kancelárskeho personálu v obchode.

Dvojročné obchodné školy pripravovali žiakov na samostatné vedenie obchodných živností. Štvorročné obchodné akadémie sa končili maturitou, ktorá absolventa po jednoročnej praxi oprávňovala k samostatnému vedeniu živnosti, ale tiež k štúdiu na vysokej škole obchodnej, resp. po doplňovacej maturite na právnickej fakulte.

V obchodnom školstve bolo pravidlom, že sa k obchodnej akadémii, či obchodnej škole pripájali školy nižšieho typu, takže obchodná škola tvorila komplex niekoľkých škôl alebo kurzov.

Priemyselné školy spolu so školami odbornými pre jednotlivé odvetvia priemyslu poskytovali teoretické a praktické technické vzdelanie. Priemyselné školy predstavovali obyčajne komplex niekoľkých škôl alebo kurzov rôznych typov. Ich organizácia nebola jednotná, mali

totiž vždy dve alebo viac oddelení (napr. stavebné, strojárenské, elektrotechnické atď.). Na Slovensku boli pre jednotlivé odvetvia priemyslu nasledujúce typy priemyselných a odborných škôl – vyššie priemyselné školy, majstrovské školy a odborné školy pre jednotlivé odvetvia priemyslu.

Vyššie priemyselné školy poskytovali absolventom meštianskych škôl alebo nižších tried gymnázií také všeobecné a odborné vzdelanie, ktoré ich po ukončení štúdia oprávňovalo pracovať v zaradení konštrukčných a prevádzkových odborníkov v určitom priemyselnom odvetví. Štúdium trvalo štyri roky a končilo sa maturitou. Ich absolventi mohli ďalej študovať na vysokých školách technického zamerania.

Majstrovské školy vzdelávali tých, ktorí sa vyučili remeslu, alebo tých, ktorí boli po vyučení istý čas zamestnaní. Absolvovanie školy oprávňovalo k samostatnému vykonávaniu príslušnej živnosti.

Odborné školy pre jednotlivé odvetvia priemyslu prijímali absolventov meštianskych škôl. Žiaci sa vyučili niektorému remeslu a v podstate tak nahrádzali vyučenie u majstra. Štúdium trvalo dva až tri roky.

Učebné osnovy a organizácia priemyselných škôl však nevyhovovali potrebám praxe, rozvoju a modernizácii priemyselnej výroby. Absentovalo strojové a prístrojové vybavenie dielní a laboratórií. Školské budovy sa nachádzali v zlom stave, vyžadovali si rekonštrukciu a rozšírenie priestorov, najmä pre praktickú časť výuky. V rámci priemyselných a odborných škôl bola unifikačná reforma realizovaná len postupne a nikdy nebola ukončená. Zjednotenie vyučovacích osnov a organizácia priemyselných škôl sa neuskutočnili v plnom rozsahu. Jednotne sa upravila len správa a dozor nad týmito školami, platové a pracovné pomery učiteľov na základe vládneho nariadenia zo 7. februára 1925.

Odborné školy pre ženské povolania, ktoré mali špecifické postavenie medzi odbornými školami, vznikali z veľkej časti reorganizáciou uhorských gazdinských škôl. Ich úlohou bolo prakticky a teoreticky vzdelávať a vychovávať dievčatá podľa požiadaviek, ktoré kládla súdobá spoločnosť na ženy. Absolventky mohli ďalej pokračovať v štúdiu na jednoročných vyšších ženských odborných školách, v dvojročných školách pre ošetrovateľskú službu a v ústave pre vzdelávanie učiteliek materských škôl. Štúdium na odborných školách pre ženské povolanie trvalo dva roky. Unifikáciu tohto typu stredných škôl definovalo nariadenie č. 73/1922 Zb. z. a n. zo 17. februára 1922. Potvrdením

pôvodného zamerania škôl bola legislatívna norma č. 252/1923 Zb. z. a n. z 20. decembra 1923.

Učňovské školy poskytovali učňom teoretické odborné vzdelanie a podľa možnosti aj praktický výcvik v školských dielňach, a to najmä v činnostiach, ktoré sa učni nemohli naučiť v dielňach zamestnávateľov. Organizácia učňovských škôl bola v Československej republike upravená zákonom č. 259/1924 Zb.z. a n. a vykonávacím predpisom z 30. decembra 1925. Výnos na základe dohody medzi MŠaNO a rezortnými ministerstvami priemyslu, obchodu, živnosti, financií a ministerstvom pre správu Slovenska s dočasnou platnosťou unifikoval organizáciu, správu, vyučovanie a dozor nad samostatnými učňovskými školami na Slovensku a v Čechách. Správu učňovského školstva vykonávali inšpektori so sídlom v Košiciach a v Bratislave. Podľa rozhodnutia komisie pre didaktickú reformu učňovských škôl sa už v rámci vyučovania na týchto školách nemalo doplňovať učivo ľudovej, resp. meštianskej školy a ťažiskom malo byť odborné vzdelanie. Požiadavka však platila viac menej formálne. Učňovské školstvo, najmä na Slovensku, bolo najslabším článkom tak po organizačnej, ako aj obsahovej stránke, čo bolo determinované najmä rôznorodosťou poskytovaného praktického vzdelávania.

Novým typom vzdelávacích inštitúcií na Slovensku boli školy umeleckého zamerania. V roku 1919 bola otvorená súkromná hudobná škola v Bratislave. Dosahovala dobré výsledky a dekrétom ministerstva školstva z januára 1928 jej bolo udelené právo verejnosti, uznali ju za oficiálnu štátnu školu konzervatórneho typu. Zmenil sa aj jej názov na Hudobnú a dramatickú akadémiu pre Slovensko. V rokoch 1931-1937 sa v šiestich oddeleniach a v triedach dramatického zamerania vzdelávalo približne 247 študentov. Dĺžka štúdia trvala 4 až 8 rokov. V roku 1928 vznikla ďalšia škola s umeleckým zameraním – Škola umeleckých remesiel, ako učňovská škola pri Obchodnej a priemyselnej komore. Išlo o úsilie spojiť domáce ľudové tradície a požiadavky doby i priemyselného rozvoja. Mimoriadnu zásluhu na založení školy mal Jozef Vydra, známa umelecká osobnosť, ktorý bol aj jej riaditeľom. Postupne sa vo vzdelávaní vyprofilovali dva hlavné odbory – všeobecný so šiestimi oddeleniami, ktorý bol záväzný pre všetkých žiakov a špeciálny, na ktorom nadobúdali vedomosti a zručnosti záujemcovia o vyššie výtvarné vzdelanie. Školu navštevovalo viac ako 200 poslucháčov, z nich približne polovica popri zamestnaní.

Zložitým problémom bola starostlivosť o telesne a mentálne postihnuté deti. Stav determinovala nerozvinutosť tohto typu škôl v Uhorsku, ale tiež ťažkosti vytvárania základov

nového školského systému. Špeciálne školy boli školami pre zdravotne postihnuté deti. Zákonnú podobu dostali na základe legislatívnej normy č. 86/1929 Zb. z. a n., ktorá vymedzila rozsah pôsobnosti i úlohu tohto typu škôl a definovala zriaďovateľa i udržiavacie povinnosti, ktoré z časti prevzal štát. Školy však naďalej vznikali a pôsobili, tak ako v predchádzajúcich rokoch, aj z podpôr spoločností a jednotlivcov. Z iniciatívy Zemského spolku pečlivosti bol v Košiciach v roku 1924 založený súkromný ústav pre vzdelávanie hluchonemých. Z darov, verejných zbierok a prispenia Červeného kríža otvorili v Slávnici Domov slovenských mrzáčikov. Vznikali tiež viaceré ústavy orientované na vzdelávanie a pracovné vyučovanie, ktoré svojim chovancom vytvárali podmienky pre ďalšiu realizáciu v remeselnej výrobe. Boli to pomocné (osobitné) školy, ústavy so školami pre nepočujúcich (štátny ústav v Kremnici) a nevidiace deti (ústav nevidiacich v Levoči).

Tretí stupeň vzdelávania

Vysoké školy

Klub slovenských poslancov podal v roku 1919 v Revolučnom národnom zhromaždení návrh na založenie Československej štátnej univerzity v Bratislave. Návrh bol schválený 10. júna 1919, k zmene došlo o niekoľko mesiacov, keď na základe vládneho rozhodnutia sa vysoká škola od novembra 1919 nazývala Univerzita J. A. Komenského v Bratislave. Mala tri fakulty – lekársku, filozofickú a právnickú. Už v roku 1919 sa začali prednášky na lekárskej fakulte, v roku 1921 na právnickej a filozofickej.

Pri založení lekárskej fakulty iniciatívu vynaložila skupina mladých lekárov, univerzitných docentov a profesorov z Karlovej univerzity v Prahe na čele s profesorom Kristianom Hynkom, ktorý sa stal prvým rektorom bratislavskej univerzity. Situácia v Bratislave bola v tom období neurovnaná a minister s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobár, povolaním lekár, absolvent pražskej univerzity, bol ideou vytvorenia univerzity už v roku 1919 prekvapený. S myšlienkou sa v krátkom čase stotožnil, prejavil osobný záujem a formovanie slovenskej vysokej školy podporoval.

Vysokoškolskí učitelia na právnickú fakultu sa vyberali zo súkromných docentov habilitovaných pred rokom 1918 alebo v rokoch 1920 – 1921 na Právnickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe. Významnými osobnosťami boli profesor rímskeho práva

Otakar Sommer pôsobiaci na právnickej fakulte od jej založenia až do akademického roku 1938/1939 a profesor Jan Vážny, ktorý prednášal do roku 1927.

Prednášky na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave začali v školskom roku 1921/1922. Prezident republiky T. G. Masaryk 14. septembra menoval prvých riadnych profesorov – profesora pre dejiny českej literatúry Jozefa Hanuša, profesora slovenského jazyka a literatúry Jozefa Škultétyho, profesora cirkevných dejín Jána Kvačala, profesora hudobnej vedy Dobroslava Orla, profesora novovekých slovanských dejín Milana Hodžu, profesora novšej českej a slovenskej literatúry Alberta Pražáka, profesora všeobecného národopisu Karla Choteka, profesora slovanskej filológie Miloša Wiengarta a profesora všeobecných novovekých dejín Jana Heidlera. Profesorský zbor dopĺňali ďalší, externe vyučujúci vysokoškolskí pedagógovia z Prahy a Brna. Pretože študenti už po 4. semestri museli vykonať skúšku z pedagogiky a didaktiky, fakulta prejavila mimoriadny záujem o profesora Otakara Chlupa. Bratislavská filozofická fakulta bola konštituovaná podľa vzoru filozofickej fakulty v Prahe. Profesorský zbor vyvinul veľké úsilie na zriadenie odboru filozofie, ktorá s filológiou a históriou tvorila základ filozofických fakúlt.

Na právnickej, filozofickej a lekárskej fakulte pôsobili predovšetkým vysokoškolskí pedagógovia českých vysokých škôl, hlavne absolventi pražskej Karlovej univerzity. Ich úloha pri zakladaní Univerzity J. A. Komenského v Bratislave bola nezastupiteľná, pretože na Slovensku neboli osobnosti, ktoré by mohli zastávať miesta vysokoškolských profesorov v oblasti spoločenských vied. Z celkovému počtu 22 profesorov prednášali na bratislavskej univerzite iba traja Slováci. Jedným z nich bol Milan Hodža z filozofickej fakulty, ktorý v dôsledku svojich politických aktivít pôsobil na univerzite len dočasne. Ďalším bol Augustín Ráth z právnickej fakulty. Jozef Škultéty, prednášajúci na filozofickej fakulte, univerzitnú pôdu opustil kvôli ideologickým nezhodám s kolegami stojacimi na pozíciách čechoslovakizmu.

Existencia Univerzity J. A. Komenského v Bratislave výrazne ovplyvnila vzdelanostnú úroveň obyvateľstva. Vychovala mladú slovenskú inteligenciu pre školstvo, kultúru, zdravotníctvo i ďalšie spoločenskovedné odbory.

V medzivojnových rokoch sa slovenská odborná spoločnosť, poslanci slovenských politických subjektov, najmä národne orientovaných, dožadovali vzniku štvrtej,

prírodovedeckej fakulty a teda i dobudovania slovenskej univerzity. Požiadavka do roku 1938 nebola realizovaná.

Počas trvania Československej republiky neboli vytvorené podmienky nielen pre štúdium prírodných vied, ale štúdium na vysokej škole technického zamerania bolo otvorené až rok pred rozbitím republiky. Snahy o založenie vysokej školy technickej na Slovensku existovali hneď po vzniku republiky. Po roku 1918 na území Slovenska okrem Alžbetinej univerzity v Bratislave zanikla aj Banícka a lesnícka akadémia v Banskej Štiavnici a Poľnohospodárska akadémia v Košiciach. Splnomocnenci československej vlády, ktorí v januári 1919 prevzali Vysokú školu banícku a lesnícku konštatovali, že i keď chýbali učebné pomôcky, z veľkej časti odvezené do Maďarska, prednášky by mohli pokračovať. Keď však celý profesorský zbor, pod vedením rektora Gejzu Réza odmietol zložiť sľub vernosti Československej republike, prednášky neboli obnovené.

Na základe poverenia V. Šrobára, vypracoval Michal Ursíny, profesor Českého vysokého učenia technického v Brne návrh na reaktivovanie Vysokej školy baníckej, hutníckej a lesníckej a tiež návrh na založenie vysokej školy technickej na Slovensku. Práce na vytvorení techniky pokračovali a postúpili relatívne ďaleko. Minister školstva G. Habrman vyslal dvoch pracovníkov rezortu, aby sa presvedčili o vhodnosti výberu budov a zariadení pre založenie Vysokej školy technickej v Košiciach. Plány zahrňovali stavebný, vodárenský, strojárenský, elektroinžiniersky odbor, kurz pre zememeračov a predpokladali po niekoľkých rokoch zriadenie odborov architektúry a chémie. Po nastúpení úradníckej vlády Jana Černého v septembri 1920, začali prevažovať byrokraticko-centralistické tendencie. V roku 1926 sa ministrom školstva stal M. Hodža. Na podnet M. Ursínyho dal vypracovať návrh zákona na zriadenie technickej univerzity v Košiciach. Po odchode M. Hodžu z funkcie ministra návrh bol v roku 1928 stiahnutý. Úsilie o zriadenie technickej univerzity zosilnelo začiatkom 30. rokov. Miestne odbory Matice slovenskej, zbory Slovenskej ligy a Zväz slovenského študentstva organizovali manifestácie a rezolúcie. Narastali aj aktivity Juraja Hronca, ktorý príčinu neúspechov videl v nedostatočnej argumentácii celoštátnymi dôvodmi. Akademický spolok Kriváň začal naliehať na Zväz slovenského študentstva, aby rozvinul novú akciu za zriadenie techniky. V roku 1936 bol z iniciatívy zväzu utvorený *Akčný výbor pre postavenie novej techniky*. Predsedom výboru bol J. Hronec, členmi Gustáv Husák, Emil Belluš, Štefan Jenšák, Jozef Martinka, Anton Štefánek a ďalší. Z podnetu výboru sa na Slovensku konali

manifestácie. Najvýznamnejšie kultúrne, hospodárske, politické a študentské organizácie na Slovensku i viaceré mestá podpísali memorandum, v ktorom žiadali dobudovanie univerzity v Bratislave a zriadenie techniky. Aktivity v roku 1936 vyústili do návrhu zákona v marci 1937. Vysoká škola technická bola založená na základe zákona č. 170/1937 Zb. z. a n. s názvom Vysoká škola technická M. R. Štefánika so sídlom v Košiciach. Po krátkom čase bola prvá technika v dôsledku pričlenenia Košíc k Maďarsku po Viedenskej arbitráži presťahovaná do Prešova a v decembri 1938 do Martina. Vysoká škola však zápasila s nedostatkom priestorov, organizačnými a odbornými problémami. Zákonom č. 188/1939 sa sídlom slovenskej vysokej školy technickej stala Bratislava.

Viac ako 15 rokov trvajúce prieťahy, charakterizujúce proces vzniku vysokej školy technickej na Slovensku boli odrazom nezáujmu vládnych strán, ktoré problém považovali zo svojho pohľadu a záujmov za okrajový. V tejto súvislosti je vhodné uviesť, že nemecká menšina mohla študovať vo svojom materinskom na jednej univerzite a dvoch technických vysokých školách.

3. Problém „československého“ jazyka

Zásadnou zmenou v školstve na Slovensku po roku 1918 bolo zavedenie slovenčiny ako vyučovacieho jazyka. Vzhľadom na štátom presadzovanú ideu tzv. československého národa a konzekventne jedného štátneho „československého“ jazyka, situácia v praxi bola zložitejšia.

Jazykový zákon č. 122/1920 Zb. z. a n. určil, že štátnym jazykom v ČSR je „československý“ jazyk. Bol to však konštrukt, ktorý reálne neexistoval. V §4 preto zákon stanovil, že v Čechách, na Morave a v Sliezsku sa má úradovať „spravidla“ česky, na Slovensku „spravidla“ slovensky. Bolo tak zavedené paralelné používanie češtiny a slovenčiny na celom území štátu, ktoré trvalo počas dvadsaťročnej existencie Československej republiky. V praxi sa však spisovná čeština považovala za štátny oficiálny jazyk československý a v českých krajinách sa v úradoch a na školách uplatňoval výhradne jazyk český. Na Slovensku možnosť uplatnenia slovenčiny v úradoch a na školách bola síce podložená zákonom, ale na druhej strane aj používanie češtiny bolo bežné a rozšírené. Stav bol do značnej mieri determinovaný početnosťou českých zamestnancov v štátnych inštitúciách.

Odlišné bolo napr. používanie pojmov český, slovenský a československý pri označovaní vzdelávacích inštitúcií. V Čechách, na Morave a v Sliezsku sa označovali ako školy české, na Slovensku mali v názve označenie československé. Pri porovnaní slovenských a českých učebných osnov vidíme, že všade tam, kde sa hovorí o československom jazyku, o československej literatúre a i., v osnovách pre české školy sú len termíny český jazyk, česká kultúra.

Na Slovensku sa zásada dvojrečovosti realizovala aj v školskej politike. Používanie českého jazyka vo vyučovaní na slovenských školách bolo dané predovšetkým pôsobením českých pedagógov, ale tiež používaním českých učebníc pri výuke viacerých predmetov.

Najvyšší počet pedagógov českej národnosti pôsobil na slovenských stredných školách. Z právneho aspektu českí zamestnanci pôsobiaci na Slovensku neboli povinní ovládať slovenský jazyk. V takýchto prípadoch českí stredoškolskí profesori mohli vo vyučovacom procese používať svoj materinský jazyk a na tomto stupni bolo používanie českého jazyka bežné. Iná situácia bola ale vo vyučovacom predmete „československý“ jazyk, čo bolo oficiálne označenie predmetu, na ktorom sa mala vyučovať slovenčina. Na základe učebných osnov vydaných MŠaNO 21. februára 1921 pre stredné školy na Slovensku, cieľom vzdelávania na hodinách „československého“ jazyka bolo získať dôkladnú znalosť spisovnej slovenčiny, avšak v súlade s uvedeným predpisom, cieľom hodín „československého“ jazyka bolo i nadobudnutie znalosti spisovnej češtiny a to slovom i písmom. Označenie vyučovacieho predmetu a jeho učebná látka boli v súlade s presadzovanou tézou jednotného „československého“ národa. Idea sa však v českých krajoch uplatňovala v inej podobe. Zatiaľ čo už v prvých rokoch republiky museli študenti na Slovensku ovládať oba jazyky „slovom i písmom“, učebné osnovy v Čechách, na Morave a v Sliezsku boli obmedzené na oboznámenie sa s rozdielmi medzi českým a slovenským jazykom a na zvládnutie čítania slovenských textov. Zodpovední pracovníci Ministerstva školstva a národnej osvety ČSR si boli vedomí podstatných rozdielov vo vyučovaní slovenského a českého jazyka v dvoch častiach republiky, ale nepovažovali za potrebné urobiť v tomto smere úpravy.

Referát MŠaNO v Bratislave presadzoval, aby čo najviac českých stredoškolských profesorov ovládalo a používalo jazyk slovenský, predovšetkým v nižších ročníkoch. Odvolával sa aj na sľub, ktorý skladali českí pedagógovia pred príchodom na Slovensko, a síce, že okrem výchovy novej slovenskej generácie budú pracovať aj medzi ľudom

a upevňovať československú vzájomnosť. Prostriedkom komunikácie mal byť materinský jazyk obyvateľstva.

Nízku znalosť slovenského jazyka a používanie češtiny českými profesormi vo vyučovacom procese na slovenských stredných školách kritizovali predovšetkým predstavitelia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Ostro proti používaniu češtiny na slovenských stredných školách vystupoval okresný školský inšpektor z Prievidze Jozef Sivák, v rokoch 1939-1944 minister školstva Slovenskej republiky. Uvedenú skutočnosť dávali do priamej súvislosti s väčším percentom neprospievajúcich slovenských študentov ako českých stredoškolákov. Českým profesorom nevytýkali ich prísny prístup, či nespravodlivosť pri hodnotení, vinili ich, že prednášajú česky a z českých učebníc.

Koncom roka 1926 sa v Bratislave stretli odborníci na tzv. *Ankete o vyučovaní československého jazyka na stredných školách a učiteľských ústavoch*. Členovia ankety sa zhodli, že cieľom vyučovania „československého" jazyka na stredných školách má byť znalosť českého jazyka potrebná k jeho porozumeniu, ale nie jeho ovládaniu písmom. Na Slovensku sa mali zrušiť české písomné práce a nahradené mali byť vo vyšších triedach kontrolnými písomnými cvičeniami. Ministerstvo školstva a národnej osvety menovalo komisiu, ktorej úlohou bolo na základe záverov ankety pripraviť nové učebné osnovy. Jej predsedom bol Jaroslav Vlček.

MŠaNO upravilo osnovy vyučovacieho predmetu „československý" jazyk v roku 1927. Uviedlo, že pri úprave bolo vedené snahou zjednotiť vyučovanie menovaného predmetu na celom území Československej republiky, novšími didaktickými metódami, ale tiež národnými požiadavkami. Prvý bod nových osnov stanovil, že vyučovacím cieľom „druhého znenia" jazyka" československého" je jeho znalosť potrebná k úplnému porozumeniu, nie však jeho zvládnutie písmom. Formulácia zodpovedala záverom ankety konanej koncom roka 1926 v Bratislave. Odstránil sa tak stav, keď študenti na slovenských stredných školách boli povinní zvládať i písomnú formu českého jazyka. Osnovy, podľa ktorých sa vyučovalo na stredných školách v Čechách, na Morave a v Sliezsku zvládnutie slovenského jazyka v takej podobe nevyžadovali.

Používanie slovenského jazyka na Slovensku sa postupne rozširovalo vo všetkých oblastiach verejného života, v administratíve, na okresných úradoch a v krajinskom úrade v Bratislave. Evidentné bolo aj na nižších stupňoch vzdelávacích inštitúcií. Českí profesori na

Univerzite J. A. Komenského v Bratislave však až do roku 1938 prednášali výlučne v českom jazyku.

4. Vzdelávanie národnostných menšín

Podľa mierovej zmluvy, ktorú uzavrela ČSR s dohodovými mocnosťami 10. septembra 1919 v Saint-Germain-en-Laye, Československo sa okrem iného zaviazalo, že príslušníci etnických menšín budú mať právo vlastným nákladom zakladať, riadiť a právo kontrolovať „ľudomilné“, náboženské, sociálne i výchovné ústavy, ako aj školy, vrátane práva používať v rámci ich pôsobenia svoj materinský jazyk a tiež vykonávať bohoslužby v tomto jazyku. V prípade verejných škôl zmluva zaväzovala československú vládu poskytnúť v mestách a okresoch, kde bola usadená značná časť československých štátnych príslušníkov iného jazyka než českého, primerané možnosti poskytujúce záruku vzdelávania v materinskom jazyku.

Základnými zákonmi, ktoré v zmysle Saingermainskej zmluvy upravovali postavenie menšín, vrátane práva na vzdelávanie v materinskom jazyku, bola Ústavná listina Československej republiky a Zásady jazykového práva prijaté 29. februára 1920 (č. 122/1920 Zb. z. a n.). Ústavná listina zabezpečovala etnickým minoritám okrem iného právo zakladať, riadiť a spravovať vlastným nákladom školy i iné výchovné ústavy, na pôde ktorých mohli bez obmedzenia používať svoj materinský jazyk. Stanovila možnosť vzdelávania detí etnických menšín vo svojom materinskom jazyku na verejných školách Československej republiky v tých mestách a okresoch, kde žila značná časť štátnych občanov československých patriacich k menšinám náboženským, národnostným a jazykovým. Určila tiež, že zo štátneho rozpočtu má byť použitá primeraná časť na prevádzku škôl s vyučovacím jazykom minorít.

Záväzky zakotvené v Saintgermainskej zmluve boli síce uvedené v Ústavnej listine ČSR, no už v menšej miere v zákonoch, vykonávacích predpisoch, nariadeniach a v každodennej praxi. „Odchýlky“, neúplná implementácia ustanovení Saintgermainskej zmluvy do československého zákonodarstva, predovšetkým však nedôsledná realizácia zákonov a nariadení v praxi, oblasť školstva nevynímajúc, vytvárali široký priestor pre oprávnenú nespokojnosť príslušníkov národnostných menšín a kritiku opozičných politických strán pôsobiacich na československej politickej scéne. Vzhľadom na početnosť, geopolitické

súvislosti na Slovensku, do popredia vystupovali predovšetkým otázky vzdelávania v maďarskom jazyku.

Školy s vyučovacím jazykom maďarským

Po vzniku Československej republiky imperatívom školskej politiky bolo „odmaďarčovanie“ vzdelávacích inštitúcií, čo v praxi znamenalo rapídny pokles škôl s vyučovacím jazykom maďarským na všetkých stupňoch vzdelávacej sústavy. Zatvárali sa maďarské školy na slovenskom a slovensko-maďarsko zmiešanom území. V prevádzke boli vo väčšine ponechané vzdelávacie inštitúcie s vyučovacím jazykom maďarským v oblastiach s prevahou maďarského obyvateľstva.

V roku 1920 z celkového počtu 3 306 ľudových škôl bolo 718 maďarských (21,7%). V roku 1926/1927 sa po maďarsky učilo v 695 školách. V uvedenom roku na Slovensku najnižší stupeň škôl navštevovalo sumárne 85 057 detí maďarskej národnosti, pritom vo svojom materinskom jazyku získavalo vzdelanie 76 208, čo predstavovalo 89,7%, ďalšie sa učili v školách prevažne so slovenským vyučovacím jazykom. Menej priaznivá bola situácia detí maďarskej národnosti na úseku meštianskych škôl. V uvedenom školskom roku bolo síce na Slovensku 17 maďarských meštianok, ale v tomto type škôl sa celkove vzdelávalo 3 424 detí maďarskej národnosti, z toho sa v maďarských učilo len 1 839 detí (53,7%), 995 chodilo do slovenských, 82 do nemeckých a 508 do škôl so zmiešaným vyučovacím jazykom.

Počet maďarských ľudových i meštianskych škôl bol v ďalšom období približne na rovnakej úrovni. V školskom roku 1933/1934 sa vyučovalo na 730 maďarských ľudových školách, počet detí, ktoré sa učili na najnižšom stupni vzdelávacieho systému v materinskom jazyku vzrástol na 92 968. Počet meštianskych škôl s vyučovacím jazykom maďarským sa síce znížil o tri, ale otvorili sa nové triedy, čím došlo k nárastu žiakov na 4 440.

V roku 1918 sa v jazyku maďarskom učilo na klasických gymnáziách v Bratislave, Komárne, Nových Zámkoch, Rimavskej Sobote a v Šahách (1. – 3. ročník). Maďarské reálne gymnázium existovalo v Košiciach a reformované reálne gymnázium v Lučenci. Celkove štúdium v maďarskom jazyku prebiehalo na siedmich gymnáziách vo všetkých ročníkoch. Od školského roku 1921/1922 však postupne zanikali gymnáziá v Prešove a v Rožňave, dve reálne gymnáziá v Leviciach a v Bratislave a dve reálky v Košiciach a v Bratislave. V školskom roku 1933/1934 sa počet stredných škôl stabilizoval na šesť. Okrem toho sa po maďarsky učilo na jednej priemyselnej škole v Košiciach.

V situácii, ktorá nastala po roku 1918, mnoho študentov maďarských stredných škôl sa rozhodlo pokračovať vo vzdelávaní na stredných školách s vyučovacím jazykom slovenským. Podľa údajov ministerstva školstva však žiaci, ktorí sa hlásili z maďarských na slovenské školy jazyk slovenský neovládali, museli preto vykonať skúšku z „československého“ jazyka a len v prípade dobrých výsledkov mohli študovať na československých gymnáziách. V školskom roku 1923/1924 štyri typy gymnaziálnych škôl navštevovalo 16 025 študentov, z nich bolo slovenskej národnosti 10 088 (62,95%), maďarskej 3 936 (24,57%) a nemeckej 1 173 (7,3%).

Vysokoškolské štúdium**.** Pred rokom 1918 bola na Slovensku Alžbetínska univerzita v Bratislave, založená v roku 1912. V Košiciach poskytovala právnické vzdelanie právnická akadémia (štátna). Vyššie vzdelanie zabezpečovalo štúdium na evanjelickej Právnickej akadémii a evanjelickej Teologickej akadémii v Prešove, Pôdohospodárskej akadémii v Košiciach a Vysokej škole lesníckej a baníckej v Banskej Štiavnici. Na pôde všetkých prebiehalo vzdelávanie v jazyku maďarskom. Po roku 1918 boli univerzita v Bratislave a právnická akadémia v Košiciach zrušené. Druhá košická akadémia bola transformovaná na štvorročnú strednú poľnohospodársku školu. Vzdelávanie na prešovských akadémiách evanjelická cirkev ukončila. Aj Vysokú školu lesnícku a banícku v Banskej Štiavnici postihli zmeny, bola reorganizovaná na štvorročnú strednú lesnícku školu a priemyselnú školu. Na všetkých uvedených školách sa vyučovacím jazykom stala slovenčina. Uvedené opatrenia vnímali príslušníci maďarskej minority negatívne. Referát školstva argumentoval výsledkami sčítania obyvateľstva v roku 1921 a sťažnosti ako neodôvodnené zamietol.

V školskom roku 1921/1922 navštevovalo vysoké školy v Československej republike 1 200 študentov maďarskej národnosti a v akademickom roku 1926/1927 ich počet klesol na 899. Väčšina maďarských študentov navštevovala nemecké vysoké školy v českých krajoch – 584 oproti 315 študujúcim na slovenských resp. českých. Mnohí príslušníci mladej maďarskej generácie, ktorí žili na Slovensku, navštevovali univerzity v Maďarsku. V školskom roku 1918/1919 bol ich počet len 47, v nasledujúcom dokonca klesol na 35, ale v ďalšom období narastal – v akademickom roku 1920/1921 na 222 a nastávajúcom na 924. Väčšinou navštevovali univerzitu a vysoké školy v Budapešti, ale študovali aj v Debrecíne, Szegede, Miškolci a v Pécsi. Podľa vyjadrenia Ministerstva vnútra ČSR väčšina z nich sa stala členmi univerzitných a technických vysokoškolských spolkov, ktorých účelom bolo okrem iného

šírenie iredentizmu. Československé štátne úrady ich a priori považovali za prívržencov iredentizmu, ktorí by potenciálne mohli pracovať proti zvrchovanosti Československa.

Školy s vyučovacím jazykom nemeckým

Československá republika umožnila výraznejšiu aktivizáciu politického, spoločenského a kultúrneho života nemeckého obyvateľstva na Slovensku. Vo sfére kultúry a vzdelávania bolo najväčším prínosom zastavenie maďarizačných tlakov, revitalizácia kultúrnych tradícií a vytvorenie siete škôl s vyučovacím jazykom nemeckým. Kým v školskom roku 1912/1913 bolo v prevádzke len 19 ľudových škôl s nemeckým vyučovacím jazykom (dve štátne, tri cirkevné rímskokatolícke a 14 cirkevných evanjelických au. vierovyznania), dva roky po vzniku ČSR, v školskom roku 1920/1921, sa v jazyku nemeckom vyučovalo už na 102 ľudových školách. Na úrovni meštianskych škôl fungovali tri školské zariadenia s vyučovacím jazykom nemeckým, ďalej dve slovensko – nemecké a jedna maďarsko – nemecká. Na úrovni gymnázií mali príslušníci nemeckej menšiny možnosť študovať v svojom materinskom jazyku na dvoch reálnych gymnáziách, z ktorých bolo jedno štátne a jedno cirkevné. Uvedená organizačná sieť škôl s vyučovacím jazykom nemeckým na Slovensku bola viac menej stabilizovaná. Vysokoškolské štúdium v nemčine na Slovensku počas Československej republiky neexistovalo. Nemeckí študenti zo Slovenska, v prípade, keď chceli získať vysokoškolské vzdelanie vo svojom materinskom jazyku, boli nútení študovať na nemeckých vysokých školách v Prahe a v Brne.

Školy s vyučovacím jazykom ruským (ukrajinským)

Na severovýchodnom Slovensku vzrástol s v porovnaní s predchádzajúcim obdobím počet ukrajinských škôl. Boli to však najmä ľudové školy zriadené gréckokatolíckou cirkvou, kde sa vyučovalo v rusínskom dialekte. V roku 1931 bola v Medzilaborciach založená prvá štátna meštianska škola s paralelnými triedami s ruským vyučovacím jazykom. Jedinou strednou školou bolo Štátne ruské gymnázium v Prešove otvorené v roku 1936.

5. Otázky menšinových škôl a činnosť Slovenskej ligy

V polovici dvadsiatych rokov sa v podstate skončilo poslovenčovanie škôl na území súvisle obývanom Slovákmi. Nedoriešené však ostalo vzdelávanie slovenských žiakov v ich materinskom jazyku v miestach, kde v porovnaní s maďarským obyvateľstvom tvorili menšinu. Vzdelávacie inštitúcie v týchto oblastiach sa nazývali menšinové školy.

Zákonodarstvo Československej republiky nemohlo na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi v otázke menšinových škôl nadviazať na predchádzajúcu legislatívu, pretože tá v Uhorsku, na rozdiel od Rakúska, neexistovala.

V dôsledku toho, že platnosť zákona č. 189/1919 Zb. z. a n., ktorý určoval zásady pre fungovanie menšinových škôl v Čechách, na Morave a v Sliezsku, počas celej existencie Československej republiky nebola rozšírená na územie Slovenska, štátny rozpočet nepočítal s finančnými čiastkami pre slovenské menšinové školy. V praxi to znamenalo, že v oblastiach s prevahou maďarského obyvateľstva mali deti slovenskej národnosti obmedzené možnosti získať vzdelanie vo svojom materinskom jazyku. V prípadoch, keď sa slovenské obyvateľstvo dožadovalo zriadenia slovenských škôl, ministerstvo financií odkladalo vydanie súhlasu, niekedy dokonca aj na niekoľko rokov. Aj v obciach, kde školy boli zriadené, v mnohých prípadoch nevyhovovali základným pedagogickým požiadavkám a legislatívnym normám (počet detí, hygienické podmienky, striedavé vyučovanie a i.).

Od roku 1935 sa otázky slovenských menšinových škôl stali predmetom diskusií v parlamente a angažovania niektorých politikov. Finančné fondy, určené na zriadenie škôl, ani zákonné normy neboli vytvorené. Koncepčný prístup v štátnej školskej politike absentoval. Problematike slovenských menšinových škôl sa preto venoval celonárodný nepolitický spolok Slovenská Liga.

Slovenské školstvo na jazykovo zmiešanom území bolo oblasťou, na ktoré Slovenská liga upriamila svoju činnosť. Už jej prvé stanovy z roku 1920 uvádzali, že jedným z hlavných cieľov je napomáhať zakladanie škôl pre deti slovenskej národnosti v oblastiach, kde boli v menšine. Členovia Slovenskej ligy pri 1. Zbore v Bratislave založili 5. mája 1921 školský odbor. Na druhom kongrese Slovenskej ligy v roku 1923 bol názov zmenený na Školská matica Slovenskej ligy. Svoju činnosť upriamila na zakladanie a vydržiavanie slovenských menšinových škôl. Členmi školskej matice, ktorých počet upravovali stanovy Slovenskej ligy spočiatku na 12, od roku 1925 na 30, boli najmä školskí inšpektori a osvetoví pracovníci so skúsenosťami v oblasti školstva, ale tiež riaditelia škôl, učitelia z rôznych oblastí Slovenska, ako aj známi architekti (Dušan Jurkovič, M. Harminc) a stavitelia. Prvou školou, ktorú založila Matica školská Slovenskej ligy bola jednotriedka v Eberharte (dnes Malinovo), slávnostne otvorená 16. decembra 1923. Výber miesta nebol náhodný – Eberhart bol sídlom šľachtickej rodiny Apponyiovcov.

Pri výbere obcí, v ktorých mala byť utvorená menšinová slovenská škola Slovenská ligy postupovala na základe žiadostí. Ich autormi boli pôvodní obyvatelia slovenskej národnosti žijúcich na jazykovo zmiešanom území, ale tiež kolonisti, ktorí prišli na južné Slovensko v rámci pozemkovej reformy. Prvé školy založené maticou školskou boli vzhľadom na nedostatok finančných prostriedkov väčšinou umiestnené v nevyhovujúcich priestoroch. Slovenskej lige sa napriek ťažkostiam a prekážkam podarilo do 1. októbra 1926 založiť 33 slovenských menšinových škôl so 46 triedami, pričom jednu triedu navštevovalo priemerne 45 detí. Na začiatku školského roka 1926/1927 bolo jej zásluhou otvorených ďalších 21 škôl. Školská matica Slovenskej ligy školy nielen zakladala ale aj udržiavala. V rámci svojich možností zabezpečila tiež nábytok, učebnice, školské pomôcky. Finančné výdavky na novostavby mali byť pokryté z verejných zbierok, príspevkov bánk, žúp a i. Počítalo sa aj s osobitnou dotáciou od vtedajšieho ministra školstva a národnej osvety M. Hodžu, výška ktorej presiahla 6 miliónov korún a umožnila výstavbu jubilejných menšinových škôl. Vyučovanie v 29 novostavbách začalo 1. septembra 1930.

Matica školská čoraz ťažšie znášala finančné výdavky spojené s narastajúcim počtom založených a vydržiavaných vzdelávacích inštitúcií. Jednorázové štátne podpory mali krátkodobý efekt a neboli trvalým riešením. Slovenská liga mala podiel vo fondoch, ktorými disponoval pražský Zväz národných jednôt a matíc, ten však spolu s členskými príspevkami nepostačoval na krytie rastúcich výdavkov. Východiskom boli verejné zbierky. Prvá sa uskutočnila koncom roka 1932 a v jej priebehu sa vyzbieralo 500 804,50 Kč. Slovenská liga zbierky organizovala pravidelne každý rok, vždy v prvom novembrovom týždni, ktorý bol vyhlásený za týždeň slovenského menšinového školstva. Vysoké výdavky na slovenské menšinové školy sa snažila riešiť tým, že pri jednotlivých školách, ktoré riadila a vydržiavala zakladala zbory Slovenskej ligy, ktoré sa podľa svojich možnosti mali starať o školu. V lokalitách, kde bol nedostatok prostriedkov akútny, pomáhali väčšie a bohatšie zbory, napr. v Bratislave, Trnave, Nitre, Kremnici a i., ktoré sa vzali školu pod patronát.

Slovenská liga často poukazovala na nezáujem kompetentných pražských ministerstiev o slovenské školy na zmiešanom území v protiklade k veľkej podpore českých menšinových škôl v oblasti Sudet. Situácia bola determinovaná celkovou vnútornou a zahraničnou politickou koncepciou, v ktorej primárne miesto zastávala nemecká otázka a Slovensko stálo až na druhom mieste. Členovia Slovenskej ligy zhromaždili a spracovali veľké množstvo dôkazov jednoznačne poukazujúcich na disproporcie medzi českými

a slovenskými školami na jazykovo zmiešanom území. O nepriaznivom stave slovenských škôl v južných regiónoch vypovedali počty školských budov, tried, ich kvalita, množstvo žiakov navštevujúcich jednu triedu. Nejednalo sa pritom len o ľudové školy, ale tiež meštianky, nedobudovanú univerzitu v Bratislave a nerealizovanú slovenskú vysokú školu technickú. Slovenská liga zasielala i mnohé intervencie, memorandá a rezolúcie na kompetentné štátne orgány v Prahe, ktoré však ostávali bez odpovede. Neúspechom sa skončila aj návšteva zástupcov Slovenskej ligy a politických strán u vtedajšieho ministra školstva Ivana Dérera. Pomoc Slovenskej lige poskytol Slovenský krajinský úrad prostredníctvom komunálnej pôžičky, ktorú garantoval a splácal vo výške 80%.

6. Učitelia

Vládne orgány nového československého štátu si v plnej miere uvedomovali ideový vplyv pedagógov na žiakov a študentov pri formovaní životných postojov, morálky, ideologických názorov, vrátane vzťahu k ČSR a v žiadnom prípade túto skutočnosť nepodceňovali. Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska opakovane deklarovalo, že v rukách učiteľov všetkých stupňov a typov škôl spočíva výchova budúcej generácie, eo ipso i budúcnosť štátu a školská správa preto pri opätovnom prijímaní učiteľov musí postupovať veľmi obozretne. V pedagogickom procese museli byť postoje a vyjadrenia pedagógov v súlade s platnými zákonmi. Nebolo tolerované spochybňovanie suverenity jednotnej a nedeliteľnej Československej republiky. Povinnosťou pedagógov bolo vychovávať žiakov a študentov k priateľskému spolunažívaniu, k národnej, náboženskej a spoločenskej znášanlivosti, k oddanosti k Československej republike, zvlášť k jej demokratickému zriadeniu. Uvedené princípy mali byť uplatňované v celom vzdelávacom procese, bez rozdielu vyučovacieho predmetu. Učiteľ sa musel zdržať akýchkoľvek politicko-straníckych prejavov, ktoré by mohli medzi žiakmi budiť zdanie jeho národnostnej, politickej alebo náboženskej zaujatosti. Konanie, ktoré mohlo vzbudzovať ráz agitácie bolo prísne zakázané.

Upevňovanie československej štátnosti v podmienkach poprevratového Slovenska záviselo na tom, do akej miery a ako rýchlo sa podarí odstrániť maďarský vplyv v štátnej správe, súdnictve, ale aj v školstve. Školy boli inštitúciami, ktoré priamo ovplyvňovali ideové formovanie školopovinných žiakov i študentov, ale aj ich prípravu pre všetky oblasti

verejného života. Tento proces riadili nové štátne orgány kreované koncom roka 1918, resp. začiatkom nasledujúceho.

Pri preberaní učiteľov, stredoškolských profesorov, ako aj úradníkov bývalého Rakúsko-Uhorska do aparátu novovzniknutej Československej republiky bol uplatňovaný odlišný prístup v českých zemiach a na Slovensku. Diferencovaný postup bol determinovaný rozdielmi medzi rakúskou a uhorskou štátnou správou. V ústave z 21. decembra 1867, ktorá platila až do rozpadu monarchie, bola jej rakúska časť definovaná ako mnohonárodnostný štát. Žiadny z národov nebol oficiálne preferovaný a žiadny jazyk nebol uzákonený ako štátny. Paragraf 19 stanovil rovnosť všetkých národov a jazykov, pričom úradným jazykom príslušnej „zeme“ mal byť vždy jazyk tam obvyklý. Prax síce nebola vždy zhodná s ústavou, ale na českom etnickom území správu vykonávali českí úradníci, na školách vyučovali českí pedagógovia. Československá republika ich, až na ojedinelé výnimky ponechala na pôvodných pracovných pozíciách.

V Uhorsku bola situácia zasadne odlišná. Cieľom vlády bolo sformovať jeden politický národ - jednotný a nedeliteľný uhorský (maďarský) národ, ktorého rovnoprávnym členom mal byť každý občan Uhorska, nech patril k akejkoľvek národnosti. Rozhodujúca väčšina maďarskej politickej reprezentácie odmietala myšlienku etnicky heterogénneho štátu, pretože v priznaní politických práv nemaďarským národom a menšinám videla priame ohrozenie Uhorska. Maďarizácia sa stala oficiálnym programom uhorskej administratívy a prenikala do všetkých oblastí života spoločnosti. Snaha premeniť Uhorsko na maďarský národný štát viedla k tomu, že ak sa učiteľ, profesor, úradník chcel uplatniť, bol nútený sa oficiálne, aspoň navonok, hlásiť k maďarskej národnosti. V školských službách nepracovali len etnickí Maďari. Medzi pedagógmi bolo nemálo učiteľov nemaďarského, v neposlednom rade aj slovenského pôvodu. Pre maďarské úrady boli rovnocenní všetci, ktorí sa za Maďarov hlásili. V spomenutých prípadoch boli pre osoby prijímané do školských služieb v Československej republike stanovené omnoho prísnejšie kritériá ako u českých učiteľov.

Otázka učiteľov bola v období po vzniku Československej republiky v oblasti školstva podstatnou a bolo ju potrebné urgentne riešiť. Podľa §2 zákona č. 64/1918 Zb. z. a n. z 10. decembra 1918 boli štátni, samosprávni a cirkevní hodnostári, úradníci a zamestnanci bývalého kráľovstva uhorského dočasne ponechaní vo svojich úradoch, ale len za predpokladu, že zložia sľub vernosti Československej republike. Štátne úrady chápali sľub vernosti ako potvrdenie lojálnosti učiteľov k ČSR. O sľube sa podľa nariadenia vlády z 26.

augusta 1919 č. 495/1919 Zb. z. a n. vyhotovoval *Protokol o služobnej prísahe*, kde bolo uvedené, že menovaný učiteľ zložil v uvedený deň do rúk školského inšpektora služobnú prísahu nasledujúceho znenia. „*Přísahám a slibuji na svou čest a svědomí, že Československé republice budu vždy věren a její vláde poslušen, že budu veškery státní zákony zachovávati, své úřední povinnosti dle platných zákonů a nařízení vykonávati pilně, svědomite a nestranně, úředního tajomství neprozradím a ve všem svém jednaní jen prospěchu státu a záujmu služby budu dbáti*.“ Protokol musel byť opatrený vlastnoručným podpisom učiteľa.

Podľa vyjadrenia V. Šrobára v novembri 1918 predstavitelia novej štátnej moci disponovali približne 300 učiteľmi. V roku 1919 deficit učiteľov vzrástol. Veľká časť príslušníkov maďarských učiteľských zborov sa odmietla podriadiť novej štátnej moci z ideovo-polických a jazykových dôvodov. Išlo o učiteľov maďarskej národnosti, alebo o učiteľov silne asimilovaných. Mnohí maďarskí pedagógovia sa odvolávali, že v tej dobe, podľa ich názoru, bolo územie Slovenska v súlade s medzinárodným právom stále súčasťou Maďarska. Pretože mnoho učiteľov odmietlo zložiť sľub, resp. služobnú prísahu, najvyšší zákonodarný orgán prijal 12. februára 1920 legislatívnu normu č. 103/1920 Zb. z. a n. Pedagógovia, ktorí nevykonali podľa nariadenia vlády č. 495/1919 Zb. z. a n. predpísaný sľub mohli naďalej pôsobiť na školách za predpokladu, ak ho zložia do jedného mesiaca od doby, ktorú mal určiť minister školstva a národnej osvety. Paragraf 2 stanovil, že kto sa včas neprihlási a nezloží sľub, stratí svoje miesto, všetky nároky na plat a výslužné pre seba i svoju rodinu.

Vedenie školského referátu v Bratislave zastávalo názor, že na Slovensku bude možné vytvoriť sieť slovenských vzdelávacích inštitúcií fungujúcu v súlade s novou štátnou ideológiou len za predpokladu, ak štátne orgány prepustia podstatnú časť pedagógov, ktorí získali vzdelanie v „cudzom duchu“ na školách v Uhorsku. Jednalo sa pritom aj o absolventov učiteľských ústavov, ktorí získali vzdelanie v maďarskom jazyku, avšak po vzniku Československej republiky sa hlásili k slovenskej národnosti. Nová školská správa veľmi úzkostlivo vyberala aj spomedzi učiteľov, ktorí sa novému štátu podriadili, zložili sľub vernosti, no nespĺňali podmienky z ideovo-politických aspektov.

Učiteľom, ktorých referát nepovažoval za vhodných a spoľahlivých pre pôsobenie na slovenských školách, poskytol trojmesačné odstupné a doporučil, aby pedagogickú prácu v nasledujúcom období realizovali v Maďarsku. Uvedený spôsob bol uplatňovaný najmä vo vzťahu k Maďarom, ktorí nepochádzali zo Slovenska a dostali sa na jeho územie v dôsledku

Apponyiho školskej politiky. Najmä od začiatku 20. storočia učiteľov a profesorov slovenského pôvodu, aj keď sa k Slovákom nehlásili, uhorské úrady prekladali do čisto maďarsky miest a obcí a vice versa maďarských pedagógov neovládajúcich slovenčinu prideľovali na územie slovenských krajov, čo malo prispieť k pomaďarčeniu slovenskej inteligencie.

Školská správa prepustila zo zamestnania mnoho maďarských pedagógov pôsobiacich na všetkých stupňoch vzdelávacích inštitúcií, ako aj inšpektorov a ďalších pracovníkov vo sfére školstva. Od konca roka 1918 do 20. septembra 1921 ich celkový počet dosiahol 2 397 osôb. Z maďarskej univerzity v Bratislave bolo uvoľnených 131 zamestnancov, vrátane 32 profesorov. Stredné školy muselo opustiť 156 pedagógov, učiteľské ústavy 40. Strata zamestnania postihla aj učiteľov pôsobiacich na ústavoch pre opatrovateľky a pedagógov hospodárskych škôl. Z odborných škôl bolo prepustených 112 pracovníkov, z lýceí 18. Uvedeným postupom boli relatívne najviac postihnutí pedagógovia na ľudových školách, vzhľadom na počet uvedených vzdelávacích inštitúcií. Uvoľnených bolo 1 432 učiteľov. Prepúšťanie sa týkalo tiež 275 pedagogických pracovníkov na meštianskych školách a 137 opatrovateliek.

Československá štátna správa prípady uvoľnenia pedagógov maďarskej národnosti zdôvodňovala troma základnými argumentmi: neznalosťou slovenského jazyka, odopretím sľubu vernosti Československej republike a nepriateľským postoju voči štátu. Mnohí učitelia nečakali na oficiálne úradné oznámenie, ale odišli z miesta svojho pôsobenia „dobrovoľne“.

Obsadzovanie uprázdnených učiteľských miest narážalo na podobné personálne problémy, aké existovali aj v štátnej správe a iných odvetviach, ktoré vyžadovali kvalifikované pracovné sily. Počet slovenskej inteligencie potrebnej pre úspešné začlenenie Slovenska do novej republiky bol nedostačujúci. V situácii všeobecného nedostatku slovenskej národne uvedomelej inteligencie nebolo možné nedostatok učiteľov riešiť preškolením pracovníkov iných odvetví na pedagógov. Obyvateľstvo českých krajín bolo v Rakúsku –Uhorsku tradične vyššie zastúpené v štátnej správe a na školách všetkých stupňov. Počty odborných kádrov najrôznejšieho zamerania v Čechách a na Morave boli oproti slovenským neporovnateľne vyššie.

Situáciu komplikovali stále platné nariadenia bývalého uhorského ministerstva, podľa ktorého nemohli byť nanovo obsadené učiteľské miesta v tých školách, kde pôsobili pedagógovia, ktorí sa ešte nevrátili z bojísk I. svetovej vojny. Keďže o učiteľoch - vojakoch

neexistovali žiadne správy, ich miesta mohli byť obsadené len dočasnými (substitučnými) pedagógmi. Štát bol povinný okrem dočasného učiteľa platiť aj pôvodného, neprítomného, čo zaťažovalo štátny rozpočet. V danej situácii nebolo vôbec isté, či v prípade návratu učiteľa, sa tento zapojí do vyučovacieho procesu na svojom pôvodnom mieste, pretože väčšina z nich bola maďarskej národnosti. Vysoký počet neobsadených učiteľských miest vyžadoval riešenie. Minister školstva a národnej osvety G. Habrman vydal v júni 1919 nariadenie umožňujúce postupovať individuálne, a v prípade, keď sa jednalo o pedagóga maďarskej národnosti, kde sa predpokladalo, že sľub vernosti ČSR nezloží, toto miesto obsadiť trvale.

Slovenskí politickí predstavitelia a organizátori utvárania siete škôl mali na zreteli upevnenie jednoty československého štátu. Značná časť Slovákov odmietala lojalitu k československému štátu zúžiť na ideologický konštrukt čechoslovakizmu. Predstavitelia vládnej koncepcie považovali za príčinu takého postoja iredentizmus, hungarofilstvo, či spiatočníctvo. Možnosť štátotvorného postoja z pozície slovensko- národnej odmietali. Nepripúšťali, že štátotvorný prístup v školskej politike na Slovensku nevylučoval pestovanie slovenského národného povedomia a československej vzájomnosti v záujme upevňovania štátneho zväzku. Oficiálna politika uplatňovala ideológiu čechoslovakizmu, opierajúc sa o vykonštruované predstavy o československej národnej a kultúrnej jednote. V slovenskom školstve bola presadzovaná aj značným počtom českých učiteľov a profesorov, čo malo namiesto upevňovania vzájomných vzťahov často opačný účinok.

Po skončení I. svetovej vojny príchod českých zamestnancov do štátnej správy, hospodárstva a školstva prebiehal podľa zákona č. 605/1919 Zb. z. a n. Legislatívna norma umožňovala úradne prikázať štátnemu zamestnancovi, teda aj učiteľovi a profesorovi, aby pracoval na ktoromkoľvek mieste v republike. Prikazovanie českých pedagógov od 30. júna 1920 vykonával Školský referát v Bratislave, ktorý mohol okrem prikazovacej povinnosti prekladať učiteľov z jedného pôsobiska na druhé podľa potreby.

Českí učitelia pôsobili i na ľudových a meštianskych školách, aj keď zďaleka nie v takom rozsahu ako na stredných vzdelávacích inštitúciách. Niektoré miesta na ľudových školách boli obsadené českými učiteľmi bez patričnej kvalifikácie. Požiadavky na počty učiteľov ľudových škôl i meštianok postupne klesali. Referát školstva však uvoľnené miesta naďalej obsadzoval prikázanými učiteľmi z Čiech a to i napriek stúpajúcemu počtu absolventov slovenských učiteľských ústavov. V tridsiatych rokoch, keď nedostatok

slovenských pedagógov bol eliminovaný absolventmi učiteľských ústavov, narastal tlak na obsadené miesta, čo viedlo k antipatii voči českým učiteľom.

Rezistenciu k českým pedagógom prehlbovala aj mzdová politika štátu. Učitelia preložení z Čiech dostávali k platu diéty, cestovné, príplatok za odlúčenie od rodiny, príspevok na bývanie a i. Diéty dostávali na deň, slobodní od 26 Kč do 36 Kč, ženatí 36 Kč až 46 Kč. Slovenskí učitelia, ktorí v mnohých prípadoch pôsobili tiež mimo svojho bydliska, nemali nárok ani na jeden z uvedených finančných príspevkov. Nespokojní boli aj pedagógovia v Čechách, ktorí mali oproti svojim kolegom pôsobiacim na Slovensku podstatne nižšie príjmy. Keďže rozdiely boli priveľké, protesty boli časté na verejných zhromaždeniach, boli predmetom kritiky v tlači a sťažností podávaných na príslušných rezortoch. Aktívny v tomto smere bol najmä Spolok profesorov Slovákov, ktorý tlmočil požiadavky slovenských učiteľov formou rezolúcií Ministerstvu školstva a národnej osvety.

Služobné príjmy (platy) a výslužné (penzie) učiteľov verejných obecných a meštianskych škôl v Čechách, na Morave a v Sliezsku upravoval zákon č. 274/1919 Zb. z. a n. (paritný zákon) z 23. mája 1919, ktorý zosúladil mzdy učiteľov verejných škôl, obecných a meštianskych so mzdami a penziami štátnych úradníkov. Neznamenal len zvýšenie príjmov štátnych učiteľov, ale tým, že ich postavil na úroveň ostatných štátnych zamestnancov, zabezpečoval dlhodobo zlepšenie ich sociálneho postavenia. Prejavilo sa to už 7. októbra 1919 po zavedení zákona č. 541/1919 Zb. z. a n. o úprave pomerov štátnych zamestnancov. Okrem iného sa týkal aj úpravy platových stupníc, služobných a drahotných prídavkov štátnych učiteľov.

Ťažké sociálne postavenie slovenských učiteľov viedlo k tomu, že sa domáhali zrovnoprávnenia príjmov s českými kolegami rozšírením platnosti paritného zákona aj na územie Slovenska. Pretože sa legislatívna norma vzťahovala len na učiteľov štátnych škôl, ktorých bola na Slovensku menej ako štvrtina žiadali, aby sa jeho ustanovenia vzťahovali na učiteľov cirkevných škôl. Iniciatívu v tomto smere vynaložil Zemský učiteľský spolok. Vládne nariadenie č. 181 z 26. marca 1920 rozšírilo platnosť paritného zákona aj na Slovensko. Vzťahoval sa však len na relatívne malú časť pedagógov štátnych škôl. Učitelia pôsobiaci na cirkevných a iných neštátnych školách boli do istej miery kompenzovaní drahotnou výpomocou, ktorú im poskytovala vláda.

Príjmy a sociálne zabezpečenie učiteľov na cirkevných školách boli v porovnaní so štátnymi podstatne nižšie. Cirkevní učitelia však boli volení na celý život a mohli byť svojho

miesta pozbavení len za trestný čin rozhodnutím súdu. Na rozdiel od štátnych učiteľov sa nemuseli obávať ani častého prekladania zo školy na školu, ktoré nevyhovovalo najmä vekovo starším pedagógom. Rôzne poplatky, ktoré dostávali za sobáše, omše a naturálne dávky zlepšovali ich hmotnú situáciu.

V 20. rokoch bol paritný zákon terčom kritiky opozičných politických strán. V roku 1926 bol prijatý zákon č.104/1926 Zb. z. a n. (učiteľský) o úprave služobných a platových pomerov učiteľov obecných a meštianskych škôl. Stal sa prvou spoločnou legislatívnou normou vzťahujúcou sa na stanovenie príjmov učiteľov štátnych i neštátnych škôl. Zrušil platnosť uhorských zákonov, na základe ktorých učitelia na cirkevných školách boli znevýhodňovaní v oblasti príjmov. Učiteľský zákon znamenal prínos pre zlepšenie sociálneho postavenia vyučujúcich v konfesionálnom školstve. Úpravy platov učiteľov sa však mali uhradiť z cirkevných fondov, čo nebolo možné realizovať v plnom rozsahu, pretože cirkvi už neboli finančne schopné udržiavať všetky svoje školy. Ministerstvo školstva a národnej osvety preto na základe splnomocnenia vlády poskytovalo aj neštátnym učiteľom preddavok na ich platy na účet vydržiavateľov škôl, predovšetkým cirkví. Znenie zákona pre českých učiteľov pôsobiacich na slovenských národných školách prinieslo stratu zvýhodnenia v príjmoch, tzv. slovenskú výhodu. Mnohí z nich mali nižšie príjmy ako pred prijatím zákona. Ujmu kompenzoval tzv. vyrovnávací príspevok. Zákon bol prínosom pre vylepšenie sociálneho postavenia najmä učiteľov neštátnych škôl.

Na základe učiteľského zákona boli platy členené do 11 stupňov. Ročný príjem začínajúce učiteľa bol 9 000 Kč, zvyšoval sa vždy po troch rokoch o 1 800 Kč, s tým , že v poslednom stupni ročný príjem dosahoval 27 600 Kč. Učiteľom meštianskych škôl sa po odbornej skúške zvyšoval plat o 2 100 Kč resp. 2 400 Kč ročne.

V súlade so zákonom bolo súčasťou finančného ohodnotenia učiteľov aj tzv. činovné, prisudzované v ročných čiastkach na základe pôsobiska učiteľa. Jeho kategorizácia do skupín A, B, C, D sa odvíjala od počtu obyvateľov príslušnej obci, mesta a mala kompenzovať náklady na živobytie vo veľkých sídlach. Prijatý postup sa však nestretol s pochopením pedagógov pracujúcich v lokalitách s malým počtom obyvateľov. Do skupiny A (mestá nad 25 000 obyvateľov) patrili učitelia v Prahe, Brne, Bratislave s činovným 4 800 Kč ročne. V skupine B sa nachádzali pedagógovia pôsobiaci v mestách nad 25 000 obyvateľov, ktorí ročne dostávali 4 080 Kč, vyučujúci v skupine C (mestá a obce od 2 000 do 25 000 obyvateľov) 3 360 Kč. Pedagógovia pôsobiaci v obciach do 2 000 obyvateľov, a tých bola na

Slovensku väčšina, dostávali na rok 2 640 Kč a pociťovali túto skutočnosť ako sociálnu nespravodlivosť.

Podobné rozdiely existovali aj v postavení učiteľov - penzistov. Penzie učiteľov boli pre české krajiny zabezpečené zákonom v decembri 1919. Vládnym nariadením č. 298/1921 Zb. z. a n. z 25. augusta 1921 sa pôsobnosť zákona o penzistoch rozšírila aj na štátnych učiteľov – penzistov na Slovensku. Zákon sa však nevzťahoval na bývalých učiteľov cirkevných škôl penzionovaných pred vznikom republiky, tzv. staropenzistov, ktorých sociálne zabezpečenie bolo na veľmi nízkej úrovni. Učitelia slovenského konfesionálneho školstva, ktorí odchádzali do dôchodku po roku 1918, dostávali penziu na rozdiel od štátnych učiteľov podľa starých uhorských zákonov v podstate až do roku 1930, keď po dlhom odkladaní vstúpil do platnosti zákon č. 70/1930 Zb. z. a n. z 20. mája 1930. Legislatívna norma v konečnom dôsledku zrovnoprávňovala obidve skupiny penzistov, ale vykonávacie nariadenie rozdelilo jeho realizáciu do štyroch etáp na základe roku narodenia, čo predĺžilo vyplávanie dôchodkov v súlade so zákonom do polovice 30. rokov. Až do 1. januára 1935 sa na časť slovenských neštátnych učiteľov - penzistov, približne 330 osôb, vzťahovali staré uhorské zákony dôchodkového zabezpečenia nepostačujúce ani na pokrytie základných existenčných výdavkov.

Diferencovaný prístup vlády k stanoveniu miezd a penzií v štátnom a konfesionálnom školstve pre českých a slovenských pedagógov bol jedným z hľadísk, ktoré podporovali politický nesúlad a vzbudzovali nedôveru k realizovaniu zásad unifikácie. Stavovské záujmy učiteľov boli značne nejednotné, pretože ich ovplyvňovali existujúce rozdiely v sociálnom postavení, v ideovej a politickej orientácii.

Podľa toho, aké predmety pedagógovia na národných školách učili, rozoznávali sa: 1. učitelia literní, 2. učitelia náboženstva, 3. učiteľky ručných prác a domácich náuk, 4. učitelia vedľajší, pomocní pre nepovinné predmety.

Literní (kvalifikovaní) učitelia získali vzdelanie spravidla na učiteľských ústavoch, kde po štvorročnom štúdiu vykonali "**skúšky učiteľskej dospelosti"**. Na základe vysvedčenia učiteľskej dospelosti bol absolvent učiteľského ústavu ustanovený v školskej službe dočasne. K tomu, aby bol ustanovený trvale, definitívne, musel vykonať „**skúšku učiteľskej spôsobilosti"**, ktorú skladal pred skúšobnými komisiami pre školy ľudové a školy meštianske. Členov komisií menovalo MŠaNO. Skúšky sa konali spravidla dvakrát do roka, v apríli

a v novembri. Delili sa na skúšky spôsobilosti pre 1. ľudové školy, 2. meštianske školy, 3. skúšky doplňovacie, 4. skúšky špeciálne.

Ku skúškam pre ľudové školy mohol pristúpiť kandidát, ktorý mal vysvedčenie učiteľskej dospelosti a ktorý preukázal, že vykonával učiteľskú prax najmenej 20 mesiacov na národnej škole verejnej, resp. súkromnej. Ak skúšku úspešne vykonal, nadobudol vysvedčenie učiteľskej spôsobilosti a mohol dosiahnuť trvalé zamestnanie. Ak skúšku nezvládol, musel ju opakovať, s tým, že existoval len jeden opravný termín. V prípade, že pedagóg získal učiteľskú spôsobilosť, ale tri roky nepôsobil v školských službách, mohol byť definitívne ustanovený len vtedy, ak skúšku vykonal ešte raz.

Skúšky pre meštianske školy. Skúšku mohli vykonať len učitelia, ktorí mali vysvedčenie spôsobilosti pre meštianske školy a vedeli preukázať, že minimálne 30 mesiacov pôsobili v školských službách. Skúška sa konala podľa troch odborných skupín predmetov, pričom pri každej z nich sa preverovali vedomosti z pedagogiky a praktickej výuky. Vysvedčenie spôsobilosti o tejto skúške oprávňovalo kandidáta, aby bol ustanovený ako definitívny odborný učiteľ svojho odboru na meštianskej škole.

Doplňovacie skúšky mohli vykonať učitelia so skúškami spôsobilosti pre ľudové alebo meštianske školy z náboženstva, zo spevu a telocviku, z druhého jazyka, ak z týchto predmetov nenadobudli spôsobilosť už pri skúške spôsobilosti.

Špeciálne skúšky vykonávali učitelia s vysvedčením učiteľskej spôsobilosti : 1. z niektorého technického predmetu, 2. z hry na husle, resp. klavír, 3. z vyučovania pre postihnuté detí. Patrili k nim i skúšky učiteľov s vysvedčením spôsobilosti pre školy ľudové alebo meštianske, ktorí chceli nadobudnúť spôsobilosť pre školy s iným vyučovacím jazykom.

Ustanovovanie učiteľov

Na základe spôsobu ustanovenia na školách pracovali: 1. učitelia ustanovení trvale (definitívne), 2. učiteľskí čakatelia, 3. výpomocní učitelia, 4. dočasní učitelia.

Učiteľským čakateľom bol pedagóg v počiatočnej službe, ktorý zastával uprázdnené učiteľské miesto. Musel mať kvalifikáciu potrebnú pre dočasné ustanovenie, t. j. vysvedčenie učiteľskej dospelosti. Čakateľská doba, ktorú kandidát strávil v postavení učiteľského čakateľa, trvala tri roky. Ak existovali závažné služobné dôvody, čakateľská doba mohla byť skrátená, alebo odpustená.

K výpomocným učiteľom patrili 1. všetci učitelia, ktorí nemali kvalifikáciu ani pre dočasné ustanovenie, t. j. nemali skúšky učiteľskej dospelosti, 2. z učiteľov kvalifikovaných

pre dočasné ustanovenie tí, ktorí vykonávali službu na neuprázdnených miestach učiteľských dočasne alebo definitívne zriadených, ak neboli príjmy z takéhoto miesta plynúce voľné. Na základe toho sa výpomocný učiteľ povolával aby 1. zastupoval ustanoveného učiteľa, alebo učiteľského čakateľa, ktorý pre chorobu alebo inú príčinu nemohol dočasne vykonávať službu, ale poberal ďalej príjmy z ustanovenia plynúce, alebo bol na bezplatnej dovolenke, alebo aby 2. zastával uprázdnené miesto, hoci s príjmami voľnými, ak nebolo možné povolať ani kvalifikovaného učiteľa, ani čakateľa, alebo aby 3. zastupoval učiteľa, vykonávajúceho prezenčnú službu.

Definitívnym učiteľom mohol byť spravidla ustanovený len ten, kto ako učiteľský čakateľ strávil trojročnú čakateľskú dobu. Výpomocný učiteľ musel byť vždy vopred ustanovený ako čakateľ, pričom sa mu do čakateľskej služby započítala doby služby konanej v postavení výpomocného učiteľa. Ak takto boli naplnené tri roky, mohol byť následne ustanovený definitívnym učiteľom. Keď čakateľ dovŕšil čakateľskú dobu a vyhovel všetkým podmienkam pre definitívne ustanovenie, predovšetkým úspešne absolvoval skúšku učiteľskej spôsobilosti, bol ustanovený definitívnym učiteľom z úradnej moci. Definitívny učiteľ mohol byť zbavený miesta iba vo zvláštnych prípadoch, a tom najmä: 1. ak bolo jeho pôsobenie klasifikované ako nedostatočné, a keď pri novej skúške spôsobilosti nebol uznaný spôsobilým, 2. ak pri riadnom disciplinárnom pokračovaní bolo rozhodnuté, že má byť zo svojho miesta prepustený, resp. prepustený zo školskej služby vôbec, 3. ak trestný súd vyniesol proti nemu rozsudok, ktorý podľa platnej legislatívy znamenal aj stratu učiteľského miesta.

7. Stredoškolskí profesori

Nedostatok profesorov na slovenských stredných školách bolo možné v tej dobe a danej situácii riešiť niekoľkými spôsobmi. Jedným z nich bolo ponechať dovtedajších profesorov na školách pod podmienkou, že sa do dvoch, resp. troch rokov naučila po slovensky tak, aby boli schopní viesť v tomto jazyku vzdelávací proces. Uvedené riešenie presadzovali najmä Samuel Zoch a Ján Ruman, ale i ďalší súdobí politici. Jeho realizácia by však bola v podstate znamenala len vyriešenie jazykovej otázky a bola odmietnutá. Čelní politickí reprezentanti štátnej moci na Slovensku, V. Šrobár a A. Štefánek, nesúhlasili s návrhmi Samuela Zocha a Jána Rumana a tvrdili, že maďarským a pomaďarčeným pedagógom nie je možné a priori

dôverovať. Argumentovali ich maďarským nacionalizmom. Pri personálnom výbere preferovali uprednostniť „československé a slovanské“ zmýšľanie pred znalosťou jazyka. Slovenskí evanjelici, i sám Martin Rázus navrhovali, aby na miesta stredoškolských profesorov nastúpili národne uvedomelí kňazi. A. Štefánek ideu zamietol poukazujúc na ich nedostatočnú kvalifikovanosť.

Pri riešení zložitej otázky bolo rozhodnuté povolať na Slovensko českých pedagógov. Od decembra 1918, na základe žiadosti ministra s plnou mocou V. Šrobára, začali na Slovensko prichádzať učitelia, profesori, úradníci, zamestnanci štátnej správy, zväčša do vedúcich funkcií. Pôsobenie pedagógov malo byť dočasné do doby, kým vzdelávacie inštitúcie nezabezpečia dostatočný počet slovenských učiteľov a profesorov. Výber českých učiteľov na českej strane organizoval Jaroslav Vlček, ako sekčný šéf slovenského oddelenia Ministerstva školstva a národnej osvety ČSR. Prikazovaním presunu učiteľov z Čiech a Moravy na Slovensko bol na základe výnosu MŠaNO splnomocnený školský referát v Bratislave pod vedením vládneho referenta A. Štefánka. Príchodom príslušníkov českej inteligencie na Slovensko začala nová etapa česko-slovenských vzťahov, ktorá presahovala všetky dovtedajšie kontakty.

V školskom roku 1918/1919 pôsobilo na všetkých slovenských štátnych stredných školách 291 profesorov, z toho 217 (73,3%) českých a 74 (25%) slovenských. Zastúpenie príslušníkov českej inteligencie na úrovni riaditeľov a správcov bolo ešte výraznejšie. Na stredných školách pôsobilo v uvedených funkciách 18 Čechov ale len 4 Slováci. V nasledujúcom školskom roku 1919/1920 počet českých stredoškolských profesorov vzrástol v absolútnom i relatívnom vyjadrení. Na stredných školách (gymnáziách a reálkach) a učiteľských ústavoch učilo 314 českých profesorov (75,8%), slovenských 97 (23,4%). V nasledujúcich školských rokoch sa ich zastúpenie mierne znížilo a až do roku 1938 sa pohybovalo približne na 50 - 60%.

Samostatným problémom bola otázka zžitia sa českých pedagógov s novým prostredím. Českí učitelia prichádzali do slovenského prostredia, ktoré nepoznali, s predstavami formovanými oficiálnou ideológiou, poprevratovým nadšením, ale tiež s altruistickými snahami prispieť k pozdvihnutiu Slovenska na kultúrnu úroveň českých krajín. Uplatňovanie vykonštruovaných kultúrnopolitických predstáv viedlo v odlišných podmienkach často k rozčarovaniu českých pedagógov a k ich nedorozumeniam so slovenských obyvateľstvom. Českí profesori nepoznali slovenské prostredie, vrátane

náboženskej otázky, čo niekedy spôsobovalo medzi nimi a domácim obyvateľstvom nedorozumenia a konflikty. Aj keď sa priamo nezúčastňovali protináboženských prejavoch prebiehajúcich najmä v prvých rokoch existencie Československej republiky, nesúlad mohol vyvolávať aj ich každodenný spôsob života v mnohom sa odlišujúci od zvyklostí domáceho obyvateľstva.

Vyučovanie náboženstva na stredných školách bolo výnosom MŠaNO zo 4. septembra 1919 stanovené na prvých päť ročníkov a výnosmi z 25. novembra 1918 a z 9. septembra 1919 účasť na náboženských úkonoch bola nepovinná. Školský referát v Bratislave sa snažil dosiahnuť, aby českí profesori vnímali náboženské cítenie domáceho obyvateľstva citlivo a s rešpektom. Stredoškolskí učitelia sa však nie vždy riadili odporúčaniami. Išlo najmä o modlenie na začiatku hodiny a vyučovanie náboženstva na školách. Do konfliktov sa dostávali ani nie tak so študentmi, ako s katechétmi, prostredníctvom ktorých sa prípadné rozpory prenášali dodatočne na žiakov a okolie. Aj priame zásahy cirkevnej vrchnosti, ktorá sa snažila ovplyvňovať dianie i na štátnych školách, zhoršovali vzťahy v profesorských zboroch.

Podobne ako českí učitelia, aj českí profesori a ďalší štátni zamestnanci, dostávali okrem platu príplatky, diéty, tzv. slovenskú výhodu. Počítalo sa však s tým, že ju budú dostávať len prechodne, pokiaľ nebudú definitívne obsadené profesorské miesta na stredných školách. Nedorozumenia a spory vyplývali aj zo skutočnosti, že na „slovenskú výhodu“ mali nárok len prikázaní, nie ustanovení profesori, hoci pôvodne aj im boli prisľúbené. Dostávali ich len tí z nich, ktorí preukázali, že vedú dvojitú domácnosť a síce jednu v Čechách a druhú na Slovensku. Českým profesorom sa ako jednej z prvých kategórií štátnych zamestnancov podarilo zabezpečiť si slovenskú výhodu počas pôsobenia na Slovensku. Nemala však platiť po návrate domov. Keď zamestnanci železníc dosiahli trvalé získanie príplatku, pokúsili sa o to aj českí profesori na Slovensku. U svojich kolegov v Čechách nenašli pochopenie, ale podporili ich slovenskí štátni zamestnanci. Zväz slovenských odborových organizácií, ktorého členmi boli aj slovenskí profesori žiadal, aby českým profesorom, ktorí sa vrátia domov boli príplatky ponechané, pretože týmto spôsobom by sa mohlo uvoľniť viac pracovných miest pre slovenských pedagógov.

V roku 1926 bol prijatý zákon č. 103/1926 Zb. z. a n., ktorý vyvolal obavy, že českí profesori nielenže nezískajú slovenskú výhodu natrvalo, ale že im po príchode domov nebude pri prevode ich dovtedajšieho platu započítaná vôbec. Obavy sa naplnili , slovenská

výhoda im započítaná nebola, hoci v iných rezortoch sa prevody realizovali. Problému platového preradenia profesorov so slovenskou výhodou sa ujala politická strana - Československá národná demokracia a na konci školského roku 1927/1928 na medziministerskej porade presadila schválenie požadovaného prevodu. Týkalo sa však len tých českých profesorov, ktorí boli na Slovensku ustanovení definitívne pred 1. januárom 1926. Nedoriešená zostala situácia suplujúcich a dočasných profesorov, ktorí mali slovenskú výhodu pred 1. januárom 1926. Ani niektorým definitívnym profesorom pred 1. januárom 1926 nebol prevod priznaný.

Nedostatok slovenských učiteľov, predovšetkým profesorov na stredných školách bol determinovaný aj tým, že mnohí z nich patrili do rehoľných rádov a boli viazaní rehoľnou disciplínou a prísahou poslušnosti rádu, ktorý bol maďarský. Počet slovenských profesorov na školách bol približne päťkrát menší ako českých. Rozpory, ktoré vznikali však nespochybňujú skutočnosť, že bez českej pomoci by nebolo možné založiť a vybudovať slovenské gymnáziá, odborné školy a univerzitu tak rýchlo a v takom rozsahu, ako to vyžadovala akútnosť výchovy slovenských odborných kádrov.

Realizácia presunu českých pedagógov na slovenské školy bola právne podložená zákonom č. 605/1919 Zb.z a n. z 29. októbra 1919. Legislatívna norma stanovila zásady, podľa ktorých bolo možné úradne prikázať na jeden rok štátneho zamestnanca, učiteľa, alebo profesora na ktorékoľvek služobné miesto na území republiky. Vytvorila sa tak osobitná kategória exponovaných učiteľov.

Nadobudnutie spôsobilosti vykonávať pedagogickú prax na stredných školách bolo náročné, najmä od roku 1930, keď začal platiť nový skúšobný poriadok na získanie profesorskej, resp. učiteľskej spôsobilosti. Po ukončení štúdia na učiteľskom ústave bolo povinné absolvovanie osemsemestrálneho započitateľného štúdia na filozofickej alebo prírodovedeckej fakulte. Vzhľadom k tomu, že na Slovensku neexistovala vysoká škola technického zamerania, ani prírodovedecká fakulta, pri získavaní úplnej kvalifikácie v niektorých odborných predmetoch vyvstali komplikácie.

Napriek niektorým negatívnym javom a sporom je možné konštatovať, že českí učitelia a stredoškolskí profesori sa veľkou mierou podieľali na budovaní vzdelávacieho systému na Slovensku, od ľudových škôl až po univerzitu.

8. Učiteľské organizácie

Významnú úlohu pri budovaní školského systému na Slovensku zohrávali stavovské učiteľské organizácie. Poukazovali na neuspokojivé sociálne postavenie učiteľov, na nedostatky paritného zákona, kriticky sa vyjadrovali na adresu postupu školskej administratívny, napr. pri spôsobe obsadzovania uvoľnených učiteľských miest, prisudzovanie definitívy učiteľom, čakateľom, resp. výpomocným učiteľom. Upozorňovali tiež na diskrimináciu učiteľov organizovaných v opozičných politických subjektoch, najmä členov komunistickej a slovenskej ľudovej strany.

Začiatkom roka 1919 vznikol Ústredný spolok učiteľov na Slovensku (ÚSUS) združujúci prevažne českých tzv. exponovaných učiteľov. Jeho prvým predsedom bol český pedagóg František Šidlo. Snahy o vytvorenie jednotného stavovského spolku všetkých učiteľov pôsobiacich na Slovensku viedli k usporiadaniu organizačnej schôdze v máji 1919 vo Vrútkach. Vypracovaním stanov boli poverení župní delegáti pod predsedníctvom Ferdinanda Píseckého. Navrhli vytvoriť stavovskú, nepolitickú organizáciu, so sekciami pre učiteľov ľudových, meštianskych a stredných škôl, ktorá by bola prepojená s organizáciami českých učiteľov v Brne a v Prahe. Delegáti z celého Slovenska, sa zišli v auguste 1919 v Žiline, kde založili Zemskú organizáciu učiteľskej jednoty na Slovensku. Za predsedu zvolili Antona Hancka. Názov organizácie bol neskôr upravený na Zemský učiteľský spolok (ZUS). Orientoval sa na uplatňovanie najzákladnejších sociálnych požiadaviek slovenského učiteľstva, predovšetkým na urýchlené rozšírenie paritného zákona na celé slovenské školstvo, vrátane konfesionálneho, zabezpečenie finančnej podpory pre staropenzistov a požiadavku spravodlivého obsadzovania inšpektorských a vedúcich miest v školstve. Jeho členmi mohli byť učitelia bez ohľadu na charakter školy, konfesiu a politickú príslušnosť. Zemský učiteľský spolok vo svojich začiatkoch v záujme riešenia sociálnych pomerov učiteľov cirkevných škôl presadzoval požiadavku poštátnenia konfesionálneho školstva. Už koncom roku 1919 sa však medzi členmi spolku v tomto smere prejavovali rozdiely determinované ideovo-politickou orientáciou. Väčšina členom ZUS pod vedením A. Hancku, ktoré bolo čiastočne pod vplyvom Slovenskej ľudovej strany, z obavy vyradenia náboženskej výchovy zo škôl, odstúpila od požiadavky zoštátnenia cirkevného školstva.

V Zemskom učiteľskom spolku prebiehal proces diferenciácie v súlade s ideologickou orientáciou a sociálnymi podmienkami členov, ktorý vyústil do rozpadu. Učitelia, medzi ktorými prevažovali neuspokojené sociálne požiadavky zotrvali v radoch ZUS. Ďalší zo spolku

vystúpili a v januári 1922 vo Vrútkach založili Slovenskú obec učiteľskú (SOU) s krajinským ústredím v Bratislave. Jej prvým predsedom bol Ján Zigmundík. SOU svoje pomerne krátke pôsobenie orientovala predovšetkým na zvyšovanie všeobecnej vzdelanosti a osvety medzi širokými vrstvami obyvateľstva. V máji 1923 splynula s Ústredným spolkom učiteľov na Slovensku, ktorý v októbri 1923 prijal nový názov Zväz slovenského učiteľstva.

V dôsledku toho, že legislatíva Československej republiky v oblasti unifikácie penzijných predpisov vstupovala do platnosti len veľmi pomaly, veľká časť neštátnych učiteľov prežívala starobu bez primeraného starobného zabezpečenia, čo sa prejavilo aj v organizovanom stavovskom hnutí penzionovaných učiteľov. Bolo zamerané výlučne na riešenie základných sociálnych problémov. Ústredný spolok penzionovaného učiteľstva verejných neštátnych škôl bol založený 12. novembra 1924 na ustanovujúcom valnom zhromaždení v Bratislave. Stretnutiu predsedal Ľudovít Kubányi. Pôsobenie spolku bolo zamerané na dosiahnutie zákonného zrovnoprávnenia všetkých penzionovaných učiteľov a zvýšenie ich penzií. Za politických reprezentantov svojich záujmov predsedníctvo spolku považovalo poslanca a biskupa S. Zocha, ministrov J. Gažíka, J. Tisu, M. Hodžu a poslanca J. Zemana. Na X. valnom zhromaždení, bol prijatý nový názov Ústredný spolok penzionovaného učiteľstva škôl ľudových, meštianskych a detských opatrovní na Slovensku. Od roku 1936 až do zániku Československej republiky spolok pod predsedníctvom Š. Kociana pôsobil ako odborová organizácia penzionovaných učiteľov. Vymáhal u príslušných úradov zadržané penzijné požitky IV. etapy a domáhal sa aj zvýšenia penzií detských opatrovateliek.

Slovenskí stredoškolskí profesori boli do roku 1921 organizovaní v Ústředním spolku československých profesorů. V relatívne krátkom čase vznikli medzi českými a slovenskými členmi názorové rozpory determinované prevažne ideológiou čechoslovakizmu. To viedlo slovenských profesorov k organizačnému osamostatneniu. V Ľubochni, v auguste 1921, založili Spolok profesorov Slovákov (SPS) so sídlom v Bratislave. Prijaté stanovy akcentovali jednotnosť Československa, obhajovali všeobecné národné záujmy, hmotné a stavovské záujmy profesorov slovenskej národnosti. Členmi spolku mohli byť ženy i muži vyučujúci na stredných školách – gymnáziách, reálnych gymnáziách, reálkach, učiteľských ústavoch a odborných školách i poslucháči filozofickej fakulty. Základnou podmienkou prijatia uchádzača do Spolku profesorov Slovákov bola slovenská národnosť. Vznik spolku úzko súvisel s odmietaním idey jednotného „československého“ národa. Závery stretnutí na úrovni základných organizácií spolku, ale tiež valných zhromaždení upozorňovali na

neodôvodnené používanie pojmu československý jazyk namiesto slovenský v úradných tlačivách. V názvoch škôl sa domáhali používať označenie slovenská škola, namiesto československá. Poukazovali pritom na prax v českých krajinách, kde sa užívali označenia český jazyk a česká škola. Žiadali, aby sa český jazyk vyučoval na Slovensku od piatej triedy a rovnako tak slovenský jazyk v Čechách, na Morave a v Sliezsku. V požiadavkách adresovaných na nadriadené miesta sa domáhali odborného dozoru pri vyučovaní slovenského jazyka. Rozsah vyučovania slovenskej literatúry na stredných školách pokladali za nepostačujúci a považovali za potrebné rozšíriť obsah slovenskej literatúry tak, aby zodpovedal učivu českej literatúry na slovenských školách. Členovia spolku sa obracali na Školský referát MŠaNO, aby pri obsadzovaní pracovných miest na slovenských stredných školách uprednostňoval slovenských uchádzačov, kriticky sa vyjadrovali na jeho postup aj v oblasti sociálneho zabezpečenia učiteľov. Podľa Spolku profesorov Slovákov bratislavský referát nedisponoval dostatočnými kompetenciami pre stredné školy. Centrálne spravovanie väčšiny agendy stredných škôl zo strany ministerstva školstva bolo administratívne zdĺhavé. MŠaNO kritizovali pre nedostatočnú pozornosť špecifickým problémom slovenských škôl, napr. vyučovanie náboženstva. Svojim členom mal spolok umožniť a finančne zabezpečiť študijné pobyty realizované za účelom zvýšenia odbornej spôsobilosti. Finančné prostriedky mali byť zabezpečené členskými príspevkami, ako aj darmi a ziskami zo spolkových podujatí. Členovia spolku boli riadni a prispievajúci, okrem nich zakladajúci a čestní, ktorí pri vstupe do spolku mohli vložiť 1 000 Kč. Spolok mal však len niekoľkých zakladajúcich a čestných členov. Počas rokov 1921 – 1939 nimi boli M. Ursíny, profesor a v rokoch 1902-1903 rektor českej techniky v Brne, Juraj Hronec , v rokoch 1924 – 1938 vyučoval na Českej vysokej škole technickej v Brne a neskôr bol profesorom a rektorom na Slovenskej vysokej škole technickej v Bratislave. Čestnými členmi boli univerzitný profesor vo výslužbe a správca Matice slovenskej Jozef Škultéty a profesor Evanjelickej a. v. teologickej vysokej školy v Bratislave Ján Kvačala. Neskôr, v rokoch 1939 – 1941, k nim pribudol minister školstva slovenského štátu Jozef Sivák. Povinnosťou všetkých členov Spolku profesorov Slovákov bolo zabezpečovať rozvoj stredných a odborných škôl v súlade s tradičnými hodnotami (vyučovanie v slovenskom jazyku a výchova v kresťanskom duchu) a pokrokom školstva, vedy, umenia a didaktiky v iných krajinách. Za jednu zo svojich úloh si stanovili tvorbu nových slovenských učebníc. Pod záštitou spolku vyšli viaceré publikácie, za významnú je považovaná odborná práca Juraja Hronca z roku 1923 *Vyučovanie a vyučovacia*

osobnosť, ocenená MŠaNO ako dielo koncipované na základe najmodernejších súdobých zásad v odbore pedagogiky. Činnosť členov , ku ktorej sa zaviazali pri vstupe do spolku, spočívala aj v prednáškach, pomoci pre zakladaní knižníc, podpore aktivít Matice slovenskej a ďalšej osvetovej práci. Založenie spolku našlo ohlas medzi pedagógmi a časti verejnosti, ktorá sa zaujímala o dianie v školstve. Reakcie sa však rôznili. Prívrženci československej národnej a jazykovej jednoty vnímali ciele spolku ako prejav separatizmu, podporujúci autonómiu Slovenska a ostro proti nemu vystupovali. Spor sa objavil čoskoro po založení SPS a pretrvával počas celého obdobia Československej republiky. Stanovy síce uvádzali apolitickosť spolku, ale tento princíp sa v praxi dôsledne neuplatňoval. V parlamentných voľbách roku 1925 boli za Hlinkovú slovenskú ľudovú stranu do Národného zhromaždenia ČSR zvolení ako poslanci a ako senátori štyria členovia SPS. Pôsobenie v politickej strane a súčasne v spolku nemalo jednotný výklad.

Do širokej diskusie k Dérerovmu návrhu *Program školských reforiem* sa v roku 1932 zapojili viaceré učiteľské stavovská organizácie, v postojoch ktorých rezonoval politický aspekt prístupu k problematike. Zemský učiteľský spolok, ideovo blízky autonomistickej politike Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, videl v predloženom návrhu ďalší útok proti cirkevnému školstvu. Centralisticky orientovaný Zväz slovenského učiteľstva stál naďalej na unifikačných pozíciách a podporoval Dérerov návrh. Ten posilňoval dozor štátnych školských orgánov nad cirkevnými školami, v štátnych školách ponechával náboženskú výchovu a predpokladal zmeny v školskej správe, v zriaďovaní a vydržovaní národných škôl.

Keď v druhej polovici 30.rokov na Slovensku opozičné sily narastali, polarizácia učiteľských organizácii pokračovala. Zemský učiteľský spolok zmenil v roku 1935 názov na Krajinský učiteľský spolok (KUS). Nezhody v otázkach kultúrnej a školskej politiky však v jeho radoch pretrvávali, dôsledkom čoho evanjelická časť, nesúhlasiaca s prehlbovaním ideovej orientácii KUS na ľudovú stranu a autonomizmu, spolok opustila a vytvorila Spolok evanjelického učiteľstva (SEU).

Po vyhlásení autonómie Slovenska sa na pôde MŠaNO v Bratislave, do ktorého sa transformoval Školský referát pražského MŠaNO, 18. októbra 1938 uskutočnilo stretnutie časti zástupcov učiteľských organizácií, ktoré potvrdilo nastupujúci politický vývoj. Prítomní sa dozvedeli o zániku organizácií s tým, že spolkovú činnosť mohli ďalej realizovať len Krajinský učiteľský spolok a Spolok evanjelického učiteľstva. Členovia zrušených spolkov mohli vstúpiť do KUS a SEU na základe konfesionálnej príslušnosti.

S prácou učiteľských združení súviselo vydávanie spolkových časopisov. Spolok profesorov Slovákov vydával *Sborník Spolku profesorov Slovákov,* ktorý bol jediným pedagogickým časopisom pre stredné školy a zároveň organizačným vestníkom SPS. Zemský učiteľský spolok publikoval dvojtýždenník *Slovenský učiteľ*, Zväz slovenského učiteľstva časopis *Národná škola slovenská* a v Skalici od februára 1919 vychádzal nezávislý časopis slovenského učiteľstva *Slovenská škola*. Pedagogické časopisy uverejňovali praktické znalosti z oblasti didaktiky, metodiky výučby, čím prispievali k zvyšovaniu odbornej stánky vzdelávacieho procesu. Vychádzal tiež spolkový časopis *Penzionovaný učiteľ*, ktorý okrem iného poskytoval rady a poučenia pre penzionovaných učiteľov.

9. Učebnice

Na slovenských školách okrem personálnych otázok do popredia vystupoval problém so zabezpečením slovenských učebníc a učebných pomôcok tak, aby boli v súlade s novým obsahom učebných osnov a s vyučovacím jazykom. Učebnice vydané pred rokom 1918 nezodpovedali novej filozofii vzdelávacieho systému. Problémom nebol len jazyk, ale hlavne v prípade učebníc pre predmety humanitného zamerania ich obsahová stránka. Už v októbri 1918 rokovala tzv. komisia pre učebnice v zložení Jaroslav Vlček, František Drtina, Karel Kálal, Stanislav Klíma, Jozef Sedláček a Bohumil Vavroušek. Opatriť všetky stupne vzdelávacích inštitúcií slovenskými učebnicami od septembra 1919 však nebolo reálne. Predpokladalo sa preto, že vo vyučovacom procese sa budú dočasne používať české učebnice a postupne dôjde k ich nahradeniu učebnicami v slovenskom jazyku.

České učebné pomôcky sa na Slovensko dostávali prostredníctvom zbierok českých žiakov, študentov a pedagógov. Podnet na uvedený postup vyšiel od V. Šrobára. Skutočnosť, že už v septembri 1919 boli v slovenských školách k dispozícii české učebnic , prispela veľkou mierou k začatiu vyučovacieho procesu. Niektoré z nich však spochybňovali významné osobnosti slovenských dejín, napr. učebnica *Slovensko literární,* v ktorej postava Antona Bernoláka a pôsobenie Spolku sv. Vojtecha neboli vo všetkých smeroch hodnotené objektívne.

V jeseni 1919 MŠaNO prostredníctvom školského referátu v Bratislave doručilo na školy súpis nevyhovujúcich učebníc prevažne maďarských autorov. Odoslané boli aj zoznamy odporúčanej literatúry a usmernenia pri zavádzaní slovenských učebníc do vyučovacieho

procesu. Výnos MŠaNO z roku 1919 stanovil vyradenie učebníc vydaných mimo ČSR. Pretože zabezpečiť slovenské učebnice pre všetky stupne škôl nebolo v silách a možnostiach príslušných inštitúcií, štátne orgány pristúpili ku kompromisu. Pri výuke prírodovedných predmetov a cudzích jazykoch mohli pedagógovia dočasne používať pôvodné knihy, pretože ich obsah nebol v rozpore s ideológiou novovzniknutej Československej republiky. Predmety dejepis, zemepis, občianska výchova, čítanie, slovenský jazyk a literatúra však mali formovať pozitívny vzťah k československej štátnosti.

MŠaNO bezprostredne po tom, ako sa na školách začalo vyučovanie v slovenskom jazyku vyzývalo slovenských pedagógov, aby aktívne vstúpili do procesu vydávania učebníc a to jednak ako autori, resp. ako prekladatelia už existujúcich českých kníh. Výzva našla pozitívnu odozvu hlavne medzi stredoškolskými profesormi. Už počas roku 1919 začali s prekladmi, ale tiež s tvorbou vlastných učebných textov.

Akokoľvek bol problém akútny, jeho riešenie vyžadovalo niekoľko rokov a toto prechodné obdobie bolo poznačené nižšou odbornou úrovňou vzdelávacieho procesu. V dôsledku absencie učebníc v slovenskom jazyku pedagógovia časť učebnej látky žiakom diktovali. Systematická príprava vydávania slovenských učebníc začala v slovenskom oddelení Ministerstva školstva a národnej osvety začiatkom druhého decénia, keď vyšlo, resp. bolo do tlače pripravených 52 slovenských titulov, z nich 21 pre ľudové školy, 12 pre meštianske a 19 pre stredné.

Nedostatok slovenských učebníc, podobne ako platové pomery, či bytová otázka, narúšali vzťahy medzi slovenskými a českými pedagógmi. Problémom bola stagnácia vo vydávaní publikácií v slovenskom jazyku, čo znamenalo, že sa vo vzdelávacom procese používali naďalej české učebnice. V radoch učiteľskej ale i širšej slovenskej verejnosti to vzbudzovalo dojem, že vláda upúšťa od svojho zámeru slovakizácie škôl.

Otázka nedostatku slovenských učebníc bola natoľko závažná, že často sa stávala predmetov diskusií v Národnom zhromaždení. Minister školstva G. Habrman vo svojich vystúpeniach obhajoval postup MŠaNO. Uviedol, že učebnice v slovenskom jazyku sa vydávajú do takej miery, ako je to možné. V záujme urýchlenia celého procesu bola zriadená pobočka štátneho nakladateľstva v Bratislave a zo štátneho rozpočtu bola na vydávanie slovenských kníh vyčlenená zvláštna suma. Minister argumentoval tiež nedostatkom papiera a technickými problémami v tlačiarňach. Kritiku adresoval slovenským učiteľom, pretože

podľa jeho vyjadrenia prácu pri zostavovaní a prekladaní realizovali českí učitelia preložení na Slovensko.

Učebnice dejepisu

Pri vytváraní novej štátnej ideológie dôležitú úlohu vo vyučovacom procese zohrávali predmety spoločenskovedného zamerania, medzi ktorými významnú úlohu zohrával dejepis. Z toho dôvodu ako prvé boli vypracované práve príručky pre vyučovanie dejepisu, ktoré konvenovali so štátnou ideológiou a dôraz kládli na formovanie československého povedomia.

Učebnice dejepisu na všetkých stupňoch vzdelávacej sústavy rozvíjali zároveň aj československú, českú a slovenskú kolektívnu identitu. Idea čechoslovakizmu bola založená na tvrdení, že Česi a Slováci tvoria dve vetvy jedného národa. Vzhľadom na skutočnosť, že Česi a Slováci nemali v predchádzajúcom období spoločné politické dejiny, československá kolektívna identita bola konštruovaná najmä prostredníctvom etnickej a jazykovej príbuznosti a spoločného kultúrneho dedičstva. Identita, ktorá nestála na národnom, či etnickom princípe bola zaznávaná. V prípade, že sa jednalo o kolektívnu identitu založenú na náboženskom princípe, silným impulzom bola reformácia a prenasledovanie protestantov v minulosti.

V učebniciach dejepisu ľudových, meštianskych a stredných škôl bol českým dejinám venovaný podstatne väčší priestor ako slovenským. História Slovákov bola zvyčajne uvedená formou poznámky, resp. dodatku na konci textu o českých dejinách. Koncepcia národných dejín v učebniciach dejepisu bola uvedená spôsobom, aby vznik Československej republiky v roku 1918 mohol byť predostretý ako optimálne a spravodlivé vyvrcholenie dovtedajšieho historického vývoja. Národne dejiny boli prezentované ako neustály boj Čechov najmä prostredníctvom husitizmu a protestantizmu proti nemeckému, habsburskému a katolíckemu nepriateľovi, ale aj zápas Slovákov - prostého ľudu voči maďarským pánom. Česi a Slováci sa spájali proti cudzím nepriateľom a navzájom sa podporovali. „Československý“ národ bol prezentovaný ako nositeľ morálnych hodnôt, v svojej histórii často prenasledovaný. Po mnohých príkoriach ho nakoniec prezident T. G. Masaryk doviedol do spoločnej vlasti - Československej republiky.

V medzivojnových učebniciach dejepisu sa obraz susediacich národov takmer výlučne upriamil na Maďarov a Nemcov. Ostatným sa venovala okrajová, minimálna pozornosť. Maďari a Nemci vystupovali v učebniciach zvyčajne ako nepriatelia zaberajúci územie, ktoré

historicky patrilo Čechom a Slovákom. Negatívny obraz bol vystupňovaný prezentáciou Rakúsko-Uhorska ako žalára nenemeckých a nemaďarských národov. To prispievalo k umocneniu pozitívneho obrazu Československej republiky, slobodnej krajiny umožňujúcej spravodlivý a dlho očakávaný demokratický vývoj Čechov a Slovákov. Maďari v učebniciach dejepisu vystupovali ako kultúrne menej vyspelí dobyvatelia v stredoveku a v novodobých dejinách to boli uzurpátori moci a nespravodliví utláčatelia Slovákov.

Uvedený stav bol determinovaný politickou a spoločenskou situáciou, ktorá nastala po roku 1918. Bolo potrebné obhájiť vznik nového štátneho útvaru, Československej republiky, v ktorej žili viac ako 3 milióny Nemcov a vyše pol milióna Maďarov.

Bolo takmer pravidlom, že vo vyučovaní dejepisu boli uvedené samostatne svetové dejiny a zvlášť národné, čo na jednej strane znemožnilo zasadiť národné dejiny do širšieho spoločenského, politického a kultúrneho kontextu a na strane druhej umožnilo prezentovať dejiny vlastného národa ako mimoriadne a nadčasové.

ZÁVER

Vybudovanie školského systému, ktorý by zodpovedal ideologickým princípom Československej republiky bolo na Slovensku náročným cieľom z viacerých dôvodov. Až do roku 1918 bolo Slovensko integrálnou súčasťou Uhorska. Od rakúsko-uhorského vyrovnania akceleroval proces prestavby Uhorska na jazykovo homogénny štát, ideovo založený na výnimočnej úlohe Svätoštefanskej koruny v Európe. Výchova k uhorskému patriotizmu sa stala primárnou úlohou škôl na Slovensku. Paralelne s uvedeným cieľom bolo realizované aj vyučovanie v maďarskom jazyku. Po vzniku ČSR tento proces dostal odiózne pomenovanie „maďarizácia“ a Slovensko, ako súčasť ČSR sa ocitlo v radikálne odlišnej politickej a spoločenskej situácii. Odhliadnuc od politických zmien, radikálny obrat nastal vo sfére ideovej a v oblasti vzdelania. Kategorickým imperatívom sa pre školský systém na Slovensku stalo vyučovanie v slovenskom jazyku a výchova k československému vlastenectvu. V praktickej rovine došlo k zatváraniu maďarských škôl a k ich nahradeniu školami s vyučovacím jazykom slovenským. Vzhľadom na medzinárodné záväzky, Československá republika zabezpečila maďarskej, nemeckej i ukrajinskej minorite na Slovensku vzdelanie v materinskom jazyku, ktoré však rozsahom a kvalitou zďaleka nezodpovedalo požiadavkám predovšetkým maďarského obyvateľstva a stalo sa príčinou sťažností v rámci ČSR i za jej hranicami. Aj pri výstavbe slovenských škôl sa vyskytol celý rad ťažkostí. V prvom rade to bol veľký nedostatok kvalifikovaných pedagógov na všetkých stupňoch škôl. Voči učiteľom z dôb Uhorska štátne orgány pristupovali a priori s nedôverou. Objektívnou prekážkou ich zaradenia do vyučovacieho procesu bola aj neznalosť slovenského jazyka. Alternatívnym riešením sa stalo dopĺňanie učiteľského zboru pedagógmi z Čiech. Vcelku úspešné riešenie nedostatku učiteľov však nebolo bez problémov. Českí učitelia a profesori vnášali do pedagogického procesu napätie, spôsobené neochotou sa pružne prispôsobiť kultúrnym a náboženským pomerom na Slovensku. Obzvlášť spory medzi „pokrokárskymi“ Čechmi a katolíckym duchovenstvom viedli ku konfliktom. K problémom sa pridružilo aj uprednostňovanie českého jazyka – profesori pôsobiaci na Univerzite J. A. Komenského v Bratislave ešte aj v poslednom roku existencie Československej republiky prednášali česky. Zdrojom kritiky boli aj rozdiely v odmeňovaní českých a slovenských učiteľov. V druhom decéniu ČSR sa začala prehlbovať rezistencia voči pôsobeniu českých učiteľov na Slovensku, ktorej nositeľom

bola mladá slovenská inteligencia. Motívom bol nedostatok pracovných príležitostí v školstve a štátnej správe, kde mnohé miesta boli obsadené Čechmi. Nečakaným javom s hlbokými politickými konzekvenciami sa stal zrod a vzostup slovenského nacionalizmu, ktorý bol živnou pôdou autonomizmu. Paradoxne, značná časť mladej slovenskej inteligencie, vzdelanej v školách proponujúcich čechoslovakizmus, sa stala hybnou silou boja za autonómiu Slovenska. Napriek všetkým nedostatkom, slovenskému školstvu patrí prvoradá zásluha na dotváraní slovenského národa.

POUŽITÁ LITERATÚRA

Bakke, Elisabeth. Čechoslovakizmus v školských učebniciach (1918 – 1938). In Historický časopis, roč. 47, r. 1999, č. 2, s. 233 – 253.

Bojková, Alžbeta. Primárne problémy transformácie stredných a odborných škôl na Slovensku po roku 1918 s dôrazom na školstvo v Košiciach. In Človek a spoločnosť, roč. 15, r. 2012, č. 2. Dostupné na internete: http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/2/5976.

Buzek, Kamil. Úvod do právnej organizácie národného školstva v republike Československej. Praha, Štátne nakladateľstvo, 1935.

Farkaš, Štefan. K niektorým otázkam maďarského školstva v ČSR v rokoch 1918 – 1939. In Jednotná škola, roč. 21, r. 1969, č. 5, s. 453 – 454.

Kázmerová, Ľubica. Riadiace orgány školstva na Slovensku a vzdelávací systém v rokoch 1918 – 1945. In Kázmerová, Ľubica a kol. Premeny v školstve a vzdelávaní na Slovensku (1918-1945). Bratislava, HÚ SAV, 2012, s. 11 – 34. ISBN 978-80-970302-5-4.

Kázmerová, Ľubica. K vývinu štruktúry školstva na Slovensku v rokoch 1918 – 1939. In Zemko, Milan – Bystrický, Valerián (eds.). Slovensko v Československu 1918 – 1939. Bratislava, VEDA, 2004, s. 417 – 444. ISBN 80-224-0795-X.

Krajčovičová, Natália. Začleňovanie Slovenska do Československej republiky (1918 – 1920). In Zemko, Milan – Bystrický, Valerián (eds.). Slovensko v Československu 1918 – 1939. Bratislava, VEDA, 2004, s. 57 - 94. ISBN 80-224-0795-X.

Kázmerová, Ľubica. Spolok profesorov Slovákov v rokoch 1921 – 1941. In Historický časopis, roč. 56, r. 2008, č. 3, s. 461 – 476.

Magdolenová, Anna. Slovenské školstvo v prvých poprevratových rokoch. In Historický časopis, roč. 29, r. 1981, č. 4, s. 482 – 503.

Magdolenová, Anna. Slovenské školstvo v predmníchovskom Československu. In Historický časopis, roč. 30, r. 1982, č. 2, s. 272 – 311.

Otčenášová, Slávka. Schválená minulosť. Kolektívna identita v československých a slovenských učebniciach dejepisu (1918 – 1989). Košice, FF UPJŠ, 2010. ISBN 978-80-7097-844-3.

Mátej, Jozef a kol. Dejiny českej a slovenskej pedagogiky. Bratislava, SPN, 1976.

Matula, Pavol. Český stredoškolskí profesori na Slovensku 1918 – 1938. Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006. ISBN 80-7165-582-1.

Potemra, Michal. Školstvo na Slovensku v rokoch 1901 – 1908. Košice, ŠVK, 1990. ISBN 80-85328-00-3.

Pšenák, Jozef. Pramene k dejinám československého školstva. Bratislava, SPN, 1979.

Školský systém na Slovensku v medzivojnovej Československej republike (1918 - 1938)

Vysokoškolské učebné texty

Autor: doc. PhDr. Soňa Gabzdilová, CSc., FF UPJŠ v Košiciach

Recenzenti: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., FF PU v Prešove

doc. Attila Simon, PhD., PF UJS v Komárne

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Umiestnenie: http://www.upjs.sk/pracoviska/univerzitna-kniznica/e-publikacia/#ff

Vydanie: prvé

Rok vydania: 2014

Dostupné od: 07.05.2014

Počet strán: 80

Počet AH: 3,5

ISBN 978-80-8152-142-3